M:2
61.190

KÁLLAY MIKLÓS

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

HL00285

(Vol. 2 & 3 are not in Library)

Mindenki ismerje
nemzetének irodalmát!

CONSULATE OF HUNGARY
151 ORANGI KAUPAPA RD.
WELLINGTON, N.Z. 6005

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

három kötetben

(MINIATUR KIADÁS)

I. KÖTET
A legrégibb időktől
a nemzeti irodalom koráig

II. KÖTET
A népies nemzeti irodalom kora

III. KÖTET
A XX. század magyar irodalma

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

IRTA:

Kállay Miklós

MIKES KELEMEN
OSZK
PROGRAM

I. KÖTET

A legrégibb időktől
a nemzeti irodalom koráig

CONSULATE OF HUNGARY
151 ORANGI KAUPAPA RD.
WELLINGTON, N.Z. 6005

A „NEMZETI MULT“ IRODALMI BIZOTTSÁG
megbízásából:
FŐVÁROSI KÖNYVKIADÓ
Budapest, VI., Lovag ucca 18.

M 61.190:2

OR.SZ.SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

2024

Nyomatott a
FŐVÁROSI NYOMDA R.-T.
Bodoni betüivel

A címlapot és fejléceket
GALAMBOS MARGIT
festőművesz rajzolta

Bevezetés.

Ez a könyv, melyet most az olvasóközönség kezébe adunk, hézagpótló nálunk. Úgy érezzük, nagy hasznára lesz mindazoknak, akik gyorsan és fáradság nélkül akarják áttekinteni a magyar irodalom történeti fejlődését. A magyar irodalomtörténet rövid, tömören összefogott és mégis teljes képet adó vezérfonala ez a könyv a legrégibb időktől a szabadságharc koráig, tehát benne van a magyar költői alkotás egész multja, hiszen a szabadságharc után tulajdonképpen már a jelenkor irodalma kezdődik.

A magyar irodalom fővonalait rajzolja meg ez a könyv a legvilágosabb áttekintésben, tehát egyformán alkalmas a magyar olvasóközönség legszélesebb rétegeinek és a magyar tanuló ifjúságnak a használatára. Ez a cél irányította anyagának összeállítását. Teljes, hézagtalan és zökkenéstelen képét adja tehát a magyar szellemi élet fejlődésének s emellett *szerves kapcsolatot teremt a mai olvasó lelke és a magyar mult között.* A mai lélekből kiveszett a történelmi gondolkozás. Pedig mult nélkül a jelen el sem képzelhető. Lehetetlen a jövőt úgy építenünk, hogy a multba ne nézzünk vissza. Lehetetlen igazán megérteni és élvezni a ma irodalmát a régebbi ismerete nélkül. Azért ez az irodalomtörténet a magyar alkotó képzelet multjának főképpen azokra az adataira helyezte a súlyt, amelyek a mára is kiható értékek, amelyek nem holt lomtárát alkotják az irodalom poros levéltárainak, hanem ma is élő, ma is lelket formáló valóságok.

A legrövidebb, mégis a legteljesebb irodalomtörténet, a fejlődési vonalak legfolyamatosabb végigvezetése a legérthetőbb nyelven és mégis élvezetes stílusban: ez ennek a könyvnek a programja.

Az irodalomtörténeti kutatás legújabb eredményeit foglalja össze. Mint forrásra főképp *Pintér* Jenő két hatalmas irodalomtörténetére hivatkozik. *Pintér* Jenő két nagy műve a legalaposabb, a legrészletesebb, a legmodernebb, a legrendszeresebb irodalomtörténetünk. Ő fölépíti és gazdagon berendezi azt a pompázatos és gazdag kiállítási palotát, amelynek termeiben ez a könyv könnyű és gyors tájékozódást ad.

Irodalom és irodalomtörténet.

Egy nemzet irodalomtörténete azoknak az irodalmi műveknek keletkezését, fejlődését tárgyalja, amelyek az illető nép nyelvén jöttek

létre. A tágabb értelemben vett irodalomtörténet kiterjed minden szellemi alkotásra. Rendesen azonban csak a szépirodalmi művek foglalata az irodalomtörténet és így ez a könyv is. Az irodalomtörténet azt vizsgálja, hogy fejlődtek a műfajok a kezdet-kezdetétől a mai időkig, miképpen jutott kifejezésre bennük a nemzeti szellem.

Szépirodalom minden maradandó becsű nyelvi alkotás, amit az emberi képzelet azért hozott létre, hogy a képzeletet gyönyörködtesse vele. Tehát nemcsak az az irodalom, ami írásban maradt fel, amit személy szerint ismert író fantáziája termelt. Az írók irodalmán kívül van egy másik irodalom, amelynek teremtője a nép lelke, a nép képzelő ereje. Ez a műköltészettel szemben a népköltészet, amely gyakran igen jelentős része egy nemzet irodalmának és forrása, megtermékenyítője az írók képzeletének is.

Magyar nyelv és nyelvemlékek.

A magyar irodalom anyaga a magyar nyelv. Ez a nyelv teljesen idegenül áll itt a szláv és germán nyelvek nagy tengerében. A legújabb kutatások szerint a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartozik. Legegyszerűbb és legősibb kifejezései mind ezt a rokonságot mutatják. A vándorlások folyamán török-tatár, szláv, germán és olasz eredetű elemeket vett fel szókincsébe. Sokáig folyt a vita, vajjon finn-ugor, vagy török-tatár eredetű nyelv-e a magyar. A finn-ugor rokonság szószólója *Hunfalvy* Pál volt, a török eredet mellett *Vámbéri* Ármin kardoskodott. Vannak tudósok, akik ezt az utóbbi nézetet vallják, de a tudomány ma a finn-ugor eredet alapján áll.

A magyar nyelv erősen fejlődött az idők folyamán. Formásodott, csiszolódott, szókincsét tekintve szinte újjászületett s ma a leggazdagabb, a leghajlékonyabb, a legpompásabban

formálható nyelvek egyike. Csengése csodálatos. Nincs Európában nyelv, amelyen a legkülönbözőbb versformákat, időmértékes és hangsúlyos ütemeket olyan tökéletesen lehetne kifejezni, mint magyar nyelven.

De akármilyen gazdagon fejlődött a nyelvünk, a mai magyar nyelv még sem tér el annyira a régitől, mint például a mai francia vagy német nyelv a régi francia és német nyelvtől. Őseink nyelvéről a régi nyelvemlékek tájékoztatnak bennünket. A finn-ugor nyelvcsaládnak ezek a magyar nyelvtöredékek a legrégibb emlékei. Kibetüzésük, hangzásuk megállapítása igen nehéz, mert a nyugatról átvett latin írásnak nem voltak megfelelő betüi a magyar nyelv hangjaira. A régi árpádkori latin oklevelekben, amelyek a XI—XIII. századból valók, számos magyar tulajdonnév és köznév fordul elő, ezekben maradt fel sok magyar szó legősibb alakja és jelentése. Legrégibb ilyen okirat a tihanyi szentbenedekrendi apátság alapító-

levele I. Endre korából. Az első összefüggő magyar nyelvemlék a II. Endre korából származó *Halotti beszéd*, amely az úgynevezett *Pray*-kódexben maradt fenn. Ez a nyelv egyszeri olvasásra könnyen érthető. Mindössze annyiban tér el a mai irodalmi magyar nyelvtől, mint egy szokatlan tájszólás. Bizonyság arra, hogy a magyar nyelv 1200 körül már teljesen kialakult. További nyelvemlékeink a XIV. századból a löweni és gyulafehérvári töredék. Összefüggő szövegű a königsbergi töredék, amely Máriát magasztaló verses ének s nyelvi értékein kívül igen szépen mutatja a magyar verselés ütemét, gondolatritmusait és belső zeneiségét. A XIV. századtól kezdve egész sora maradt fel a nyelvemlékeknek, ezek azonban már sokkal kisebb jelentőségűek.

Két népvándorlás között.

A legrégibb magyar irodalom igen szegénynek látszik. Ami írásban fönmaradt, az úgyszólván semmi, inkább csak mint nyelvemlék bír jelentőséggel. Ebben a korszakban a nyugati államoknak már virágzó irodalmuk van. A lovagköltészet megtermi legendás hőskölteményeit és a nőt eszményítő szerelmi dalait. Az angol irodalom már egy *Chaucert*, a francia egy *Chrestien de Troyest* mutathat fel, vagy olyan költője van, mint *Pierre Vidal*, aki a mi Imre királyunk udvarát is meglátogatta. A németek *Hartmann von der Aue*, *Gottfried von Strassburg*, vagy *Wolfram von Eschenbach*, az olaszok pedig éppen egy *Dante* és egy *Petrarca* nevével dicsekedhetnek. Nálunk nem maradt ebből a korból egyetlen költő emléke sem. Sőt még a nép költészetének emlékei is elkallódtak. Pedig Magyarország ebben a korban a műveltségnek igen magas fokát érte el. Nálunk előbb volt

egyetem, mint Németországban. A magyarok tömegesen keresték fel a bécsi és az olasz egyetemeket. A budai nyomda megelőzte az ausztriai, angol és spanyol nyomdákat. Mégis olyan, mintha ebben a korban nálunk teljesen szunnyadt volna a költői képzelet.

Ez azonban elképzelhetetlen. Sokkal valószínűbb az a feltevés, hogy a mi irodalmunk régi emlékei elkallódtak, megsemmisültek. A magyar honalapítás két népvándorlás közé esik. A magyarság, mint az óriási középkori népvándorlás utolsó csapata érkezett ide. Felvette a kereszténységet. Hozzásimult a nyugati műveltséghez. Államot alkotott. De mire államberendezkedésével elkészült, és megindult volna a békés fejlődés útján, még egy pusztító ázsiai hullám csapott rá. A tatárdúlás felperzselt, megsemmisített mindent, utána szinte új honalapításra volt szükség. Akadályozta nálunk az irodalom fejlődését az is, hogy a magyar lélek, a magyar alkotófantázia nehezen idomult hozzá

az újonnan felvett nyugati műveltséghez. Az új, friss keresztény kultúra itt nem hajthatott olyan virágokat, mint nyugaton, a pogány költészet alkotásait pedig nem jegyezték fel az egyedül írástudó keresztény papok. Egészen hasonló képet mutat az orosz irodalomtörténet is. Oroszországban a mienkhez teljesen hasonló viszonyok akadályozták az irodalom fejlődését a középkorban.

Megáll az a feltevés is, hogy nálunk a nemzet szellemi erői le voltak kötve az államalkotásnak, egy idegen műveltség felszívásának és megmagyarosításának nagy munkájával s ezért nem tudott olyan lendülettel fejlődni az irodalom, amelyhez szintén nagy lelki erőkre van szükség. Tanulságos példáját látjuk ennek az északamerikai irodalomban. Míg a nagy államszervezet ki nem alakult, míg a bevándorlások vegyes elemeiből egységes amerikai nemzet nem fejlődött, addig nem is lehetett amerikai irodalomról beszélni.

OSZK
PROGRAM

A pogány magyarok költészete: a hun és magyar mondák.

(A legrégibb időktől 1001-ig.)

A magyarok a IX. század végén jelentek meg a Duna—Tisza medencéjében. Árpád vezérlete alatt meghódították Nagymagyarország legnagyobb részét. Ott, ahol eddig egyetlen nép sem tudott meggyökeresedni, a magyarok államot alkottak. Eleinte megőrizték harcias szokásaikat. Szilaj lovascsapataik elszáguldoztak Németországba, Olaszországba, Görögországba. De a

szerzett zsákmány nem érte meg a nagy véráldozatot. A magyar nép válságos helyzetbe került. Ekkor vette kezébe a hatalmat *Géza*, aki bölcs belátással áttért népével a keresztény hitre s fia, *István*, megalapította a keresztény magyar királyságot. Az ősmagyarság állattenyésztő és vadász nomádnép volt. Vallásáról semmi bizonyosat nem tudunk, csak feltevés az, hogy a magyarok vallása is a kezdetleges, a szellemek hatalmában hivő samánizmus volt, mert a finn-ugor törzsek kivétel nélkül ennek az ősvallásnak hódoltak. Papjaik, a samánok, vagy táltosok voltak, akik a halottak sírjánál fehér lovat áldoztak. Alighanem írásuk is volt eleinknek: az úgynevezett rovásírás, amelynek jegyei bizonyos rokonságot mutatnak a középázsiai török rovásírással. A székelyek még évszázadokon át is ilyen ősi rovásírást használtak, amelynek jegyeit jobbról balfelé metszették puhafa pálcára. *Telekdi János* erdélyi tudós a XVI. század végén egybe tudta állítani az ősi

magyar írás jeleit, az úgynevezett scytha ábécét.

A pogány kor magyar költészetét nem ismerjük. Amit róla tudunk, csak homályos tapogatódzás. A legrégibb feljegyzésekből következtethetünk arra, hogy a pogány magyaroknak voltak vallásos énekeik, ünnepi dalaik, nótáik. *III. Béla* király névtelen jegyzője szerint a pogány magyarok lakomáin az egybegyűlt vendégek előtt napokon át zengtek a kobzok, a sípok és az énekmondók dalai. A magyarok énekmondói a regősök, vagy igricek voltak. Ezek járták az országot énekeikkel. Hogy maguk voltak-e az énekek szerzői, vagy a nép lelkében született dalokat énekelték, nem tudjuk. De egyiknek-másiknak nevét is megőrizték a krónikák. Igy *Csiper* csallóközi regős, *Énekes Lőrinc, Mikó* és *Szombat* dunántúli igricek nevét említik a legrégibb feljegyzések. A rokon finn népnek még ma is vannak ilyen énekmondói. A XIX. században nagyon sok regős éneket összegyüjtöttek, ezekből az énekekből próbálták

a régi pogány népköltészet elemeit kihámozni. Kísérleteztek a vidékeken ma is szokásos téli ünnepi játékok, betlehemesek, háromkirályok verseivel, amelyekben pogány elemek is vannak. De ezek a költemények a századok folyamán úgy eltorzultak, hogy eredeti formájukat lehetetlen már megállapítani.

A pogány kor mondaköltészetének kincseit a *kézzel írott krónikák*, az úgynevezett *kodexek* őrizték meg. A legrégibb kodexek latin nyelvűek. Az első magyar nyelven írott könyv a *Jókai*, vagy amint előbb nevezték, *Ehrenfeld*-kodex a XV. századból való.

A középkori latin krónikák: *Anonymusnak, III. Béla* király névtelen jegyzőjének, *Kézai Simonnak, IV. László* udvari papjának krónikái, a *Bécsi Képes Krónika* és a *Budai Krónika* történelmi feljegyzések címén számos mondai töredéket tartalmaznak. Ezeknek a mondáknak közös vonásuk a hun-magyar rokonság. Ezek szerint a bibliai *Nimródtól* származó testvérpár:

Hunor és *Magyar* egy csodálatos szarvas üldözése közben a Maeotis ingoványai közt gyönyörű szigetre téved. Itt országot alapítanak. Elrabolják Dul király leányait. Megszaporodnak. Századokon át kóborolnak Scythia pusztáin. A hunok azután hét vezérrel élükön meghódítják Pannóniát. Királynak kiáltják ki *Attilát*, akit a nyugati népek Isten ostorának tartanak. Attila megöli testvérét, Budát és elfoglalja dunamenti székhelyét. Meg akarja hódítani Rómát, de Leó pápa könyörgésére megkegyelmez a városnak. Visszatér Budára, ahol lakodalmat ül a gyönyörű Mikolttal. De lakodalma éjjelén orrvérzés öli meg. Halála után viszály támad két fia: Csaba és Aladár közt és a hun birodalom elpusztul. Csaba megmaradt maroknyi hadával visszatér az őshazába s innen tér vissza egyszer a csillagok égi országútján, a Tejúton, a szorongatott székelyek védelmére.

A magyar mondakör hőse Álmos és Árpád s főtárgya a honfoglalás története. A kalandok

korának mondái Botond vezér hőstetteiről, az augsburgi veszedelemről, Lehel vezér kürtjéről, a Lech mezejéről csúfosan megtért gyászmagyarokról szólanak.

Ezekről a mondákról, különösen a hun mondákról nagyon sok vita folyt az irodalomtörténetben. Eleinte magyar eredetűeknek tartották őket. *Arany Jánosnak* az volt a felfogása, hogy itt egy nagy népéposz volt kialakulóban, olyan, mint a német Nibelung-ének. Később elvetették ezt a feltevést s azt mondták, hogy a krónikaíró papok külföldi krónikákból szedték össze, vagy részben a Nibelung-énekből vették át ezeket a mondákat s az ő elbeszéléseik nyomán szívárogtak később a mondák elemei a nép közé. A legújabb kutatások azonban mást bizonyítanak. *Gombocz Zoltán* híres nyelvészünk és *Hóman Bálint* kiváló történettudósunk bebizonyította, hogy a hun monda ősi magvát, főleg a hun-magyar rokonság hitét a magyarok vándorlásaikból hozták magukkal, mert ezeknek a mon-

dáknak egyes elemei teljesen hiányoznak a nyugati mondakörökből. Ebbe az ősi mondakörbe illeszkedtek be azután a honfoglalás mondái s azok az elemek, amelyeket a mi krónikásaink a német-hun mondákból vettek át. De arra nézve, hogy nálunk egy ősi népéposz kialakulóban lett volna, semmi bizonyítékunk nincs.

A keresztény középkor irodalma.

(1001—1526.)

A középkor nagy jelentősége egész Európa összeolvadása egyetlen nagy demokratikus eszme- és érzésvilágban: az Egyházban és egy közös, nagy kultúrában: a kereszténységben. Magyarország szent István bölcsessége folytán részesévé vált ennek a nagy közösségnek. Ezzel megpecsételődött a pogány költészet sorsa, de kaptunk helyette új kultúrát. A nomád magyar letelepedett. A nyugati szerzetesek megtanították a föld művelésére és a legszükségesebb iparra. Egyébként is előljártak az ország civilizálásában. Erdőket irtottak, kolostorokat, templomokat építettek. A békés kolostor egyben védelmező várává is vált a környéknek. A templom stílusában összeolvadt a szenthely és

CONSULATE OF HUNGARY
151 ORANGI KAUPAPA RD.
WELLINGTON, N.Z. 6005

a harci vár. Az építészet, szobrászat, festészet nemesítőleg hatott a nép lelkére. A szerzetesek iskolákat alapítottak. Buzgón fordították és magyar ritmussal tüzesítették át a Mária-siralmakat és vallásos énekeket. A legrégibb magyar bibliafordítást, amely alighanem husszita eredetű, a *Bécsi Kodex* őrizte meg. Ezek a fordítások s az eredeti latin szövegek másolás útján terjedtek s ezt a másolást nagyobbrészt apácák végezték.

A középkor irodalmának legértékesebb költői maradványai a királymondák és a szentek legendái. Csodás elemekkel telt regényes történetek ezek s méltán tekinthetők a mai regény és novella őseinek.

Középkori mondaköltészetünk nyomai szintén csak a latin krónikákban bukkannak fel. Ezek a mondák valószínűleg az énekmondók verseiből szívárogtak át a krónikákba, ahol történelmi elemekkel keveredtek össze. A királyokról, főképpen pedig a szent királyokról szólnak.

Legnépszerűbb hősük szent László, aki vizet fakaszt kardjával a sziklából, kaviccsá változtatja az ellenség pénzét, megmenti a magyar szűzet a rabló kun vitéztől, sírjánál csoda történik, holta után megelevenedett szobra siet a szorongatott magyarok védelmére. Maradtak ilyen mondák a vegyesházi királyok korából is. Zách Klára és Kont vitéz mondáin kívül egész mondakör veszi körül a Hunyadiakat, a Mátyás király tréfáiról és Kinizsi vitézségéről szóló mondákban már a népies elemek is felbukkannak.

Az énekmondók énekeiből mégis fenmaradt kettő eredeti formájában. Az egyik, a *Szabács viadaláról* szóló töredék 1476-ból való s ez a legrégibb magyar elbeszélő költemény. A másik az *Ének Pannónia megvételéről*. Ennek szerzője egyes tudósok szerint *Csáti Demeter* ferencrendi szerzetes. Mind a két költeménynek verselése igen kezdetleges és döcögős első olvasásra. De ha *Gábor Ignác* újabb verselési elmélete sze-

rint olvassuk, vagy a régi dallamok szerint énekelni próbáljuk, egyszerre kicseng belőlük a sajátságos magyar ütem.

A legendák szentek csodálatos történetei. Legendáink közül legjelentősebbek a magyar szentekről szólók: szent István, szent Imre, szent Gellért és szent László legendái. Különös fontossága van a Margit-legendának. Ez IV. Béla szentéletű lányának története, aki a Nyulak szigetén, mint domonkosrendű apáca halt meg. Ebben a legendában kibontakozik az egész magyar kolostori élet. Ujabb irodalmunkban forrásul szolgált *Gárdonyi* gyönyörű regényének, az *Isten rabjainak*. A legenda magyar nyelven, önálló könyvben maradt fenn. Szövegét *Ráskai Lea* domonkosrendű apáca másolta 1510-ben. Költői szépségeivel fog meg a szent Erzsébet-legenda. Az idegen szentek legendái fordítások. Ilyen fordítás a magyar vallásos elbeszélő költészet egyik legnevezetesebb emléke, Alexandriai szent Katalin verses legendája, amely 4000

sorból áll. Az *Érsekújvári Kodex* őrizte meg.

A középkor különben is a vallásos költészet kora nálunk. Kedves műfaja volt a középkornak a Mária-siralom. *Gragger Róbert* berlini egyetemi tanár fedezett fel egy gyönyörű magyar Mária-siralmat a XIII. századból. A lefordított egyházi énekek, s a szent királyokról szerzett himnuszok átmentek a nép tudatába. Ezekben a magyar szenténekekben a hit a hazafias érzéssel keveredik. A középkor egyik legdivatosabb és legdemokratikusabb műfaja a *Haláltánc*. Arról szól, hogy a halálban mindnyájan egyformák vagyunk. Maradt emléke a magyar haláltánc-énekeknek is.

A világi dalköltészet csekélyszámú maradványa az Emlékdal Mátyás halálára, a Both János és Beriszló Péter veszedelméről szóló ének. Ide tartoznak a feddő énekek, amelyek a régi jó idők mulását siratják s az egykorú bajokat panaszolják, mert nagyon sok baja van az országnak a Jagellók gyönge uralkodása alatt.

Igen érdekes régi verstöredék a Pesti gyerek uccai éneke Mátyás megválasztásáról.

Színjátszásról a középkorban beszélni sem lehet nálunk. Magyar nyelvű misztérium-játékok nem fejlődtek. Egyetlen magyar drámai szöveg maradt a középkorból, *Hrosvitha* német apáca egyik párbeszédes legendájának fordítása.

A középkor utolsó éveiben a renaissance nálunk csak gyönyörű fellángolás, egy idegen kultúra csodálatos tüzijátéka, amelyet Mátyás hatalmas uralkodói akarata gyujtott fel. Merőben idegen volt. A tündöklő Corvinák tartalma idegen. A művészek és tudósok, akik Mátyás udvarát ellepik, idegenek. *Bonfinius*, aki századokra irányt szab a történetírásnak, idegen. *Csezmicei János (Janus Pannonius)* az egyetlen magyar humanista, latin verseket ír. A nemzet lelkéig sohasem ért el ez a ragyogó renaissance. Nem volt ideje rá. Virágjában elsöpörte a török vihar, még mielőtt gyümölcsöt hozhatott volna.

A reformáció és az ellenreformáció kora.

(1526—1711.)

A mohácsi veszedelem után küzdelmes, nehéz kor súlyosodott hazánkra. Az ország területe három részre szakadt és megbomlik a lelkek egysége is. Hármas harcot folytat a magyar faj: harcol az országért a törökkel, folyik a lelkek harca a katolikusok és protestánsok között és a nemzeti függetlenség szakadatlanul küzd a nyugati elnyomás ellen. De a folytonos fegyvercsörgés közt nem hallgatnak a múzsák. Fellendül az iskolák ügye. A reformáció gondjába veszi az iskolákat. Az ország általános műveltségére nagy hatással van a könyvnyomtatás terjedése. A protestánsok mindenfelé nyomdát

alapítanak. Híres a debreceni, kolozsvári és a bártfai nyomda. Vándornyomdák járnak faluról falúra. A katolikusok alapítása a nagyszombati nyomda, a mai egyetemi nyomda őse. Szépen fejlődik az irodalom is, különösen a dalköltészet és az elbeszélő költészet.

De azért, akárcsak a középkorban, most is a vallási kérdések érdeklik legjobban a lelkeket. Folynak a hitviták a protestánsok és a katolikusok közt. Durva, népies hangú pörpatvarok ezek a viták eleinte és irodalmi értékük nincs. Csak akkor emelkednek magasabb színvonalra, mikor a XVII. század elején a protestáns túlsúllyal szemben a katolikusok is kezdenek előretörni és feltűnik *Pázmány Péter*. *Pázmány* maga is a református hitről tért vissza a katolikusra. Belépett a jezsuita rendbe. Nagy tudásával, kiváló szónoki képességével hamar magára vonta a figyelmet. Fiatalon esztergomi érsek lett belőle s ettől kezdve igazi vezére volt a magyar katolikusoknak s a legfélelmesebb ellen-

fele a protestánsoknak. Mint hitvitázó kezdte. De óriási szellemi fölényben volt ellenfeleivel szemben. Elméjének élessége, tudásának gazdagsága és nyelvének ereje kibontakozik műveiben: Az isteni igazságra vezérlő kalauzban, a Predikácó-gyüjteményben és *Kempis* Tamás Krisztus követéséről szóló művének fordításában. Ez a fordítás ma is mintaképe lehetne minden magyar műfordításnak. *Pázmány* nyelve különben az első élvezetes, nagyszerűen lüktető magyar próza, amelynek zamatosságába már népies elemek is keverednek. Sajnos, ez a próza nem fejlődött tovább. *Pázmány* prózájából úgyszólván *Faludiig* nem tanult senki, pedig újabb íróink is nagy haszonnal forgatják. *Pázmány hűséges* tanítványa, *Káldy György* jezsuita, a *Szent Biblia* lefordításával örökítette meg nevét. A katolikusok ma is ezt a Bibliát használják. A bibliafordításokat különben a protestánsok kezdték meg. *Komjáti* Benedek, *Pesti* Gábor és *Sylvester* János, *Heltai* Gáspár, *Meliusz Juhász* Péter kí-

sérletei után az egész *Szent Bibliát* először *Károli* Gáspár gönci református lelkész fordította le. Ezt a bibliafordítást *Vizsoly* község sajtóján nyomtatták ki, azért hívják vizsolyi Bibliának is. A reformátusok ma is ezt a bibliát használják, ódonveretű nyelve példája a protestáns biblikus stílusnak.

A protestánsok nem tudnak *Pázmánnyal* szemben hasonló erejű vitázót állítani. Mégis kitűnik közülök a kalandos életű *Szenczi Molnár* Albert, akinek szép zsoltárfordítása éppen olyan kedvelt könyve a reformátusoknak, mint *Károli Gáspár Bibliája.* Kíváló protestáns hitvitázó még *Geleji Katona István* és *Alvinczi Péter* kassai lelkész, *Pázmány* híres ellenlábasa. A vallásos költészet megnyilvánulásai még a protestánsok istenes énekei, amelyekben az ó és új testamentum szelleme lángoló hazafisággal olvad össze.

Erős lendületet vesz már ebben az időben a világi költészet is. A nép mindenfelé énekelte a

szabadon termett szerelmi dalokat, amelyeket virágénekeknek neveztek, mert sok volt bennük a virághasonlat. Ezek a virágénekek azonban elpusztultak. Nem csoda, hiszen egyformán üldözte őket a katolikus és protestáns papság erkölcstelen tartalmuk miatt. Ebben a korban lép fel az első európai mértékkel mérhető magyar költő, *Balassa Bálint*, akinek költészete legnagyobb részben meg is maradt.

Balassa előkelő és igen gazdag felvidéki nemesi családból származott. Kitünő nevelést kapott. Korának egyik legműveltebb embere volt, de nyugtalan vére a vitézek közé hajtotta. Eger várában beleszeretett *Ungnad Kristóf* várkapitány feleségébe, *Losonczi Annába*, akihez szerelmi költeményeinek nagy részét írta. Később feleségül vette unokanővérét, *Dobó Krisztinát*. De házassága szerencsétlen volt. Házasságát érvénytelennek nyilvánították. Folytonos perben élt felesége családjával. Erőszakos, garázda természete ezenkívül is sok bajba keverte úgy,

hogy tarthatatlanná vált a helyzete. Kimenekült Lengyelországba, *Krakkótól Danzigig* bujdosott. Csak azért tért megint haza, hogy harcolhasson a török ellen. Résztvett Esztergom ostromában és itt is halt hősi halált. Költeményei szerelmes versek, katonadalok és istenes énekek. Az országban főleg az utóbbiakat ismerték, ezek szereztek neki nagy költői megbecsülést. Katonadalaiban magasztalta a harcoséletet a végvárakban. Lángoló hazaszeretet van ezekben a versekben, itt találkozunk először azzal a gondolattal, hogy Magyarország az egész kereszténységért harcol a török ellen. Szerelmi költészete a régi és újabb latin költők hatása alatt áll s nem egyéb, mint szerelme eszményképének szertelen magasztalása mitológiai hasonlatokkal. Ő volt az első költőnk, aki a természetről, a táj szépségéről is énekelt. Nyelve csupa szín. Katonadalaiba népies elemeket is beleszőtt. Verselése csupa dallam, a későbbi magyar költőkre, akikre különben is hatással volt, örökségül

hagyta az úgynevezett *Balassa-strófát.* Ebben a formában írta híres búcsúzó versét: immár solymocskádat, kedves madárkádat. Utána ismét lehanyatlik a dalköltészet. *Balassa* tanítványa, *Rimay* János és az úgynevezett főrangú lírikusok, *Beniczky* Péter, *Koháry* István és a jámbor *Petrőczi Kata* Szidonia, az első magyar költőnő, jelentéktelenek.

Az elbeszélő költészetet a szép históriák képviselik. Fantasztikus, regényes, kalandostárgyú versek, történetek ezek, legnagyobb részt fordítások, vagy átdolgozások. Bibliai, görög, középkori latin, olasz és délszláv regényes történeteket dolgoztak fel. Legkülönb köztük *Gyergyai* Albert *Árgirusa,* amely *Vörösmarty Csongor* és *Tündéjének* forrása, továbbá *Euryalus és Lucretia* históriája és *Griseldis* története. Két eredeti magyar ilyen verses elbeszélés is van. Az egyik *Szilágyi és Hajmási,* amelyet a szendrői névtelen írt meg. A költemény szerint a török csá-

szár leánya kiszabadítja a fogságból a két magyar ifjút és magyar földre menekül velök. Magyar földön a két ifjú megvív a leányért. *Szilágyi* győz és ő veszi feleségül a császár leányát. A másik *Toldi Miklós* históriája. Erről a nagyerejű, bihari nemesúrról, akiről azóta megállapították, hogy csakugyan élő, történeti alak volt, sok mende-monda keringett a nép száján. Ezek szerint *Toldi* megöli bátyja szolgáját és világgá bujdosik. Pesten megfékezi a bikát, azután legyőzi a cseh bajnokot, mire Lajos király kegyeibe fogadja. Toldi résztvesz a király harcaiban, megalázza a német császárt, leveri a győzhetetlen olasz vitézt. Sértést nem tűr. Mint aggastyán megregulázza a csúfolódó udvari apródokat. Azután visszamegy Nagyfaluba meghalni. Ezeket a mondákat *Illosvai Selymes Péter* szedte döcögős versekbe, megtoldva *Bocaccioból* kölcsönzött mesemozzanatokkal. A Toldi-mondák költészete csak később, *Arany* János hatalmas művében, a három rész-

ből álló (Toldi, Toldi szerelme, Toldi estéje) népies hőskölteményben érvényesül.

A régi regősök mesterségének folytatója *Tinódi* Sebestyén. Tinódi *Török* Bálint íródeákja volt. Feljegyezte a vitézi tetteket, versbe szedte és végvárról-végvárra, táborról-táborra járva énekelte a vitézeknek. Történelmi hűségre törekvő versei valósággal a hadi tudósításokat pótolták. Éneket írt Buda vesztéről, Török Bálint fogságáról, Temesvár, Eger, Drégely vívásáról. Énekeiben a nemzeti egység szószólója, a vitézség magasztalója. De első igazi nagy alkotása a magyar elbeszélő költészetnek *Zrinyi Miklós Szigeti Veszedelme*, vagy ahogy röviden nevezik: a *Zrinyiász*. Zrinyi hadvezér, politikus és költő volt egyszemélyben. Rajongón szerette a magyarságot és meg akarta védeni a német maszlag és a török áfium ellen. Ő kiáltotta először világgá a szállóigévé lett híres mondást: *ne bántsd a magyart!* Nagy, nemzeti buzdító írásnak szánta hőskölteményét is. Ebben az időben

nyugaton már megszűnt a humanizmus latin nemzetközisége. Mindenfelé kialakult a nemzeti költészet, amelynek hajtásai a különböző nemzeti hősköltemények. *Zrinyire* is két ilyen nemzeti költőnek, *Tassónak* és *Ariostónak* hőskölteménye volt hatással. Ez a hőskölteмény legszebb, leghatalmasabb epizódja a nemzet élet-halálharcának s célja az volt, hogy Sziget hős védőjének példájával felrázza a magyar nemzetet. Négyrímes alexandrinusai kissé döcögősek. Sok bennök a hadtudományi leírás, mert *Zrinyi* tanítani is akart ezzel a költeményével, ezért nem válhatott népszerűvé, akárcsak Zrinyi vallásos és szerelmi költeményei.

Sokkal jobban kedvelte az egykorú közönség *Gyöngyösi Istvánt*. Gyöngyösi kisebb jelentőségű költő, mint Zrinyi. Nincs benne mélység, nincsenek nagy céljai. Jobb kiadású krónikás, ügyesebben verselő Tinódi Sebestyén ő a barokk korban, aki a valóságot akarja elregélni egy kis költői cicomával tetszetősebbé téve. A ba-

rokk korszak hatása tárgyain is meglátszik. Amikor külföldön is megkezdődik az előkelő dámák befolyása, *Riedl* Frigyes szerint az ő költeményeinek tárgya is „főúri özvegyek új házassága". A *Marssal társalkodó Murányi Vénus Wesselényi és Szécsi Mária* házasságáról szól. A *Poraiból megélemedett Phőnix* pedig *Kemény János* és *Lónyai Anna* házasságát énekli meg. Verset írt *Thököly és Zrinyi Ilona* házasságáról is. Gyöngyösi igen kedves, könnyed verselő Zrinyivel szemben. Tárgyain kívül ez a magyarázata népszerűségének. Gyöngyösi tanítványa *Kőszeghy* Pál volt, aki Bercsényi Miklósról írt háromrészes elbeszélő költeményt, amelyből megismerhetjük a XVII. századbeli főúri élet mulatozásait: a vendéglátást, szánkázást, vadászatot, lóversenyt, mert mindennek színes leírását adja.

A magyar szépprózának, amely nyelv és stílus szempontjából olyan magasságot ért el Pázmánynál, igen kevés és kezdetleges emléke

maradt ebből a korból. A protestantizmus tanító célzatát szolgálták a tanulságos állatmesék. Ilyen meséket Aesopus példájára *Pesti* Gábor és *Heltai* Gáspár írt nálunk. Szórakoztató olvasmánynak szánták Nagy Sándor száraz históriáját. Magyar fordításban is napvilágot látott Ponciánus históriája, amely keleti eredetű keretes mese, aféle, mint az Ezeregyéjszaka. Igen népszerű volt egy tréfás népkönyv, a *Salamon és Markalf*. A parasztfurfang méri itt össze erejét a zsidók királyának bölcsességével és győzedelmeskedik. Egész Európában mohón olvasták ezt a könyvet, amelynek magyar fordítója jól ismerte a nép nyelvét. Valamivel későbbi a német eredeti nyomán készült a *Fortunátus históriája*. *Magelona története* viszont a lovagregényt képviseli irodalmunkban. Legnagyobb hatása volt ebben a korban *Haller* János *Hármas históriájának*. A középkor három híres latin könyvét foglalta össze ez a munka. Nagy Sándor történetét, a rómaiak viselt dolgait, s a

trójai háborút. Az olvasók képzeletét főleg a középkori latin regék ragadták meg, amelyeket Haller híven vett át a Gesta Romanorumból.

A színdarab még nagyon kezdetleges állapotban volt. A protestáns hitvitázó drámákat a jezsuita és protestáns iskoladrámák követték. Dramatizált vallásos vagy történelmi tárgyú históriák voltak ezek, amelyeket iskolai ünnepélyeken adtak elő. Legjelentősebb drámai kísérlet ebben a korban a *Balassi Menyhárt árulása* című párbeszédes szatíra, amelynek az volt a célja, hogy Balassi Menyhártot, ezt a romlott főurat, aki valóságos rablólovag volt, országvilág előtt megcsúfolja. *Bornemissza Péter* lefordította Sophokles Elektráját és iskoladrámává dolgozta át. Próbát tett a drámaírás terén Gyöngyösi István is. Ponciánus históriájának egyik meséjét dolgozta fel az *Igaz barátság tükre* címen. Főérdeme, hogy népies alakjait ízes humorral szólaltatja meg. *Felvinczy György* is írt egy Comico-tragédiát. Van ebből a korból egy

középkori tárgyú haláltánc-misztériumunk. Ez az angol *Everyman* moralitás hatására vall, amelyből Hofmannsthal híres Jedermannja is készült.

A kuruc költészet.

A XVIII. század végén gyönyörű virágzásba borul a magyar dalköltészet fája. A fájdalom, a szenvedés költővé teszi a kisembereket. Az üldözött protestáns papok ajkán, a bujdosó vitézek rejtett tábortüzei mellett megszólal a panaszos nóta, Thököly és Rákóczi kuruc mozgalmát gazdag politikai és szociális karének kíséri, a kuruc költészet. Tartalmilag igen különbözők ezek a kuruc versek. Vannak köztük vallásos énekek, panaszos kesergők, sokszor hetykén vitézkedő katonadalok és balladai menetű krónikás históriák. De közös vonásuk a nagyszerűen lüktető ritmus, a nyelv zamatos szépsége, és

népies kifejező ereje. Mert a kuruc költészet legszebb darabjait íródeákok, papok, tanítók, katonák írták, de csupa olyan ember, aki a nép közt forgott s aki nem egyszer változatlanul vette be versébe a néptől tanult nótákat. A kurucvilág költészetét *Thaly* Kálmán gyüjtötte össze és adta ki. Később Tolnay Vilmos és Riedl Frigyes ennek a gyüjteménynek számos darabjáról, főleg az elbeszélő énekekről,. megállapította, hogy hamisítványok. Thaly Kálmán nagy buzgalmában egyes töredékek felhasználásával maga írta őket. Ma csak azokat a kuruc dalokat fogadják el, amelyeknek eredeti szövege megvan. De ami megmaradt, még így is csodálatosan gazdag kincse a magyar költészetnek. A legszebb, hogy a rongyosok és elnyomottak keserűsége a törhetetlen hazafisággal együtt a legtermészetesebb emberi hangon szólal meg ezekben a kuruc versekben.

A nemzeti aléltság kora.

(1711—1772.)

A XVIII. század első háromnegyed része a teljes tespedés kora a magyar irodalomban s egyúttal a nemzeti aléltságé is. A törököt kiűzték. Az ország egységes területe kezdett kialakulni. De a nemzet belefáradt a török háborúkba, s a függetlenségi harcokba. A főnemességet Bécsbe csalogatta az osztrák politika. A közép- és kisnemesség vidéki kúriáin deákos műveltségébe begubózva, nem törődött a magyar szellemi élettel. Nem is tud ez a kor semmi eredetit felmutatni. A szórványos irodalmi jelenségek inkább csak a magyar nyelv fejlődése szempontjából érdemelnek figyelmet.

Elsősorban *Mikes* Kelemen *Törökországi levelei* ilyenek. Mikes, zágoni székelyfiú, Rákóczi Ferenc fejedelem íródeákja volt. Rajongó szeretettel ragaszkodott urához. Elkísérte őt bujdosásában. Hazájába soha nem tért vissza. Rodostóban halt meg. Innen írta leveleit egy képzelt nagynénjéhez. Mikes soha nem küldötte el ezeket a leveleket, egyszerűen csak a XVIII. században igen divatos levélformát választotta mondanivalójának előadására. Ez a mondanivaló sem eredeti. Mikes külföldi műveket fordítgatott. Még a rodostói népélet leírását is idegenből merítette. Legfeljebb csak a bujdosók életének leírásában eredeti. De nagy értéket ad művének a zamatos, tiszta, erdélyi szólásokkal ízesített nyelv, amelyet éppen olyan könnyedén olvasunk, mintha ma írták volna.

Faludi Ferenc is a magyar nyelv fejlesztője volt. Igazi mestere a régi magyar prózának. Fordított műveiben: *Nemes ember, Nemes asszony, Nemes úrfi, Udvari ember,* a magyar

úriosztály szokásainak, viselkedésének, erkölcseinek pallérozására törekedett. De igazi művésze volt a nyelvnek. Visszament Pázmányhoz s tőle vette kölcsön a tiszta magyar szólásokat. A beszéd népies erejét is felhasználta, a régi íróktól gyüjtötte a tőzsgyökeres kifejezéseket. S ezeket megcsinosította, kiformálta s a magyar prózát kellemessé, hajlékonnyá, csengővé tette. Az ő nyelve átmenet Pázmány régi nyelve és Kazinczy korának prózája közt. Ő a kezdő határköve a magyar regény- és novellaírás stílusának is. *Téli Éjszakák* címen külföldi novellagyüjteményt helyezett magyar keretbe. Ebben a novellagyüjteményben van *Shakespeare* Viharjának meséje is. De itt sem a könyv tartalma érdekes, hanem könnyed folyású, sokszor költői lendületű előadása. Faludi verseket is írt. Bölcselkedő, oktatóhangú versek ezek, a szerencse forgandóságáról, az élet okos felhasználásáról. De megcsillan már bennük a humor. Faludinál erősen fejlődik a magyar vers. Könnyed üte-

meivel, csinos rímeivel felülmulta kortársait, Amadé Lászlót, aki leginkább szerelmes verseket írt és Rádai Pált, akinek költeményeiben a vallásos érzés a túlnyomó.

Az elbeszélő költészet teljesen lehanyatlott. A színpadi irodalom ebben a korban még mindig az iskoladrámáknál tart. Ezek közt van *Illei János* jezsuitának egy farsangi játéka: *Tornyos Péter*, amely a magyar népszínmű őse lehetne. Értékes két ránk maradt Pálos iskoladráma. Az *Omnia vincit Amor* és a *Bacchus*. Mind a kettőben népies alakok szerepelnek. Az Omnia vincit Amort a Nemzeti Színház fel is újította s ma is élvezhető műsordarabja az ország első színházának.

A nemzeti ébredés irodalma.

(1772—1820.)

Mária Terézia síma politikája álomba zsibbasztotta a magyarságot, II. József németesítő törekvése felrázta tespedéséből. A nemzeti lelkesedés szót emelt az elhanyagolt magyar nyelvért. A magyar nyelv ápolásának vágya utat tör az iskolákba is. Ekkor kezdik alapítani az önképzőköröket s a fiatalság itt szívja magába a nyelv és irodalom szeretetét. Általában szokássá válik irodalmi és tudományos társaságok

alapítása s megszületik a *Magyar Tudós Társaság*, a mai Akadémia alapításának terve is. Megkezdődik az ujságírás. Folyóiratokat indítanak és mint a magyar nyelv és művelődés legerősebb támasza, megszületik a magyar színjátszás. Az első rendes színtársulatot *Kelemen* László pesti ügyvéd szervezte. Az irodalomban két új műfaj jelenik meg: a regény és a dráma.

Az irodalmi fellendülés éppen onnan indult ki, ahol a nemzet lassú elernyesztésének munkája folyt: Mária Terézia udvarából. A királynő magyar testőrei a bécsi divat révén megismerkedtek a XVIII. század nagy francia íróival, elsősorban Voltaire-rel. Leglelkesebb volt ezek közt a testőrifjak közt a szabolcsi származású *Bessenyei* György. Bessenyei a francia irodalom tanulmányozása közben látta azt a nagy távolságot, amely a nyugati művelt nemzeteket a parlagias, elmaradt magyarságtól elválasztotta. Az a vágy támadt benne, hogy az irodalom művelésével felemeli nemzetét. Irói kört

alakított fiatal testőrtársai közt. Csatlakozott ehhez a körhöz *Orczy* Lőrinc báró is, aki szintén francia hatás alatt irogatta verseit, amelyekben először jelent meg az Alföld költészete. Bessenyei Voltaire hatása alatt írta görög tárgyú verses színdarabját, az *Agis tragédiáját.* Sikerült vígjátéka a *Philosophus,* amelyben két tudós addig tiltakozik a házasság ellen, míg belekerül a szerelem hálójába. Irt magyar tárgyú drámákat is (Buda tragédiája és Hunyadi László tragédiája) és egy politikai regényt. Nagy hatással működött a testőrírók közt *Báróczy* Sándor, aki főleg a magyar nyelv jogait védelmezte és francia elbeszéléseket fordított. *Barcsai* Ábrahám irodalmi levelekkel és néhány verssel örökítette meg a nevét.

Francia hatás alatt állott *Ányos* Pál, a fiatalon elhunyt pálos szerzetes, akinek költeményei tele vannak világfájdalommal. *Péczeli József* verses meséket írt Lafontaine nyomán és *Min-*

denes gyüjtemény címen folyóiratot szerkesztett.

Más írók a latin költők hatása alatt kezdtek dolgozni, ezek a deákos költők. Legtehetségesebb volt köztük a puritán *Virág* Benedek, aki Horatiust tartotta mesterének. Lefordította a latin költők verseit és maga is lelkes ódákkal buzdította a nemzetet. A *Magyar Századokkal* mint történetíró is érdemes nevet szerzett. Deákos költők voltak még *Baróti Szabó* Dávid, *Révai* Miklós és *Rajnis* József.

A franciás költők mellett voltak németes költők is. Ezek közé tartozott: *Ráday* Gedeon, aki először írt nálunk rímes nyugati formájú verseket, *Dayka* Gábor a rejtelmes bánat és *Szentjóbi Szabó* László a világfájdalmas érzelgősség költője. Erőteljesebb volt a hangja *Bacsányi* Jánosnak, aki a francia forradalomért lelkesedett és Ausztria ellen tüzelte politikai verseiben a magyarságot. Mint Szentjóbi Szabó, ő is a

OR.SZ.SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

kufsteini börtönbe került s ekkor az ő költészetén is erőt vett a fájdalmas hang.

A németes iskolához számítják *Kármán* Józsefet is. Kármán fiatalon Pestre került ügyvédnek s arra törekedett, hogy Pestet az irodalom középpontjává tegye. Rendkívül nagy jelentőségű munkája a *Fanni hagyományai.* Ez az első hosszabb lélegzetű, eredeti magyar novella, amely Goethe híres Wertherjének hatása alatt készült. Egy fiatal lány érzelmes története, aki beleszeret egy fiatalemberbe, de apja ellenzi a házasságot és Fanni lassan halálba hervad. A novellát alakjainak biztos jellemrajza és élvezetes stílusa teszi értékessé. Kármán alapította az *Urania* című folyóiratot is a művelt magyarság szórakoztatására.

A külföldi hatások mellett azonban voltak olyan írók, akik ragaszkodtak a magyar hagyományokhoz. Ezek a magyaros írók. Kiváló köztük *Dugonics* András szegedi piarista. *Ő írta az első magyar történelmi regényt,* melynek

olyan nagy sikere volt, hogy az első kiadását egy év alatt elkapkodták. Etelka volt a regény címe. Hősei, két fiatal szerelmes, Etele és Etelka sok viszontagságon mentek át Árpád és Zsolt fejedelmek korában, míg végre egymáséi lehettek. Eleinte teljesen eredeti munkának tartották Dugonics Etelkáját. De később kitűnt, hogy mint minden regényének, ennek a tárgyát is idegenből vette. Dugonics nem sokat gondolt regényében a korfestéssel, inkább saját korának hibáit, németes divatját ostorozta. Hasonló célja volt másik két regényével: Az aranyperecekkel és a Jolánkával is. Még nagyobb sikere volt gróf *Gvadányi* Józsefnek, aki Egy falusi nótárius budai utazása címen tréfás elbeszélő költeményt írt, amelyben kegyetlen gúnnyal rontott neki a pesti és budai német világ ostoba divatjának. Ő írta meg Rontó Pál kalandjait is, egy magyar huszár viszontagságait, aki gróf Benyovszky Móriccal járta meg Szibériát. Dugonicsnak és Gvadányinak fő ereje a népies za-

matú, tiszta magyar nyelv. A magyaros írók közé tartozik *Pálóczi* Horváth Ádám is, aki a Hunyadiakról írt egy teljesen elavult hőskölteményt, a Hunniást. És ide sorozható a valamivel később fellépő *Fazekas* Mihály, hexameterekben írt népies költeménye, a *Ludas Matyi*, amelyben az agyafúrt parasztlegény alapos bosszút áll az erőszakos földesúron, igen kedvelt olvasmány volt.

A nemzeti irodalom kora és a nyelvújítás.

(1820—1848.)

Az irodalom után felébredt tespedéséből az egész nemzet. Mindenki érezte, hogy az országnak ki kell emelkednie elmaradottságából, meg kell újhódnia. Az újító törekvések vezérévé *Széchenyi* István gróf lett, *Világ*, *Hitel* és *Stádium* című műveivel. Mellette ott láttuk a közélet küzdőterén a lángoló lelkesedéstől fűtött *Wesselényi* Miklós báró hatalmas és *Dessewffy* Aurél gróf nemes alakját. Ezeket a törekvése-

ket betetőzi a népképviseleti alkotmány, a jobbágyság és sajtó felszabadítása és egész sereg okos gazdasági újítás és fejlődés. Sajnos, az ország nem örülhet soká a kivívott szabadságjogoknak. Bécs elnyomó politikájával szemben kitör a szabadságharc, amelyet az erőszak lever.

Nagy fordulatot jelent a XIX. század az irodalomban is. A magyar irodalom, amely eddig csak egyesek úri kedvtelése volt, most közüggyé válik. Megszervezik az irodalmi életet. A magyar nyelv, amely visszanyerte jogait a hivatalos használatban és az országgyűlésen, újjászületik a nyelvújításban. Megindul a kultúrmunka. Fölépítik a Nemzeti Színházat. Széchenyi megalapítja az Akadémiát. Erősen fejlődik a könyvnyomtatás. *Kossuth* Lajos *Pesti Hírlapja* új irányt ad a magyar ujságírásnak. Megindul az irodalmi bírálat, a kritika, *Toldy* Ferenc bevezeti a rendszeres és tudományos irodalomtörténetírást és kialakul a magyar regény.

A megújuló irodalomnak és a nyelv megújításának lelkes vezére *Kazinczy* Ferenc volt. Ő volt az első mai értelemben vett *irodalmár*. Rajongó széplélek, aki valósággal szomjazta a műveltséget. Érdeme, hogy szinte izgatott az irodalomra és az irodalomért. Folyóiratot szerkesztett. Színházért agitált. Széphalmi kastélyából, amelyet az irodalom középpontjává tett, folytonos levelezésben állott az írókkal. Huszonhárom kötetre rúg ez a levelezés, amelyben benne van a XIX. század elejének egész irodalomtörténete. Goethe fenkölt, tiszta szelleme lebegett előtte s az ő műveiben élő magas kultúrára, a választékos ízlésre akarta ránevelni az egész nemzetet. Művei maguk meglehetősen elavultak és ma nem igen olvassák őket. Csak két prózai munkáját, a *Pályám emlékezete* című önéletrajzot és az *Erdélyi leveleket*, Petőfiig a legszebb magyar útirajzot, lehet még mindig élvezettel forgatni.

Kazinczy igen sokat fordított Shakespearetől

Molièreig és eközben jött rá, hogy a magyar nyelv erős felfrissítésre szorul. Hozzá is fogott barátaival a nyelvújításhoz, amelyre kétségkívül elkerülhetetlen szükség volt. Csak ott hibáztak a nyelvújítók, hogy nem ismerték a régi nyelvet, Pázmány, Zrinyi és Mikes nyelvét s nem igen vették figyelembe a népies szólásokat. De azért érdemes munkát végeztek, amelynek igen sok szava ma is közhasználatú. Harminc évig tartó irodalmi harcot kavart fel a nyelvújítás, amelyben pamflettekkel támadták egymást az ellenfelek. De tudománnyá is tette a nyelvészetet, amelynek első művelői *Révai* Miklós és *Verseghy* Ferenc voltak. Szerencse, hogy a tehetséges költők és írók helyes érzéke lekoptatta a nyelvújítás torz kinövéseit, s így alakult ki a mai gazdag, hajlékony, csinos magyar nyelv, amely még egyre újul, gyarapodik az olyan költők műveiben, mint Ady Endre volt.

Kazinczyt a barátoknak és tanítványoknak hű

csapata vette körül, mint *Kis* János, *Döbrentey* Gábor, *Szemere* Pál, *Horváth* István, *Vitkovits* Mihály. A legtehetségesebb költő a barátok szűkebb körében *Kölcsey* Ferenc. Verseiben a hazafias lelkesedés átszellemült érzékenységgel párosult. Nevét a nemzet imádságos dala, a Hymnusz tette halhatatlanná, amelyhez *Erkel* Ferenc szerzett fönséges zenét. A magasabb rendű irodalmi kritikának és művészi szónoklásnak Kölcsey volt a megalapítója irodalmunkban.

Legjelentékenyebb tehetsége azonban ennek a kornak, s egyben talán, mint ember is a legérdekesebb alakja *Csokonai Vitéz* Mihály. Csokonai szilaj, zabolázhatatlan kedély volt. A debreceni kollegium kicsapta diákjai közül. Ettől kezdve, mint a régi hegedősök, bekóborolta az országot, mint örök bohém dorbézolt, verseket irogatott és pártfogókat keresett. Versei csodálatosan könnyedek és gyöngédek. *Vajda* Juliához írt szerelmi költeményei, a Lilla-dalok közt örök szép darabok vannak. Ma sem tudná kü-

lönbül megírni a vers legkülönb mestere sem. A Tihanyi Echohoz, a Reményhez írt költeménye mindig élni fog légies bájával. Tréfás elbeszélő költeménye, a Dorottya, ma is élvezetes olvasmány, holott a minták, amelyeknek hatása alatt készült, még *Pope „Fürtrablása"* is, rég elavultak.

Hatalmas lélekzetű költő a deákos *Berzsenyi* Dániel. Tiszta erkölcsű, józan mérsékletű magyar, aki Horatiust, a latin költőt választotta mintaképéül és legtökéletesebben ütötte párját irodalmunkban. A vallásos hit elragadtatása s a hazafias lélek kemény dörgedelme szólalt meg csengő ódáiban. Feledhetetlen szépséggel énekelt a mulandóságról, az őszi liget hervadásáról. Életét tragikussá tette, hogy nem értették meg s Kölcsey igazságtalan bírálata végkép elkeserítette.

Sokkal kedveltebb költő volt nála s még Csokonait is felülmulta népszerűségben *Kisfaludy* Sándor. Kisfaludy Besenyei testőrköré-

ben kedvelte meg az irodalmat. Petrarca hatása alatt külföldön kezdte írni *Szegedy* Rózához *Himfy dalait.* A *Kesergő szerelem* az epekedés sóvárgó hevével, tagadhatatlan gazdagságú képekben, csodálatos tűzzel szólalt meg költeményében, amelyhez megcsinálta a magyar szonettformát, az úgynevezett Himfy-szakaszt. A *Kesergő szerelmet* a bágyadtabb *Boldog szerelem* váltotta fel, amikor a költő szíve választottját feleségül vette. A magyar olvasóközönség páratlan érdeklődéssel fogadta ezeket a verseket s Kisfaludynak a balatonparti várakról: Csobáncról, Somlóról, Tátikáról írt regéit is. A siker egyik titka az volt, hogy ezekben a versekben szólalt meg először a természet szeretete, amely akkor Rousseau hatása alatt európai divattá vált.

Az irodalmi vezérséget Kazinczytól *Kisfaludy* Károly vette át. A fiatalabb írónemzedék az Aurora című Almanach köré csoportosult, amelyet Kisfaludy alapított. Kazinczy féltékeny

szemmel nézte ezt az új irodalmi kört s az ő barátai megalapították a Hébe című almanachot és ezzel olyan háborúság indult meg az idősebb és az ifjabb írónemzedék közt, amilyen egy századdal később Ady és a Nyugat körül folyt. Kisfaludy hamar megszerezte a népszerűséget. *Tatárok Magyarországon* című szomorújátéka tomboló sikert aratott s a sok nehézséggel küzdő magyar színészet sokáig az ő darabjaiból élt. Legsikerültebb drámája az Iréne, amelynek tárgya Konstantinápoly pusztulása, akárcsak *Herczeg* Ferenc Bizáncának. Ő volt a megalapítója a magyar vígjátéknak. *Csalódások* és *Kérők* című vígjátékaiban az Európa-szerte felkapott *Kotzebuetól*, a német bohózatírótól vette a formát és azt magyar élettel töltötte meg. Kedves gúnnyal vonultatja föl az egykorú alakokat; a külföldieskedő magyar mágnást, a deákos prókátort, a parlagi gavallért, a maradi falusiak patriarchális világát. Költészete Kölcseyével rokon. A Mohácsi vészről írott siratója költeménye

s néhány balladája maradandó. A prózai elbeszélés is jelentékenyen fejlődött nála. Tihamér című regényes elbeszélése egy Nagy Lajos-korabeli lovag, s egy Nápolyba szakadt magyar leány szomorú története, már a mai értelemben vett novella s megindítója és mintája irodalmunkban a történeti novellának. Igen sikerültek és mulatságosak Víg beszélyei is, amelyekben a félszeg Tollagi Jónás bohókás pesti és falusi kalandjait mesélte el. A mai irodalom tulajdonképpen Kisfaludy Károllyal kezdődött. Halála után az ő köréből alakult ki a Kisfaludy Társaság, amely lényegében a magyar szépirodalmi Akadémia.

A legnépszerűbb drámaíró Kisfaludy Károly volt, de a legnagyobb, az egyetlen igazán nagy magyar tragédiaíró *Katona József*. Ő írta az egyetlen igazi, shakespearei mértékkel mérhető, magyar tragédiát, a *Bánk bán*-t és ennek a remekműnek húsz évig kellett várnia, míg előadták. Katona már akkor meghalt,

mint Kecskemét főügyésze és darabja csak az ország ezeréves fennállásának ünnepén érte meg századik előadását a Nemzeti Színházban. Katona Bánk bán-ja a magyar közélet örök tragédiája. Hőse Magyarország nádora, a király bizalmasa és személyének helyettese, tragikuma abban van, hogy ő maga kénytelen megölni a királynét, akiben a magyar fajta ellenségét, az ország nyomorúságának okát és családi boldogságának megrontóját látja. A drámát lenyügözővé teszi összeütközésének ereje, megrázó tragikuma és az, hogy a legizgatóbb feszültséggel lobog benne a magyarság évszázadokon át folyó erőfeszítése az idegen zsarnokság ellen. A legigazibb és legnemzetibb dráma ez, kora még nem értette meg, aminek az lehetett az oka, hogy nyelve kissé csiszolatlan. De később *Gyulai* Pál és *Arany* János kiverekedték számára azt a legmagasabb rangot, amely irodalmunkban megilleti.

Kisfaludy Károllyal kezdődött a romantikus

nemzeti irodalom korszaka, de ennek a korszaknak legnagyobb szelleme *Vörösmarty Mihály*, az első magyar költő, aki méltó arra, hogy a világirodalom legnagyobbjai közé sorozzák. Vörösmarty huszonöt éves volt, mikor 1825-ben *Zalán futása* című hőskölteménye megjelent. A honalapítás dicsőséges mondáit dolgozta fel ebben a költeményben, amelynek bevezető sorai, mint a riadó, harsantak bele minden magyar szívébe. Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályba? — kiáltott fel a költő és ebbe az egész akkori magyarság vérző vágya égett. S ami ezután következett, ámulattal töltötte el az országot. Ilyen magyar nyelven még soha nem írtak eddig. Pattogtak ezek a hexameterek, csengett, énekelt, dübörgött, harsogott ez a nyelv. Hősi, acélos zengzet feszítette: a páthosz. Káprázatos képek, hasonlatok, gyönyörű jelzők zsúfolódtak benne egymásra. A magyar nyelvnek olyan művésze Vörösmarty, amilyen csak Arany János és Ady Endre volt. Elbeszélő költeményei-

ben, *A két szomszéd várban*, a *Cserhalomban* és a *Tündérvölgyben* is ezt a csodálatos nyelvet bámuljuk. Mint lírikus költő, Vörösmarty ízig-vérig romantikus. Benne mindig hevesebben, forróbban lüktet a vér. Ő az első költőnk, aki tökéletes zeneiséggel tud kifejezni minden hangulatot és árnyalatot. Ő írta a magyarok másik nemzeti imádságát, a Szózatot, a Fótidalt, a Vén cigányt, a Szép Ilonkát, amely a magyar szentimentalizmus egyetlen nemes kifejezője. Ezeket, valamint a Szegény asszony könyvét, a Gondolatok a könyvtárban című költeményt ismerni fogják, míg magyar ember él. Színpadi művei közül legszebb a Csongor és Tünde, ez a bűbájos tündérjáték, a magyar Szentiványéji álom, amelynek meséje Gyergyai Argirusából való. A versei olyan szépek, olyan légiesek, hogy még az ő versei közt is első helyen állnak. Azt is fel kell jegyezni, hogy akkoriban Vörösmarty volt a legkomolyabb és leg-

hozzáértőbb színházi kritikus. A magyar írók vezérüknek tekintették, Petőfi hozzá vitte első költeményeit kiadásra. Ő alapította Toldival az *Athenaeum* című szépirodalmi lapot. A szabadságharc leverése után sokáig bujdosott. A bujdosás megtörte egészségét, a nemzet szomorú sorsa erkölcsi és szellemi ellenállását s búskomorrá tette utolsó éveit. Legfőbb jelentősége irodalmunkban, hogy ő az igazi magyar költői nyelv megalapítója.

Vörösmarty mellett, mint költő eltörpül az elmélkedő, halkhangú *Bajza* József. De ő a komoly magyar irodalmi kritika megteremtője. Ő kezdi a tehetségteleneket kitessékelni az irodalomból. Megalapítja a *Kritikai lapokat*, majd ő serkenti az Athenaeum kritikai melléklapját, a Figyelőt. Irodalmi tudását és jó ízlését azzal méltányolták, hogy ő lett az első igazgatója a Nemzeti Színháznak. amely Vörösmarty *Árpád ébredése* című prológjával nyílt meg.

Vörösmarty hatása alatt állottak ennek a kor-

nak elbeszélő költői: *Horváth* Endre, az Árpád című hőskölteményszerzője, *Czuczor* Gergely, akinek emlékét inkább népies versei és híres riadója őrizte meg, továbbá *Debreczeni* Márton és *Garay* János, aki az Obsitos nagyokat lódító katonájában, Háry Jánosban maradandó alakot adott az irodalomnak. A lírai költészetre Bajzának volt hatása. Bajza Athenaeumának köréhez számos kisebb jelentőségű költő tartozott, akik közül *Vachot* Sándor, *Kerényi* Frigyes, *Sárosy* Gyula és *Szemere* Miklós nevét említjük fel.

A színpadon Kisfaludy Károly hagyományainak folytatója *Szigligeti* Ede, aki diákból színész s színészből a Nemzeti Színház igazgatója lett. Legnagyobb érzéke a vígjáték iránt volt. A *Liliomfi*, amely a vándorszínészélet humorát viszi színpadra, ma is egyik legjobb vígjátékunk. Nagy termékenységéből telt hatásos szomorújátékokra is. Az akkor kezdődő nemzeti

demokrácia hatása alatt a népélet felé fordult és megteremtette az énekes magyar népszínművet. Népszínművei a *Szökött katona* és a *Csikós* ma is műsoron vannak. Az első igazi magyar bohózatot, a *Peleskei Notárius*-t *Gaál* József írta, Gvadányi költeménye alapján. A komoly drámaírás terén kitűnt a franciák hatása alatt álló *Czakó* Zsigmond, akit gyakran szertelenségekre ragadott gazdag képzelete. Kalmár és Tengerész című színjátéka nagy sikert aratott. Népszerű volt *Obernyik* Károly, akinek leghatásosabb drámája a Brankovics György, továbbá *Dobsa* Lajos, *Degré* Alajos és *Nagy* Ignác, akik mind a francia romantikusok, főleg Victor *Hugo* hatása alatt álltak. Értékesebb tehetség *Hugo* Károly, akinek *Bankár és báró* című tragédiájában a színpadi hatás mellett erős költői tehetség is nyilatkozik meg. A kor legjelentősebb tragédiáját *Teleki* László gróf írta. A *Kegyenc* egyetlen színpadi műve a tragikus végű írónak, aki főbelőtte magát, mert a fogadalma

ellenére is belekéveredett a politikába. A darab a népvándorláskori Róma erkölcsi fertőjének megrázó és költői rajza.

A regény- és novellairodalom fejlődése.

Ebben a korszakban kezdett fejlődni a magyar regény- és novellairodalom is. Azelőtt a művelt osztály nem tartotta magához méltónak a regényolvasást. Mihelyt azonban a társadalmi élet fejlődött, egyszerre jelentkezett az olvasási vágy. A XIX. század első évtizedeiben már annyira érdeklődött a közönség regényes olvasmányok iránt, hogy az érdeklődés kielégítésére tömegével jelentek meg a németből fordított lovagregények és rémhistóriák. Rejtelmes várak, földalatti folyosók, rejtett börtönök, haramiák, álruhás zarándokok, zsarnok szerelmek áldozatai hemzsegnek ezekben a ponyvatermékekben. *Kisfaludy* Károly novellái és víg beszélyei az-

után megmutatták a helyes utat, amelyen a prózai elbeszélésnek haladnia kell. Kisfaludyval egyidőben kezdte a novellaírást *Fáy András*. A magyar elbeszélő irodalom megindítója Fáy hosszabb novellája, A különös testamentum, amelyben egy apa azzal a föltétellel hagyja fiára a vagyonát, ha olyan lányt vesz feleségül, aki szép, de nem hiú, gazdag, de nem gőgös, tanult, de ezt nem fitogtatja. A novella azután a fiatal Csörgey leánykeresésének és házasságának története. Fáy András különben szívvel-lélekkel Széchenyi híve volt, buzgó munkásságot fejtett ki a Nemzeti Színház felépítése, takarékpénztárak, életbiztosító intézetek felállítása körül. Vendégszerető háza gyülekezőhelye volt a kiváló íróknak, művészeknek s a társadalom vezetőinek. Fáy András tehát kitünően ismerte kora társadalmát, ezt bizonyítja az első magyar társadalmi regény, a *Bélteky-ház* is, amelynek ő a szerzője. A nemesi társadalom két képviselője áll itt szemben egymással, az öreg Bélteky Mátyás, a

könnyelmű, dáridós, vagyonát hetykén tékozló úr és fia, a komolygondolkodású Gyula, aki a haladó eszmék híve. A fiatal Béltekynek nincs maradása otthon. Nevelő lesz egy előkelő úriháznál, ahol a gyermekeket az új idők szellemében vezeti. Beleszeret a gyermekek anyjába s midőn ennek férje meghal, feleségül veszi a fiatal özvegyet. Fáy regényének főérdeme azonban nem ebben a mesében van, hanem abban, hogy eleven, pontos és gazdag rajzát adja a harmincas évek magyar társadalmának. Gaál József az Alföldet és az Alföld életét írta meg elbeszéléseiben. Jobb elbeszélők voltak még *Kovács* Pál és *Csató* Pál, akinél először látjuk a regény lélektani magyarázatát.

Ezenkívül az egykorú folyóiratokban, a *Regélőben* és a *Rajzolatokban* a novellaíróknak egész hada működik, történeti novellákat vagy víg elbeszéléseket írnak. De igazi gyermekkora még ez a magyar elbeszélő irodalomnak. Inkább csak a víg beszélyek élvezhetők, amelyekben az

írók főkép a német *Jean Pault* utánozzák. A legügyesebb ezen a téren a soproni származású *Frankenburg* Adolf, aki a főváros kezdődő társaséletéről adott találó, humoros rajzokat. A társadalmi regény másik úttörője *Petrichevich-Horváth Lázár*. Világlátott, nagy műveltségű, ízléses ember volt. *Az elbujdosott* című regényének hőse végigküzdi a görög szabadságharcot s Londonon keresztül kerül vissza Kolozsvárra. A regény kalandos meséje lekötötte az érdeklődést, csak nem volt eredeti, sok helyen szóról-szóra megegyezett *Bulwer* angol író regényeivel. Ekkoriban jelentek meg először a könnyed, tréfás ujságtárcák is. A legkedveltebb tárcaíró *Pákh* Albert volt, akinek a tárca fejlődése sokat köszönhet. Ő alapította a *Vasárnapi Ujságot*, amely évtizedeken át kedves olvasmánya volt a magyar családoknak.

Az írók egész sora buzgólkodott már ekkor az elbeszélő irodalom terén. Ez volt a legfelkapottabb műfaj. De az egykor divatos íróknak,

mint *Pompéry* Jánosnak, *Remellay* Gusztávnak, *Ney* Ferencnek ma már a nevére is alig emlékszünk. A folyóiratok novella- és regényírói közül három népszerű név emelkedett ki. A korán elhunyt *Vajda Péteré*, aki egészen új tárgyakat keresett és új hangot vitt az elbeszélő irodalomba. Pompázó nyelven írta keleti tárgyú regéit. India, Egyiptom költői világába helyezte történeteit, de ezzel a káprázatos távoli pompával a magyar sebeket takargatta. Vajda Péter borongós kedélyére a német romantikusok: *Novalis*, *Hoffman*, *Zachariás Werner* hatottak, míg *Kuthy* Lajos, a negyvenes évek legnépszerűbb elbeszélője, a francia romantika híve volt. Kuthy nagyon értett hozzá, hogy kell a közönség ízlése szerint írni, sőt túlságosan is sokat adott a hatásvadászatra. Legnagyobb sikerét *Hazai rejtelmek* című regénye érte el, *A párizsi titkok* szerzőjét, *Eugène Suet* utánozta ebben Kuthy s borzalmas dolgokat írt össze a magyar városi és pusztai életről. Szalárdy főispán ka-

landos történetét, aki kiforgatja a vagyonából elhalt fivére családját s a halálból megmenekült unokaöccsének küzdelmét gonosz és hatalmas nagybátyja ellen szinte falta az egész olvasóközönség. *Kuthy írta* az akkori divatnak hódolva *az első magyar bűnügyi regényt.* Még alaposabban kielégítette ezen a téren az olvasók kíváncsiságát *Nagy* Ignác. Füzetes regényében, a *Magyar titkokban* leleplezte a földalatti Pestet. Sorra bemutatta a főváros legismeretlenebb, legszennyesebb zugait, s borzalmas bűntanyáit: az angyalcsináló műhelyeket, a játékbarlangokat, a zsiványtanyákat, a kolduslebujokat és zugcsapszékeket. De új műfajjal is gazdagította az irodalmat. Ő kezdte meg a tréfás életképek írását. Ezekben sorra felvonultatta a 40-es évek Pestjének minden jellegzetes alakját, az uzsorás háziurat, a sváb nyárspolgárt, a naplopó gavallért, a goromba bérkocsist. *Tisztújítás* című vígjátékában a megyei életről adott kacagtató képeket.

A népszerű s főleg hatásvadászó regényírókat csakhamar túlszárnyalta egy komoly, nagy tehetség, a magyar regényírás igazi megalapítója, *Jósika Miklós* báró, akit nem sokára követ másik két nagy regényírónk, *Eötvös* József báró és *Kemény* Zsigmond. Mind a három írónk a történeti regény terén tűnt ki, bár Jósika, Kemény és különösen Eötvös is írtak társadalmi regényeket. Ezekhez csatlakoznak Vas Gereben gyönyörű népies regényei.

A magyar próza mesterei.

Ebben a korban különben benne élt a történelmi regény szeretete. *Walter Scott*, a híres angol történeti regényíró, aki hazájának egész regényes multját felidézte könyveiben, meghódította egész Európát. Mindenfelé rajongnak érte. Őt utánozzák más népek regényírói és főleg a német *Karl Spindler*, aki Jósikára is hatással volt. *Vörösmarty* nagy hőskölteménye a mult dicsőségének idézésével felrázta a nemzetet tespedéséből. A nagy hőskölteményeket helyét most a regények foglalták el. Ezek azonban már nem felrázni akarták a nemzetet, hanem magyarságában gyönyörködtetni a mult felidézésével s a

történelem nagyszerű tanulságaival előkészíteni a jövő feladataira. Tulajdonképpen erre volna most is szükség. A mai nemzedékben nem él eléggé a mult szeretete, mert nem is ismeri a multat. Régi nagy regényíróink műveiben azonban gazdagon, dicsőségesen, lebilincselő érdekességgel bontakozik ki a magyar mult s ezeknek az olvasása nemcsak szórakoztató, hanem hasznos is, mert önkéntelenül meggyökeresíti lelkünkben a hagyományos magyar történelmi érzést, a mult, a történelem szellemében való gondolkodást.

Báró Jósika Miklós és a magyar történeti regény.

Jósika Miklós báró első és legtermékenyebb történeti regényírónk régi erdélyi, főnemesi családból származott. Ott nevelkedett a család egyik ősi kastélyában, ahol közel érezte még magához a multat, amelynek szeretete a magyarországi részekben már feledésbe borult. Pályá-

ját mint katona kezdte. A szövetséges seregekkel Napoleon leveretése után bevonult Párizsba, majd hosszabb ideig élt Bécsben, ahol üres óráit a színházakban s könyvek olvasásával töltötte és megismerkedett az egész európai irodalommal. Azután megnősült és hazatért erdélyi birtokaira. De házassága szerencsétlen volt. Feleségétől elvált. Garázda mulatozásokban keresett feledést. Keserű életúntság vett rajta erőt. Wesselényi Miklós biztatására azonban szakított ezzel a haszontalan élettel. A haladó eszmék, a magyar függetlenség és demokrácia szolgálatába szegődött. Politikai röpiratokat adott ki. Ezekben feltárta az ország bajait. Majd Pestre költözött, megismerkedett az akkori íróvilággal s barátainak biztatására 1836-ban kiadta egyszerre két regényét, az *Abafit* és a *Zólyomit*. Az Abafi jelent meg először, de a Zólyomit előbb írta Jósika. Az Abafi elragadta nemcsak az olvasókat, hanem a kritikát is. *Szontagh* Gusztáv a *Figyelmezőben* így kezdte

bírálatát: „Uraim, le a kalapokkal! Egy művet van szerencsém bemutatnom, mely körében elsőrendű, legjobb, mióta e nyelv zeng, illő, hogy tisztelettel fogadjuk." Jósika ezután buzgón írta regényeit. A közönség rajongott érte s nem volt híjával az irodalmi elismerésnek sem. Az Akadémia egyik regényét nagy díjjal tüntette ki. Később őt magát tiszteletbeli tagjává választotta s a Kisfaludy-Társaságnak elnöke lett. A szabadságharcban Kossuthot egész erejével támogatta. A szabadságharc leveretése után vagyonát elkobozták s az osztrák haditörvényszék kimondta rá a halálos ítéletet. Jósika második feleségével Brüsszelbe menekült és itt a legnagyobb nélkülözések közt élt. Végre sikerült összeköttetésbe lépnie a magyar kiadókkal s 1853-ban megjelent *Eszther* című regénye s ezentúl jó ideig mint „Eszther szerzője" adta ki műveit. Később Drezdába költözött és itt is halt meg. Rendkívül sokat írt, nemcsak mert szeretett dolgozni, hanem hogy a megélhetésé-

hez szükséges pénzt megkeresse, akárcsak Balzac, a nagy francia regényíró, aki szintén kenyérkeresetből dolgozott éjjel-nappal.

Jósika történeti regényeinek nagy részét szűkebb hazájának, Erdélynek multjából merítette. Főleg Bátori Zsigmond és Bátori Gábor fejedelem mozgalmas korát rajzolta. Első regénye az Abafi, Bátori Zsigmond korában játszik. Hőse Abafi Olivér előkelő erdélyi ifjú, aki dorbézolással tölti idejét, de a szerelem jó útra téríti, úgyhogy Erdély legderekabb leventéjévé lesz. Legsikerültebb a regényben Mikola Margit nemes nőalakja, aki lemond Abafi iránt érzett szerelméről, mikor rájön, hogy Csáky Gizella is szereti a lovagot. Ugyanebben a korban él másik regényének hőse, Zólyomi, egy forróvérű kalandor, aki török mintára háremet tart s amellett titkos házasságot is köt, de leleplezik. Az utolsó Bátorinak hőse Bátori Gábor fejedelem s tárgya a fejedelem erkölcsi züllése és szerelme Weisz brassai bíró Coelesta nevű lánya

iránt. Jósika István című ötkötetes regényében ősének akart emléket állítani a regényíró. Jósika István az állhatatlan Bátori Zsigmond apródja. A fejedelem azzal kecsegteti, hogy lemond és őt segíti trónra. Ehelyett azonban kiszolgáltatja őt Rudolf császárnak, aki mint trónkövetelőt kivégezteti. Az izgalmas történet hátterében Bátori Zsigmond és Boldizsár véres viszálya áll. Jósika legsikerültebb történeti regénye a *Csehek Magyarországon.* Ezen a regényen, amely a Mátyás korabeli magyar és cseh lovagok harcainak és szerelmeinek regényes története, legjobban érzik Walter Scott hatása. Mátyás azzal kezdi uralkodását, hogy megfékezi a Felvidéken garázdálkodó cseh rablólovagokat, akiknek Giskra a vezérük. A csehek álnokságának és cselszövényeinek sikerül rossz hírbe keverni Zokoli Mihályt, Mátyás hívét, aki, hogy becsületét visszaszerezze, álnéven, mint Elemér lovag harcol tovább a csehek ellen. Végül egy lovagi tornán legyőzi Komorócsit, a veszedelmes rabló-

lovagot, ártatlansága kiderül s nőül veszi Giskra leányát és a cseh vezért is Mátyás hűségére téríti. Ez a regény soha nem volt időszerűbb, mint éppen napjainkban. Zrinyi a költőben a Szigeti Veszedelem szerzőjének kalandos szerelmeit írja meg, Esztherben Kázmér lengyel király szerelmét egy szép zsidó lányhoz, az *Ivanhoe* hatása alatt. Történelmünk legváltozatosabb korszakai vonulnak fel regényeiben: *A nagyszebeni királybíró* a kurucvilágban játszik, a *Zöld vadász* az utolsó Jagellók korát eleveníti fel, a *Szegedi boszorkányok* adatait a XVIII. századbeli magyar boszorkánypörökből vette, a *Tudós lánya* Zsigmond-korabeli történet, a *Jó a tatár* IV. Béla korát idézi fel, *A hat Uderszky lány* ismét Mátyás korába visz, *A magyar kényurakban* az Anjouk ideje elevenedik meg.

Társadalmi regényeket is írt Jósika. Ezeknek megírásánál azonban inkább a francia regényírók, *Victor Hugo*, *Sue* és *Dumas* voltak rá hatással. Sőt első társadalmi regényén, *A köny-*

nyelműeken, amely exotikus amerikai környezetben játszik, és két szereplője, Montalri és felesége, néger, Coopernek, az indián történetek híres szerzőjének hatása világosan fölismerhető. *Egy kétemeletes ház Pesten* bűnügyi regény Sue modorában. Ezekben a társadalmi regényekben a rendkívüli helyzeteket hajszolja Jósika, hősei szörnyű bűnöket követnek el, s hajmeresztő helyzetekbe kerülnek. De azért Jósika minden regényének szigorú erkölcsi alapja van. Azért írja minden regényét, hogy végül valami erkölcsi tanulságot szűrjön le belőle s elrettentő például festi a bűnöket, amelyek mindig elveszik méltó büntetésüket. Hősei, regényes hősök, szertelen vágyak hevítik őket, előfutárjai Jókai ragyogó emberpéldányainak. Különös mestere a bájos nőalakok rajzának. A magyar prózában ő az első művésze a leírásnak. Regényeiben nagyon sok a leíró részlet, de ez mindig változatos, ismétlésekbe sohasem esik. Regényeinek meséje páratlanul érdekfeszítő, gaz-

dag, bonyodalmas s előadása könnyed s magával ragadó, csak a nyelve avult el kissé. Toldy Ferenc a regényírás atyjának nevezte Jósikát. Főérdeme meséinek kimeríthetetlen gazdagsága, regényeinek nemzeti szelleme, s az, hogy olyan köröket hódított meg, amelyek a magyar irodalmat addig hírből sem ismerték.

Eötvös József báró és a magyar irányregény.

Másik nagy regényírója a kornak báró Eötvös József, aki viszont *a magyar irányregény megalapítója* s regénye, *a Falu jegyzője*, eddig *a legjobb magyar irányregény*. Eötvös József konzervatív főnemesi családból származott, de nevelőjétől és az iskolában szabadelvű eszméket szívott magába. Pályáját mint aljegyző kezdte Fejérmegyében s a bécsi udvari kancelláriában folytatta, alaposan ismerte tehát a vármegyét és a közigazgatást. Később beutazta a külföldet. Angliában is járt. Hazatérve, első irodalmi sike-

rei után, a politikai életre adta magát. A főrendiházban hatásos szónoklatokat tartott a nemzeti haladás eszméje mellett. Mikor 1848-ban a forradalom szele már érezhető volt, külföldre menekült családjával. Hazatérte után Deák Ferenccel dolgozott a kiegyezés ügyén. Andrássy Gyula minisztériumában ő lett a kultuszminiszter s egyúttal elnöke volt az Akadémiának és a Kisfaludy-Társaságnak, és haláláig az is maradt.

Ünnepelt költő, író és szónok volt. Irói pályáját, mint költő kezdte, kevés számú és kevésbé jelentékeny vers maradt utána. Ezekben a költeményekben Eötvös gyengéden érző, résztvevő, a nagy emberi eszmékért lelkesülő szíve nyilatkozott meg. Első nagy irodalmi sikerét a *Karthauzi*-val aratta. Ennek a regénynek a megjelenése olyan irodalmi esemény volt, akár a Zalán futásáé. Akárcsak a *Himfi szerelmeit* annak idején, mohón olvasták mindenfelé. Sokan oldalakat tudtak belőle könyv nélkül, annyira elbű-

völte őket a gondolatok és mély eszmék gazdagsága, amelyek a művészi veretű mondatokban felhalmozódtak. Eötvös nagy műve különben utolsó hajtása volt azoknak a világfájdalmas regényeknek, amelyeknek fejlődési vonalát *Goethe* Wertherje, Benjamin *Constant* Adolfja, *Chateaubriand* Renéje és *Musset* a Század gyermekének vallomása jelöli. A Karthausiban egy csalódott francia gróf kolostorba vonul és elmondja élete történetét. Szerelmes volt Juliába, egy előkelő francia leányba, de a leány megszökött kedvesével. A gróf erre Párizsban kicsapongó életet kezdett s elcsábította Bettit, a szerelmes kis varróleányt. Közben Júlia, akit kedvese elhagyott, teljesen züllésnek indul, Betti pedig eltűnt kétségbeesésében. Gusztáv lelkiismeretfurdalástól mardosva bevonul egy karthausi kolostorba s megkezdi életrajzát. Halála előtt még viszontlátja Bettit, aki megbocsát neki. A regény főérdeme, hogy Gusztávon keresztül Eötvös lelkébe láthatunk, s egy nemes-

gondolkodású, bölcs, mélyérzésű, tiszta eszmékért hevülő férfit ismerünk meg benne.

A *Falu jegyzője* nemcsak értékes regény, hanem bátor cselekedet is volt. Eötvös a közigazgatás visszaélései ellen s a szegény paraszt jogaiért szállt síkra benne. A regény meséje igen szövevényes. Taksony vármegye életét mutatja itt be Eötvös, de nagy túlzásokkal torzképet fest róla, mert az volt a célja, hogy az ország lelkiismeretét felrázza. A regény főhőse Tengelyi jegyző, aki Réty alispán feleségének bűnei miatt bajba keveredik. Violából, a szegény jobbágyból pedig futóbetyár lesz, mert a megyei kiskirályok önkénye romlásba hajszolja. Tengelyit nemessége megmenti a végső pusztulástól. Rétyné bűnei is napfényre kerülnek s a gonosz asszony a halálban keres menedéket. Az a szörnyű kép, amelyet Eötvös ebben a regényében a magyar vármegyéről festett, nem felelt meg a valóságnak. Mert ami rosszat csak tisztviselői pályája alatt tapasztalt, azt mind

összezsúfolta itt a megyei élet és közigazgatás rajzában, de meg akarta mutatni egész Európának, hogy tarthatatlan az az állapot, amelyben „a kiváltságosaké minden jog s a jogtalanoké minden kötelesség". Ettől a hibájától eltekintve azonban nagyon érdekes a regény, tele történettel, nagyhatású, izgalmas jelenetekkel. Nemcsak itthon volt sikere, hanem lefordítva, külföldön is nagy hatást ért el. Irt Eötvös egy történeti regényt is, a címe *Magyarország 1514-ben.* Dózsa György lázadásának történetét mondja el ez a regény. Ez az első olyan történeti regényünk, amely az egykorú kútforrások lelkiismeretes átvizsgálása alapján hű korképet igyekszik adni. A *Nővérek* igen egyszerű falusi történet, mely megmutatja, milyen erős demokratikus érzés lakott Eötvösben.

Kemény Zsigmond báró és a magyar korrajzirodalom.

A harmadik nagy regényíró Jókai előtt báró Kemény Zsigmond. Irodalmi értéke talán a leg-

kiválóbb a három közül. Szintén erdélyi ember, aki fejedelmi családból származott. Eleinte az erdélyi országgyűlésen tűnt fel. Egy évi bécsi tartózkodása után, amely alatt az egyetemet látogatta és szorgalmasan tanult, ujságírói munkába kezdett és hatalmas szószólója volt az ország demokratikus újjászületésének. 1847-ben a fővárosba jött és belépett Kossuth mellé a Pesti Hírlap szerkesztőségébe s ugyanakkor adta ki első regényét, a Gyulai Pált. Képviselővé is megválasztották s mint ilyen, kitartott a forradalmi kormány mellett. Ezért Világos után haditörvényszék elé állították, de kegyelmet kapott. Később, mint a Pesti Napló szerkesztője, Deák Ferenc politikáját támogatta. De a tragikus érzésű iró életére tragikus végzet csapott le. A sok megfeszített munka felőrölte idegrendszerét. Amúgy is pesszimista lelke elborult s a halál csaknem teljes öntudatlanságban töltött évek után váltotta meg.

Kemény Zsigmond a regényirodalomban

mintaképének Balzacot tartotta. Egyébként is sok rokonvonás fűzi francia mintaképéhez. Az ő fantáziája is regényes, de a dolgokat és az embereket a valóság tiszta szemléletével látja, akárcsak Balzac. Regényében a jellemek fejlesztésén és a szenvedélyek erején van a fősúly. Kemény, sötét, bajsejtelmektől gyötört, pesszimista lélek. Minden regénye egy-egy nagyszerű tragédia, amelyekben az erények, a kiválóságok túlhajtásából fakad a bűnhődés.

Igy van ez első regényében, a Gyulai Pálban is. Gyulai legodaadóbb híve Bátori Zsigmond erdélyi fejedelemnek. Hűségében túlmegy a határon, nem riad vissza attól, hogy véres kézzel avatkozék be a Báthori Zsigmond és Boldizsár közt dúló testvérháborúba. Megöleti Sennót, az olasz komédiást, Boldizsár kedves emberét. De Senno felesége behálózza a fejedelmet és a hálátlan fejedelem kivégezteti leghívebb emberét. *Az özvegy és leánya* I. Rákóczi György korában játszik és ugyanebből a korból való. Ke-

mény másik remeke, a *Rajongók*. A regény hátterében az erdélyi szombatosok mozgalma áll. Pécsi Simon a regény hőse, a szombatosok pártfogója. Ellenfele, Kassai István rákényszeríti Szőke Pistát, a szombatosok papját, aki az ő szökött jobbágya, hogy árulja el felekezetét. A szerencsétlen pap megtántorodik, s ennek olyan tömeges pusztulás a vége, aminőt Shakespeare tragédiájában látunk. Pécsi Simon fogságba kerül. Birtokait elveszik. A szombatosokat szétszórják. Szőke Pista megőrül. Kassai fogadott fiát megölik a szombatosok. Kemény legtökéletesebb korrajza a *Zord idő*. Az országnak azt a tragikus korszakát tárja itt elénk, amikor a török már Buda felé nyujtotta ki hódító karját s itt a magyar testvérharc egyengette útját. Az ország romlásával lépést tart az erdélyi Deák-család pusztulása. A regény két hőse, Elemér vitéz és Barnabás diák barátságot fogadnak egymásnak. De Elemér, aki Budán Werbőczy István szolgálatában áll, nem segít idejében barátján, akit a törökök elfognak. Barnabás

bosszúból törökké lesz és megöleti Elemért. Közben a cselszövő török elveszi Izabella királynétól Budát s ez befejezi a romlást, melyet a politikai tévedések egész sora zúdít az országra. Nincs regényünk, amelyből egy korszak igazi képe olyan élesen domborodnék ki. Kemény, igazi művésze a korfestésnek, mester abban, hogy kell a mult idők levegőjét, lényegét a megkapó költői elképzelés erejével úgy felidézni, hogy szinte magunk is benne éljünk. *Ő az az írónk, aki valósággal rákényszeríti az olvasót a komoly történelmi gondolkodásra.*

Irt Kemény társadalmi regényeket is. *A férj és nő* egy betegesen hiú és szenvedélyes férfi tragikus sorsa. Lélek- és jellemrajza kitünő. A *Szerelem és hiúság* egy főrangú nő bűnhődésének története, aki képtelen hódítási vágyának az áldozata lesz. Sötét, tragikus képzelet szülte Kemény Zsigmond novelláit is, csak az Alhikmetből csillan ki egy kis derű.

Általában őt tartják legnagyobb és legmé-

lyebb regényírónknak, de abban is hasonlít Balzachoz, hogy nyelve darabos, nehézkes és ezért nem szívesen olvassák. Nagyon sok kíváló irodalmárunknak az a felfogása, hogy átdolgozott, átstilizált kiadásban kellene az olvasók közkincsévé tenni.

Vas Gereben és a népies regény.

Jósikával és Eötvössel egyidőben kezdett írni egy később igen kedvelt elbeszélőnk, *Vas Gereben*, igazi nevén *Radákovics* József, aki azonban csak az 50—60-as években lett igazán népszerű. Eleinte Kovács Pál és Nagy Ignác vídám életképeit utánozta. De később annál eredetibb igyekezett lenni. Irodalmunkban *őt tekinthetjük Mikszáth előfutárjának.* Kiváló tulajdonságai, hogy eszejárása eredeti, humora mindig csupa jóízű derű, előadása mulattató, megfigyelő tehetsége éles, nyelve igazán népies. Nagyon jól ismerte a dunántúli parasztot s épp olyan sze-

retettel, olyan jóízűen rajzolta, mint Mikszáth a felvidékit. Ő hangoztatta először azt a meggyőződését, amelyet azóta is sokan vallanak, hogy *a magyar paraszt a nemzeti erők kiapadhatatlan forrása.* Az volt a vágya, hogy a XIX. század elejének, a napoleoni háborúk korának egész magyar társadalmi életét bemutassa és regényeiben csakugyan felvonulnak ennek a patriarchális világnak, a Régi jó időknek (ez az egyik regényének a címe) összes jellegzetes alakjai: különösen a hagyományos nemesi világ érdekes típusai, urak és jobbágyok, a vármegyei emberek, a falusiak. Rajongón szerette a fajtáját. Gyönyörködve nézte a régi magyarságot s mindig kedvező színben tüntette fel s egyformán meglátta az urak és parasztok erényeit. Regényeiben a kedves epizódokon, a jóízű anekdotákban van a fősúly. Kitünően ismerte nemcsak a nép nyelvét, hanem a nép lelkét is s főérdeme a valóság őszinte keresése. Amit meglát, azt a valósághoz híven ábrázolja, de csak a kedves,

derűs dolgokat látja meg, vagyis optimista, az igazi magyar fajta egyszerű, józan bölcsességével. Legsikerültebb és legolvasottabb regényei: a *Nagy idők, nagy emberek*, *A nemzet napszámosai*, amely a régi színészvilágról szól, *A pörös atyafiak*, *Garasos arisztokrácia* és a *Rég jó idők*, amely a magyar insurrekció korának patriarchális elpuhultságát festi.

Még a szabadságharc előtt megkezdte írói működését, *Jókai* Mórral együtt, *Pálffy* Albert, *Degré* Alajos, *Bérczy* Károly, *Vadnay* Károly, *Abonyi* Lajos és P. *Szatmáry* Károly, akinek történeti regényei valamikor igen felkapottak voltak. Ezeknek az íróknak működése azonban igazában a szabadságharc után következő időkre esik.

A népies nemzeti irány felé

A reformtörekvések, az ország demokratikus átalakulásának vágya ráterelte a figyelmet a népre az irodalomban is. Rájönnek, hogy a nép

maga a legnagyobb költő és megindul, sajnos, kissé későn a népköltészet gyüjtése. A Kisfaludy Társaság *Erdélyi* János költőnek ad megbízást a népköltészet gyüjtésére. Buzgón gyüjtögeti főleg az erdélyi népköltészet gyöngyeit *Kriza* János is. Közvetlenül a szabadságharc előtt feltűnt a magyar költészet egyik legnagyobb tehetsége, az istenáldotta lángelme, *Petőfi* Sándor, az alföldi parasztság közül szakadt költő, aki az egyszerűség legművészibb magaslatára emelte azt a költészetet, amely a nép lelkéből öntudatlanul fakad. Petőfi fellépésével új irány kezdődik a magyar irodalomban. A népies nemzeti irány ez, amely egész a XIX. század végéig, Ady fellépéséig tart. Ezt az irányt egy hatalmas költői háromszög vezeti be: Petőfi, Arany és Tompa, akikhez negyediknek a magyar regényírás káprázatos tehetségű mestere, Jókai Mór csatlakozik.

Ezt az újabb irodalmi korszakot tárgyalja második kötetünk.

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

IRTA:

Kállay Miklós

II. KÖTET

A népies nemzeti irodalom kora

A népies nemzeti irodalom kora.

A magyar irodalmi élet hatalmas lendületet vett a XIX. század első évtizedeiben, nyomon kísérte és lépést tartott vele a nemzeti szellem, a nemzeti öntudat ébredése, az egész magyarság vágya, hogy belekapcsolódjék a nyugati eszmeáramlatokba, amelyek a polgári demokrácia szellőinek szárnyán az emberi szabadságjogok üde kikeletét hozták. Ezek a vágyak teljesedésre találtak a modern magyar alkotmány megszületésében, a negyvennyolcas törvényekben, amelyek népképviseleti alapon nyugvó de-

mokratikus államberendezkedést adtak a régi rendi Magyarországnak. Nemcsak a jobbágyság szabadult fel, hanem szabaddá lett a sajtó is. Megszűnt a cenzura és ezzel leomlott az irodalom szabad fejlődésének legfőbb korlátja.

De a nemzet nem soká örülhetett kivívott szabadságának. Az osztrák kamarilla fellázította a nemzetiségeket. Következett a szabadságharc véres erőfeszítése, az orosz betörés és az összeomlás. Az elnyomatás szomorú napjai szakadtak Magyarországra. Attól lehetett félni, hogy a zsarnoki önkényuralom, amely német és cseh tisztviselőkkel, settenkedő kémekkel, zsandárokkal és cenzorokkal rakta meg az országot, csírájában fojtja majd meg a magyar irodalmat. Nem így történt. A magyar nemzeti érzés és öntudat dacos, acélos kitartással élt tovább az elnyomatás napjaiban. Az írók lelkét megedzette, megerősítette az üldözés. S az irodalom a veszedelmekkel szembenézve, kibúvókat, álútakat keresve, élt tovább. Népiességével ápolta azt a

nemzeti demokráciát, amelyre a Bach-korszak halálos csapást akart mérni. Ez a népies hang Petőfi fellépésével aratott diadalt a magyar irodalomban. Arany János és Tompa Mihály költészetében érte el zenitjét és megteremtette az új, egyszerű, sallangosságoktól, mesterkéltségektől mentes magyar költői nyelvet. Részben az ő hatásuk alatt tette meg a fejlődés hasonló útját a magyar szép-próza Jókai Móron át, de teljes kifejlődését csak később, *Mikszáth* Kálmán és *Gárdonyi* Géza egészen leegyszerűsített, népies zamattól ízes nyelvében érte el. Míg a fejlődés végső fokon a magyar tudományos irodalom nyelvét is ugyancsak ennek a természetes egyszerűségnek a jegyében akarja átdolgozni. A nyelvnek ez a természetes, közvetlen leegyszerűsödése, világosságra, érthetőségre való törekvése jellemezte ezt a korszakot s ezzel együtt járt a tárgykör és a tartalom természetessége, közvetlen szemlélet alapján nyugvó világos egyszerűsége, vagyis a népies nemzeti irodalom

kora egyben a magyar irodalmi realizmus korszaka is.

A magyar irodalom ebben az irányban haladt az abszolutisztikus korszakban is s teljes virágjában bomlott ki, mikor a kiegyezés végre meghozta a nemzetnek a békét, a nyugalmat, a szabadságot s a békés fejlődés minden lehetőségét. Magyarország legszebb, legboldogabb korszaka a kiegyezést követő harminc év. A gazdasági fellendüléssel együtt járt az egész kultúra kivirágzása. Rohamosan gyarapodott az iskolák száma, a műveltség egyre általánosabbá vált és ezzel az olvasóközönség is egyre gyarapodott. Már voltak megbízható, érdemes kiadóink is: *Heckenast*, akinek vállalatából a mai Franklin-társulat alakult. *Emich* Gusztáv, akinek vállalatából az Athenaeum fejlődött, továbbá *Ráth* Mór és *Aigner* Lajos. Megjelent az első szépirodalmi képes hetilap, a *Vasárnapi Ujság*, amely évtizedeken át szolgálta a közönség ízlését és érdeklődését. *Vadnay* Károly

megalapította a *Fővárosi Lapok*-at. Megszületett az első irodalmi és tudományos magyar revü, az Akadémia folyóiratában, a *Gyulai* Pál által alapított *Budapesti Szemlé*-ben. *Toldy* Ferenc az Uj Magyar Múzeumot alapította meg, *Szarvas* Gábor a *Magyar Nyelvőrt*, amely a legalaposabb és legtudományosabb készültséggel fogott hozzá a magyar nyelv tisztaságának ápolásához.

A *Kisfaludy-Társaság* mellett megalakult a *Petőfi-Társaság*, amelyben Jókai Mór vezetésével a fiatalabb írónemzedék tömörült. A népies divat megteremtette a Nemzeti Színház mellett a Népszínházat, ahol főleg a kor hangulatának igen megfelelő s ezért közkedvelt népszínmű talált hajlékot és ért meg egészen kivételes virágzást egy olyan istenáldotta tehetség révén, aminő Blaha Lujza volt. Nevelőleg hatott az irodalomra az irodalom-történetírás s a kritika nagy fejlődése, amelynek teljesen nyugateurópai színvonalon álló magyar művelői voltak már ek-

kor, mint *Erdélyi* János, *Imre* Sándor, *Salamon* Ferenc, *Greguss* Ágost, de különösen *Gyulai* Pál, *Beöthy* Zsolt, *Péterfy* Jenő, *Riedl* Frigyes *és Alexander* Bernát.

Petőfi, Arany, Tompa.

Három kivételes tehetségű költő neve adja meg a címét e korszak első fejezetének. Ez a három kivételes egyéniség nemcsak megindítója, hanem teljes felvirágoztatója is volt a korszak új költői irányának. Rányomta a maga bélyegét korának egész magyar költészetére. Mindaháromnak bőven akadt utánzója s az a költői irány, az a stílus, amelyet ők megteremtettek, nagyon soká élt ezekben az utánzókban, sőt ma is felbukkan még egy-egy megkésett epigonnál.

Ez az új magyar költészet visszament a századok folyamán elkallódott ősi hagyományokhoz, amelyek csak a tiszta magyar nép körében éltek még, a dalokban, amelyekben még egy nomád nép természetes naiv lelke nyilatkozott meg, a mesékben és mondákban, amelyek apá-

ról fiúra szálltak. A tiszta magyar vidékeken, a Tisza mentén, Erdély eldugott, idegennek hozzáférhetetlen völgyeiben felkutatták ezeket a régi dalokat és meséket. Megtanulták belőlük azt az ősi ütemet, amely talán még ott zengett a Volga és a Don mentén vágtató magyar lovas szívében. Megtanulták a dolgokat a természetfiának egyszerű, józan szemével nézni. Megértették, hogy az a költészet a legszebb s a legelevenebb hatású, amely érzéseit a magyar szívből veszi, erejét, zamatát a tiszta magyar talajból szívja, színeit és illatát a magyar nap és a magyar levegő balzsamos csókjaiból meríti. Így született meg teljesen népies alapokon az új *nemzeti költészet*, amelynek mesterei Petőfi, Arany és Tompa.

Tompa lépett fel időrendben először, de *Petőfi* volt az igazi megindítója ennek az új népies iránynak, az ő rendkívüli egyéniségének csodálatos hatása tette csaknem egy csapásra elfogadottá, divattá, sőt szinte megdönthetetlen hit-

vallássá a népies irányt. Az egész világirodalomban páratlanul áll, hogy költő olyan hirtelen, csaknem egy csapásra olyan tökéletesen meghódítsa a szíveket, mint Petőfi. Az igaz, hogy költészete az egész kor epedő vágyait szólaltatta meg. A levegőben volt a sóvárgás a demokrácia után. A cikornyás, fellengzős, hamis egekben barangoló, vagy betegesen sápítozó költészet után mindenki várta már az egyszerű, tisztán érthető, cikornyátlan beszédet, az erőteljes, zamatos szavakat s Petőfinél ezt az egyszerűségét még varázsosabb hatásúvá tette egy határtalan költői tehetség meleg és lebilincselő líraisága. Később segítette ezt a nagy hatást az a legenda, amely a költő alakja köré fonódott.

Petőfi, mint a nagy triásznak mind a három tagja, a nép egyszerű gyermeke volt. 1823-ban született Kiskőrösön, apja tanulatlan paraszt mészáros és gazdálkodó volt. Ő maga egész gyermekkorát egyszerű földművesek közt töltötte s itt szívta magába a népies szellemet s a végte-

len rónaság szeretetét, ami lépten-nyomon kiütközik költészetéből. Szeretett tanulni és sokat is tanult. De zabolátlan természete nem tűrte az iskolai fegyelmet. Iskoláit teljesen nem is végezte be. Volt vándorszínész és katona. Azután lapszerkesztő lett. Nőül vette *Szendrey* Juliát, akiben szerelme a tiszta női eszmény megtestesülését látta. A márciusi napoknak egyik főmozgatója volt. Mint tiszt vett részt a szabadságharcban. Bem tábornok hadsegéde volt és 1849-ben, a segesvári csatában nyomtalanul eltűnt. A nép képzelete legendákat szőtt a költő köré, akit szibériai fogságból várt vissza. A valóság azonban sokkal szomorúbb volt a legendáknál. A költő alakjában szélhámosok bolondították a hiszékeny embereket. Felesége nem sokkal halála után férjhez ment s házassága nem volt a legeszményibb. A költő fia, Zoltán, viharos ifjúság után korán és dicstelenül fejezte be földi pályáját.

Petőfi a legnagyobb magyar költői tehetsé-

gek közül való, sőt külföldi esztétikusok megállapítása szerint a világirodalom legnagyobb szellemei közt foglal helyet. A magyar költők közül őt ismeri és őt becsüli legtöbbre a külföld irodalmi mérlegelése. Van verse, amelyet 40 nyelvre lefordítottak. *Petőfi* Sándor az első igazán közvetlen lírikus a magyar költészetben, aki őszintén kiönti verseiben szívét és lelkét. Életének csaknem minden mozzanatát megénekelte. Ez magyarázza, hogy ő a családi érzésnek első és eddig túl nem szárnyalt költője nálunk. Gyönyörű költeményeket írt szüleiről, amelyekben az érzés mélységét szemérmesen humorral rejtegette. Még a szerelmi líra is nagyobb részben családi költészet nála s a hitvestárs gyöngéd magasztalása. A nőben különben is a női eszményt kereste. Szerelmi költeményeit tiszta fiatal lányokhoz írta, s a családi élet tiszta szerelmét tartotta az igazi szerelem beteljesedésének. Tájfestő költeményeiben szemléletes képek lebilincselő szépségeivel magasztalta az alföldet, a

szabad pusztát. Hazafias költészete imádságos, himnikus rajongás hazájáért és nemzetéért. Politikai költeményeiben a legszélsőbb demokrácia s a szabadság lángoló szeretete nyilatkozott meg. De ezek a költemények is tele voltak hazafisággal és Petőfi költészete azért minden forradalmi lendülete és vad fellángolása mellett, ami egyébként inkább a koráramlattól rákényszerített külsőség nála, csupa józan, polgári meggondolást lehel, ezért is válhatott egy békés polgári korszak nemzeti büszkeségtől áthatott tömegeinek szinte istenített költőjévé.

Ez az egyik titka nagy hatásának. A másik: egyszerűsége és népiessége. Olyan népdalokat írt, amelyek átmentek a köztudatba, a nép ma is énekli őket és nem tudja, ki a szerzőjük. De legnagyobb vonalú alkotása, amelyben legjobban sikerült a népies elemeket beolvasztania a műköltészetbe, a *János vitéz*. Több mese elemeiből szőtt itt egy gyönyörűen megépített tündérmesét, amely üdeségében, naiv fantáziá-

jában hajszálnyit sem marad mögötte az igazi népmeséknek. A magyar katona rettenthetetlen bátorságának s a magyar szív becsületességének és kitartó hűségének magasztalása ez a hőskölteméný, amelyben a huszonkétéves fiatalember sokszor a nagy éposz-írók érettségével és széles árjával hömpölygeti a mesét. Amilyen üde a költemény meséje, éppen olyan egyszerű, közvetlen és természetes a nyelve és a verselése, amellyel Petőfi új zenét, új csengést adott a döcögős magyar Zrinyi-versnek.

Saját életének emlékeit, derüs lelkivilágát festi a *Bolond Istókban*, míg az *Apostol* romantikus szertelenségei lelkének másik felét, a szabadsághős megalkuvást nem ismerő fanatizmusát mutatják be. *A helység kalapácsa* szatírikus költemény, amely a hősi époszok dagályos üreségeit gúnyolja ki. Irt Petőfi néhány jelentéktelenebb próza munkát is. *A hóhér kötele* című regénye vadromantikával tele rémhistória. Drámai kisérlete sem sikerült. De lefordította Shake-

speare Coriolanus-át s ez egyik remeke a magyar műfordításnak. Petőfi alapjában és kizárólag lírikus, még elbeszélő költeményeit is mindenütt a legegyéniebb líra szövi át. Halhatatlan költője marad nemzetének és az egész emberiségnek, mert mint Beöthy Zsolt találón állapítja meg: *az egész magyar nemzet lelke szólal meg benne s páratlan költői hangot talál nála az örök emberi ifjúság.*

Petőfivel és költészetével igen sokan foglalkoztak irodalmunkban, hogy csak *Ferenczy* Zoltán kutatásait és tanulmányait, *Riedl* Frigyes és *Szigetváry* Iván műveit említsük. A legalaposabb Petőfi monográfiát azonban *Horváth* János írta.

A triász másik nagy költője *Arany* János (1817—1882). *Arany* János éppen úgy, mint Petőfi, szegény földműves emberek gyermeke. Végigszenvedi a szegény református diák küzdelmes, nyomorúságos ifjúságát. Azután tanító, majd később jegyző lesz szülővárosában,

Nagy-Szalontán. A szabadságharc után Nagykőrösön tanárkodik. Majd felkerül Budapestre, a Kisfaludy-Társaság titkára lesz. És csöndes elvonultságban él írói munkásságának egész haláláig.

Arany János a magyar értelmi fölénynek és érzelmi tisztaságnak egyik legkiemelkedőbb típusa. Puritán egyszerűsége és igénytelensége alatt a legnagyobb tudás, a legszélesebbkörű műveltség rejtőzik. Népies költő, tárgya, érzés- és gondolatvilága, nyelve tőrőlmetszetten magyar, de szellemi színvonala nyugateurópai. Az alföld mondái, a magyar ponyva nyers humorú, de romlatlan magyarságú verses füzetkéi adják első szellemi táplálékát, de később belemélyed a magyar irodalom beható tanulmányozásába, ismeri a klasszikus irodalmat és a modern külföldi irodalmak remekíróit. A görög klasszikusok mellett főképen az angol írókat szereti. Ezeken pallérozódik az ízlése csalhatatlanná. Kritikai érzéke így kap szilárd alapot és

széles látókört. Gondos tanulmány tárgyává tette a magyar nyelv természetét és stílustörvényeit. Igy vált egyik legnagyobb és legtudatosabb nyelvművészünkké. Ez a magyarázata, hogy nem bocsátotta szabadjára a fantáziáját, pedig képzeletének erejét fényesen bizonyítja a hasonlatoknak és képeknek az a káprázatos gazdagsága és szemléltető ereje, amiben valamennyi költőnkön túl tesz; ezért keresett folyton támasztékokat, kiindulási pontokat már meglevő régi témákban, amelyeknek magvából a költészet csodálatos pompájú, buja virágerdejét sarjasztotta ki. Ezért volt szüksége a legkötöttebb formákra, a legzártabb szerkezetekre. Ezért írt époszt, ahelyett, hogy elbeszélő készségét és erejét a széles és formátlan regényben érvényesítette volna s ezért szőtte bele legtöbbször még merengő, szemlélődő líráját is elbeszélő költeményeibe.

Ez a nagy tudás, ez a művészi felkészültség magyarázza meg, hogy nála a népies stílus el-

érte legmagasabb művészi formáját, tökéletessé érett, klasszikussá vált. A Toldi-trilógia, de különösen a Toldi és a Toldi estéje, a népies nemzeti költészetnek csúcspontjai, ahonnan nincs már emelkedés. Arany János népies époszában Illosvai Selymes Péter döcögős rímkrónikájának egy részét dolgozta fel. Azt mondja el ez a népies hőskölteméný, hogy lesz a nagyerejű falusi suhancból, aki csak a vitézi életre vágyik, de akit irígy bátyja parasztnak neveltet, Nagy Lajos király első daliája. Toldi Miklós hirtelen indulatában agyonüti egy malomkővel bátyja egyik csatlósát. Világgá bujdosik. Pestre kerül, itt megfékezi a szilaj bikát. Azután párviadalban legyőzi a kérkedő cseh vitézt a Duna szigetén. Ekkor felfedezi kilétét. Bűnbocsánatot nyer a királytól, aki lovagjai közé fogadja a nagyerejű bajvívót. A legtisztább magyar szellem árad ebből a könyvből, melynek előadása olyan közvetlen és lebilincselő, mintha az öregbojtár mesélgetné pásztortűz mellett és nyelve

is a legtisztább veretű, népies zamatú magyar nyelv. A Kisfaludy-Társaság elragadtatva olvasta a pályaművek közt Toldit s az első díjat ítélte oda az ismeretlen nevű költőnek 1847-ben. *Petőfi* és *Tompa* elragadtatott hangú levélben üdvözölték az új költőt. Arany János még 1848-ban befejezte a trilógia harmadik részét, a Toldi estéjét, amelyben az ősz dalia utolsó fellobbanását, párviadalát és halálát mesélte el. Csak később, élete vége felé készült el a trilógia harmadik része, a Toldi szerelme, amely sokban erősen el is üt az egymáshoz teljesen hasonló, egységes jellegű és hangulatú első és második résztől. Ez a középső rész a legromantikusabb, a magyar lovagi életnek szövevényes, kalandos leírását adja. Nagyerejű hőse a szerelem hálójába gabalyodva, gyötrődik, nem találja helyét, megtévelyedik és hosszú vezekléssel keres engesztelést. A magyar lovagkor gyönyörű költeménye, Arany egyik páratlan szépségű alko-

tása ez a trilógia, amely irodalmunk legtisztább, legklasszikusabb remekei közé tartozik.

Az ős-magyar regevilág hagyományai élednek meg Arany másik nagy művében, a Buda halálában, amely eredetileg csak első része lett volna a hún és magyar mondakör regéit összefoglaló trilógiának. A költemény tárgya a két hún király, Atilla és Buda testvérviszálya, amelynek végén Atilla párviadalban megöli Budát. Ez az éposz sokkal ünnepélyesebb, sokkal fejedelmibb méltóságú, mint a Toldi. Elgondolása ugyan szintén a nép naiv képzeletét követi, de nyelve művészi veretű, hősi zengzetű és a népies eredetiségek ódon zamatot kapnak benne. Arany teljesen beleéli itt magát egy harcos, nomád nép lelkivilágába és életkörülményeibe. Szigorú valószínűségszeretetére jellemző, hogy az egész költeményben nincs egyetlen hasonlat vagy kép, amely kívül esne egy harcos halász- és vadásznép fogalmi körén. Tökéletes remekmű a Nagyidai cigányok című komikus éposza. Itt egy tör-

téneti anekdota keretében keserű szatírával rajzolja meg a magyar szabadságharc torzképét. Töredéknek maradt, de legjobb alkotásai közé tartozik a *Bolond Istók*, amely verses regénynek készült önéletrajz. Életének legszomorúbb korszakát rajzolta meg itt keserű pesszimizmussal. Byron, a nagy angol romantikus hatása érzik ezen a költeményén, akár hosszabb elbeszélő költeményei egyikén-másikán, mint a *Katalin*-on. Kisebb elbeszélő költeményeinek legnagyobb részét *(Fülemile, Bajusz, A hegedű, Pázmány lovag)* a népies humor jellemzi.

Jelentős helyet foglalnak el Arany költészetében a balladák. A régi székely népballadák s az ó-skót balladák adták az ihletet és a mintát a költőnek, akit Gyulai találón a ballada Shakespeare-jének nevez. Balladái történelmi tárgyúak vagy népregei és népmondai elemeket dolgoznak fel. Drámai feszültség, a mese tömör összefoglalása s rendesen valami félelmes, borzongató, víziónárius alaphang s e mellett könnyed

muzsikás dalforma jellemzi ezeket a balladákat, amelyek remekei a magyar költészetnek. Legszebbek a Szondi két apródja, a Walesi bárdok, a Tetemrehívás, a Bor vitéz, az Ágnes asszony, a Tengeri-hántás, az Ünneprontók és a Hídavatás.

Arany János kisebb versei, vagyis lírai költészete csendes borongással, méla vágyódással, merengéssel vannak tele. Még a humorába, a mosolyába is mindig vegyül egy kis bánat. Szerelmes verset sosem írt. Lírája férfias és még legkeserűbb, legszomorúbb pillanataiban sem érzékenyedik el. Legtisztábban, legőszintébben mondja el érzelmeit élete vége felé, mikor a kedves, Margitszigeti fák alatt végig mereng az életén. Irt bölcselő és tanító költeményeket is. Ezek közül kiemelkedik a Vojtina Ars poétikája, amelyben az igazi költészetet a realizmus és az idealizmus okos összeegyeztetésében látja. Itt mondja ki a szállóigévé vált tanácsot: „Költő hazudj, de rajt ne kapjanak", vagyis a

költőnek úgy kell elmondani, amit képzelete alkotott, hogy valóságnak gondolják. Arany műfordításai a legelsőrendű mesterművek. Hamlet-fordításában és a Szentivánéji álom átültetésében felülmúlhatatlan művészetté fejlesztette a fordítást. Remekelt a görög Aristophanes vígjátékainak fordításával is. *Arany* János teremtette meg tulajdonképen a minden finomság kifejezésére alkalmas, csodálatos hajlékonyságú költői nyelvet s a művészi magyar verselést irodalmunkban, de még az ő prózája is nehézkes volt és éppen ezért irodalmi, esztétikai értekezései a mai olvasó számára jórészben már holtak. Verselméleti tanulmányai alapvető fontosságúak. Irodalomtörténeti, kritikai munkáiban, írói jellemrajzaiban csillogtatja tudását, ízlését, gondolkozásának eredetiségét; ha prózai stílusa éppen olyan fordulatos, mint boncoló elméje, akkor ezek az irodalmi dolgozatok, amelyek szépirodalmi lapjaiban, a *Figyelő*-ben és a *Koszorú*-ban jelentek meg, gyöngyei volnának a

magyar esztétikai irodalomnak. Arany Jánosról a legjobb tanulmányt *Riedl* Frigyes írta, ő látott bele legjobban a költő lelkébe, amelynek mélységeit Arany mindig szemérmesen rejtegette a külvilág előtt.

A nagy triászból *Tompa* Mihály (1817—1868) lépett fel elsőnek, de jóval kisebb költői tehetség volt Petőfinél és Aranynál és így hatása is jóval gyöngébb. Szegény iparos gyermeke volt Tompa. Sárospatakon végezte a teológiát és már itt kezdett verselgetni. Nevét hamar ismertté tette az irodalomban. 1846-ban kiadta *Népregék és mondák* című kötetét, amely három hét alatt második kiadást ért. A Toldival együtt ő is részt vett a Kisfaludy-Társaság pályázatán. Pályaműve a *Szuhay Mátyás* című népies elbeszélő költemény, dícséretet kapott és szerzőjét a társaság tagjává választatta. Beje, a kis gömörmegyei falu hívta meg ezután papjának. A szabadságharcban mint tábori lelkész vett részt. De hamarosan visszavonult falujába.

Később Kelemérre, majd Hamvára került papnak és itt élt haláláig. *A gólyához* című költeménye miatt kétszer is haditörvényszék elé idézték. Hetekig volt vizsgálati fogságban. A nemzet gyásza súlyosan nehezedett lelkére. Családi szerencsétlenségek is érték. Sokat betegeskedett és búskomor magányban töltötte napjait eldugott falujában. De költői hírneve egyre nőtt. Az Akadémia is tagjává választotta. Utolsó éveiben sok szenvedést okozott neki súlyos szívbaja s legszebb férfikorában ragadta el a halál. Tompa mint költő tulajdonképen a németes romantikából indult el és inkább tárgyában volt népies. A Gömörben gyüjtögetett népregéket és népmondákat szedte versbe és mindegyikhez valami erkölcsi tanulságot fűzött. Virágregéiben az allegórikus virágok emberi érzéseket és indulatokat példáznak. A naiv, népies humor legtisztábban költői elbeszéléseiben *(Szuhay Mátyás, A vámosujfalusi jegyzői, Három daru)* nyilatkozik meg. Igazi hírnevét és népszerűségét azonban

lírájának köszönheti. Az önkényuralom napjaiban, mikor az osztrák cenzura elnyomott minden szabad lélekzetvételt, allegórikus képekbe öltöztetve szólaltatta meg minden magyar szív legfájóbb keserűségét. *A madár fiaihoz, A gólyához, A pusztuló erdő, a Terebélyes nagy fa, A sebzett szarvas* című költeményei élni fognak, amíg magyar fájdalom lesz, mert Tompa ezekben a versekben, amelyeket éppen olyan igaz fájdalommal sírhatunk el ma, az egész nemzet legőszintébb, legszívbőltépettebb szaván szólalt meg. A Tompa-irodalomból *Kéky* Lajos és *Váczy* János Tompa-életrajzait emeljük ki.

Petőfi, Arany és Tompa verseiben a magyar költészet fája gyönyörű virágba borult. Nem csoda, ha azután egy kis hervadás következett. A szabadságharc után jelentéktelen költők jöttek, akik tehetség híján próbálták Petőfit és Aranyt utánozni, akik kiforgatták ízléstelen túlzásaikkal a két nagy mester legszebb és legeredetibb értékeit. *Gyulai* Pál kemény kritikával és

maró gúnnyal indított hadjáratot ezek ellen az epigónok ellen. A Petőfi-epigónok közül mégis értékesebbek; *Lisznyai* Kálmán, a *Palóc-dalok* szerzője, *Zalár* József, akinek néhány lendületesebb balladája maradandó, *Mindszenthy* Gedeon, aki az egyéniség hangját először vitte bele a vallásos lírába. A költők tömegéből, akik közül *Csengey* Gusztáv, *Dalmady* Győző, *Irdaly* Gyula, *Komócsy* József és *Tolnay* Lajos neve említésre méltó, kiemelkedett *Tóth* Kálmán (1831—1881). A kiegyezés korának szomorkás hangú költője volt. Sikerült népdalait megzenésítették a divatos nótaszerzők. Van néhány ilyen dala: *Befútta az utat a hó*, *Felleg borult az erdőre*, *Sírjon-ríjjon a hegedű*, amely ma is népszerű. Hazafias költészetét a szabadságharc eseményei ihlették. *Előre* című költeménye a legdivatosabb szavalati darabok közé tartozott. Darabokat is írt s ezek közül legnépszerűbb volt *A király házasodik* című történelmi vígjátéka.

De nemcsak Petőfinek, hanem Aranynak is voltak követői költészetünkben. Elsősorban *Gyulai* Pál, aki Erdélyből került Budapestre. Voltak sikerült lírai és elbeszélő költeményei *(Romhányi, Szilágyi és Hajmási)*. De sokkal jelentékenyebb, mint kritikus· Vörösmartyról és Katona Bánk bán-járól írt tanulmánya kimagasló értéke a magyar essay-irodalomnak. Mint a *Budapesti Szèmle* szerkesztője, évtizedeken át irányította a magyar irodalmi ízlést és szinte korlátlan tekintélyű itélőszéke volt a magyar irodalmi élet jelenségeinek. *Szász* Károly mint műfordító tette nevét maradandóvá.

Lefordította Dante Divinia Commedia-ját, a Niebelung éneket, Shakespeare és Molière számos darabját és Moore, Byron, Tennyson és Hugo sok költeményét. Legjelentősebb egyéniség Arany követői közül *Lévay* József. A vidéki elvonultságban élő költő a horatiusi mérsékletet kedvelte. Borongó vagy kedvesen mélázó versei a családi érzéseket s a hazafiságot

énekelték meg. Műveit a gondos művészi veret, a tárgy, a hang és a forma tökéletes összhangja jellemzi. Sikerülten fordította le Shakespeare néhány darabját és *Burns* verseit. Kitünő műfordító még *Ábrányi* Emil.

Az epikában pedig a nagy költő fia, *Arany* László emelkedett ki. Hosszabb elbeszélő költeménye a *Délibábok hőse*, a legszebb magyar verses regény, egy meggondolatlan ifjú története, aki vakon indul kora divatos jelszavai után, de eszményekért hevülő szertelensége beleposványosodik a durva valóságba. Sikerült elbeszélő költeményei még az *Elfrida* és a *Hunnok harca*. Kisebb jelentőségű Arany-epigónok *Jakab* Ödön, *Váradi* Antal, *Bartók* Lajos, *Győry* Vilmos és *Dömötör* János.

Jókai Mór
és az újabb magyar szépprózа.

A magyar próza művelését ebben az időben egy tüneményes elbeszélő tehetség kezdte meg, akihez foghatót az egész világirodalom alig tud felmutatni. A nagy triásznak tulajdonképpen nem is a halaványTompa, hanem ő volt a harmadik tagja. Pályája kezdetén életsorsa is szorosan összefonódott Petőfiével. Hosszú élete lehetővé tette, hogy a benne égő képzelet minden lángját kilobogja és így műve, amellyel nemzetét megajándékozta, nemcsak regényes fantáziájának csapongásával ritkítja párját, hanem csodálatos tömegével is. Külön világ ez, káprázatosabb, színesebb, változatosabb a legtündöklőbb keleti mesevilágok pompájánál s

hatásában olyan lenyügöző, hogy nemcsak a nemzedékek egész sorának alkotásait befolyásolta, hanem valamiképpen átformálta, a realitásból kissé a kalandosság felé lendítette a magyar életet is. Még mai elbeszélőink legtöbbjénél is megérezzük az ő hatását s ha valaki a magyar glóbuszon nagyot és kiemelkedőt akar teremteni, az ő hőseit választja mintaképül. Ez a kimagasló egyéniség, ez a nagy elbeszélő talentum: *Jókai* Mór (1825—1904).

Jókai komáromi nemes családból született. Ügyvéd akart lenni. Meg is szerezte az ügyvédi oklevelet, de soha egyetlen pöre nem volt. Csak az irodalomnak élt. Negyvennyolcban Petőfivel együtt a márciusi ifjúság egyik vezére volt. Ekkor vette feleségül *Laborfalvy* Rózát, az ünnepelt színésznőt, aki hűséges társa, valóságos mentőangyala lett a nehéz napokban. Mert a szabadságharc leverése után, Jókainak is bujdosnia kellett. A gömöri hegyek közt tartózkodott és elbeszéléseit, regényeit Sajó álnéven írta.

Később felesége amnesztiát eszközölt ki számára. Jókai visszatért a közéletbe és élénk részt vett a politikában. A kiegyezést megszavazó országgyűlésre képviselővé választották és ettől kezdve 1895-ig folyton tagja volt a képviselőháznak. Ötvenéves írói jubileuma alkalmával, 1896-ban az egész ország egyhangú lelkesedéssel ünnepelte és nagyszerű nemzeti ajándékkal tisztelte meg. Második házassága kissé ártott népszerűségének. De halálakor újra átérezte a nemzet, mit vesztett s a részvét és gyász impozáns megnyilvánulásával zarándokolt ravatalához.

Jókai korán kezdte az írást. *A zsidó fiú* című verses drámáját, amelyért akadémiai dícséretet kapott, 18 éves korában írta s a tollat élete végéig nem tette le. Jókai romantikus író volt. De romantikája egészen más, mint a német vagy francia írók beteges, titokzatos, borzalmas, haláljegyes költészete. Az ő romantikája a magyar népmesék romantikája. Hősei legtöbbször a legragyogóbbb emberpéldányok, akik ezer ne-

hézségen keresztül is kivirekszik a diadalt. Jókai a magyar népmese természetes ösztönével jóval a film előtt kitalálta azt a happy-endet, amely nála sohasem erőszakolt és banális. Petőfi és Arany megteremtette a népies, közvetlen magyar költői nyelvet, Jókai a népies, szépprózát teremtette meg. Nagyszerű nyelvérzéke, csodálatosan gazdag szókincse volt. Nyelvének zamata, leírásainak szépsége, amely a legkáprázatosabb képeket festette Magyarország minden tájáról, elringatta az olvasót; képzeletének ereje, meseszövésének ellenállhatatlan sodra magával ragadta. Regényeiben és novelláiban megelevenítette Magyarország történetének csaknem minden korát. A török időket idézte fel *Erdély aranykora*, a *Törökvilág Magyarországon* s egész sereg kisebb regény és hosszabb elbeszélés. De legszívesebben vette tárgyát a közelmultból vagy azokból az időkből, amelyeket maga is átélt. A *Magyar nábob* s a még sikerültebb *Kárpáthy Zoltán* a harmincas évek meg-

ujhódásának korát rajzolta. Az irodalom nemzeti fellendülésének küzdelmeit örökítette meg az *És mégis mozog a föld*-ben. A szabadságharc élet-haláltusájának új hőskölteményei a *Kőszivű ember fiai* és a *Politikai divatok*. A Bach-korszak mesteri képe legtökéletesebb remekműve az *Uj földesúr* s ugyancsak ezt a korszakot elevenítik meg a *Fekete vér* és a *Szerelem bolondjai*. *Az elátkozott család* és a *Rab Ráby*, a *Névtelen vár*, a XVIII. század végére és a XIX. század elejére nyúlnak vissza s II. József önkényes törekvéseit s a francia háborúk korát rajzolják. A kuruc időket a *Szeretve mind a vérpadig* s a *Lőcsei fehér asszony* elevenítik meg. Saját korát rajzolta Jókai sikerült regényeinek egész sorában, ezek közül legkiemelkedőbbek a *Mire megvénülünk*, az *Egy az Isten*, az *Enyém, tied, övé*, az *Aranyember* és a *Lélekidomár*.

Lobogó fantáziája megálmodta az elsüllyedt multat *(Oceánia)* s az ismeretlen jövőt *(A jövő század regénye)*. Remekbe készültek kisebb re-

gényei: a *Tengerszemű hölgy* s a *Sárga rózsa*, amelyet a francia akadémia is megjutalmazott. Mestere a novellának. Rengeteg novellája közt néhány tökéletes mesterműakad. Különös figyelmet érdemelnek kisebb népies elbeszélései és rajzai. Irt verseket, politikai cikkeket és drámákat is. Történelmi drámái *(Dalma, Manlius Sinister, Könyves Kálmán, Dózsa György,* a *Szigetvári vértanúk)* a maguk idejében rendkívül hatottak. Regényéből készült színműve, az *Aranyember*, ma is kedvelt műsordarabja a Nemzeti Színháznak. Petőfi után ő a legnépszerűbb magyar iró külföldön. Műveiből közel 400 német, 120 angol és 130 cseh fordítás készült, különösen az amerikai közönség kedvelte. A legnagyobb magyar lángelmék közül való Jókai, aki nemzetét örök hálára kötelezte. Jókai legsikerültebb életrajzát *Mikszáth* Kálmán írta meg, *Szini* Gyula regényben dolgozta fel hányatott életét. A Jókai-tanulmányok közül *Zsigmond* Ferencé emelkedik ki.

Jókai Mór mellett eltörpült volna minden elbeszélő, de különben is csak kisebb tehetségek jelentkeztek körülötte a kiegyezés korában: *Vadnay Károly*, *Ábrányi Kornél*, *Vértesy Arnold* és *Balázs Sándor*. *Mikszáth* előfutárja népies, magyar zamatú elbeszéléseiben *Baksay* Sándor, a *Gyalog ösvény*, a *Szederindák* és a *Patak Banya* szerzője. Érdekes az a kisérlete is, hogy Homéros Iliasát rímes magyar alexandrinusokban fordította le. Jelesebb elbeszélői még ennek a kornak *Tolnay* Lajos, *Kazár* Emil és *Csiky* Gergely is írt néhány jó megfigyelésre való társadalmi regényt.

Madách és Az ember tragédiája.

A magyar irodalom aranykorának nagy triászához, Petőfihez, Aranyhoz és Jókaihoz még negyedik nagy szellem is járul, aki az epika, líra és a regény klasszikus alkotásai után megteremtette a magyar drámai költészet egyik legcsodálatosabb remekét és legnagyobb büszkeségét, *Az ember tragédiáját.* Ez a hatalmas szárnyalású drámai költemény, amelyet méltán állítanak Goethe Faustja és Byron Manfrédja mellé, egy nógrádmegyei földbirtokos titokban, az ismeretlenség és elvonultság csöndjében írt munkája volt, amelyet *Arany* János fedezett fel. *Madách* Imre sok politikai balszerencse és családi keserűség után meglehetősen kiábrándult lélekkel eleinte inkább csak a saját szórakozására kezdett verselgetni. Az ember tragédiája csak ké-

sőbb, 1860 tavaszán készült el és Madách barátjának, Szontagh Pálnak a tanácsára megmutatta *Arany* Jánosnak. Arany János felismerte az alkotás rendkívüli értékét. Ajánlatot tett szerzőjének, hogy a verselés kirívóbb hibáit kijavíthassa és ezután az átdolgozás után a Kisfaludy-Társasággal kiadatta a költeményt. Madách élete és Az ember tragédiája közt szoros összefüggés van. Azokat a csalódásokat, amelyek a költőt hazafias törekvéseiben, politikai pályáján és családi életében érték, általánosítja és mély filozófiai gondolatokkal átitatva, megírja az ember örök tragédiáját. A pártütő Lucifert az Úr letaszítja a mennyből, Lucifer bosszúból elcsábítja az embert s azután megmutatja neki jövőjét. Ez a jövő sivár és vigasztalan. Bármilyen eszményt, bármilyen nemes ideált alkot a szív és az elme, ez az ember kezén silánnyá lesz, mert az anyag győz az eszmény fölött, a nagy egyéniséget legázolja a tömeg, s az utókor lerombolja, amit az előző alkotott. Nem egyszer

a nő az oka a nagy egyéniség romlásának. Madách meglehetős nőgyülölő és erre meg is van az oka. De azért mégis a felmagasztalt női ideálban látja azt az örök eszményképet, amely nélkül a férfi el nem lehet. Ez az ideál ad végül a kétségbeesésben megnyugvást Ádámnak, mikor megvallja, hogy anya s ezzel visszavezérli az Úrhoz, aki a remény vigasztaló sugarát csillantja meg előtte. Madách költeménye megkapó jelenetekben vonultatja föl az egész emberiség szellemtörténetét s az emberiség létének és rendeltetésének izgató talányára keres megfejtést. A gondolkodásnak és a képzeletnek olyan ereje feszíti ezt a nagy alkotást, hogy a költői kifejezés szépsége nem egyszer mögötte marad a gondolatok mélységének, de még így is egyik legelső remeke költészetünknek, amelynek külföldön is a legnagyobb elismerés jutott osztályrészül. Paulay Ede bizonyos összevonásokkal a Nemzeti Színházban is bemutatta. *Hevesi* Sándor két rendezéssel is kisérletet tett, hogy men-

nél tökéletesebb színpadi formát adjon a halhatatlan költeménynek. Irt Madách lírai költeményeket is, de ezek csaknem teljesen ismeretlenek maradtak. Számos drámája közül csak a *Mózes* jelentősebb alkotás. Madáchról és nagy művéről számosan írtak könyvet, tanulmányt. A gazdag irodalomból kiemelkedik *Voinovich* Géza nagy tanulmánya: Madách és Az ember tragédiája.

Madáchhoz fogható drámai költője nincs több irodalmunknak. Sőt még drámaírónk is csak közepes akad ebben a korban. *Dobsa* Lajos a francia romantikusok hatása alatt írja érdekes bonyodalmú történeti drámáit. Tóth Kálmán és Jókai Mór drámaírói munkáját már ismertettük. A kor valamennyi színpadi írójánál jelentékenyebb *Csiky* Gergely (1842—1891). *Csiky* Gergely felszentelt pap volt, aki először mint gimnáziumi, majd mint teológiai tanár működött. Általános meglepetést keltett, mikor 1875-ben *Jóslat* című darabjával megnyerte az Aka-

démia pályadíját. Nemsokára két darabját, a *Janus*-t és az *Ellenállhatatlan*-t is kitüntette az Akadémia. Ilyen sikerek után természetes, hogy Csiky csak az irodalomnak szentelte munkásságát. Pestre költözve, kilépett az egyházi rendből és sikerült darabjaival egymásután aratta diadalait. *Szigligeti* óta nem volt olyan népszerű drámaíró, mint ő. Színművei, vígjátékai, bohózatai eleven képekben tükröztették a 80-as évek magyar társadalmi életét, kerekded meséi, érdekes bonyodalmai, frissen perdülő párbeszédei, de különösen nagy élethűséggel megformált alakjai igen tetszettek a közönségnek. Legsikerültebb darabjai a *Proletárok*, a *Cifra nyomorúság*, *Bozóthy Mária*, az *Örök törvény*, a *Vasember* és a *Nagymama*. Nagy szolgálatot tett az irodalomnak *Plautus* vígjátékainak és *Sophokles* tragédiájának fordításaival. A kritikusok francia mintaképe után a *magyar Sardou*-nak nevezték. A dráma egykorú művelői közül kiválóbbak: *Dóczi* Lajos *(Csók, Széchy Mária)*, *Bartók* La-

jos, *Berczik* Árpád, *Váradi* Antal *(Iskarioth)* és *Somló* Sándor.

A népies divat virágzáshoz juttatta a népszínművet is, amelynek új hajlékot adott a Népszínház és új szárnyalást Blaháné tüneményes egyénisége. *Szigeti* József úttörő munkáját *Tóth* Ede (1844—1866) folytatta, aki a népszínmű legkiválóbb művelője. *A falu rossza*, nemcsak erősen drámai, hanem költői alkotás is és előkészítője az igazi paraszt-drámának. Rendkívüli sikert aratott és ma is műsordarabja a Nemzeti Színháznak. Másik kiváló színpadi műve *A tolonc*. Sikerült népszínműveket írt még *Csepreghy* Ferenc (1842—1880). A *Sárga csikó* és a *Piros bugyelláris* maradandó értékű Kedvelt népszínművek szerzői *Rátkay* László, *Gészy* István és *Verő* György.

Az új irodalom előkészítői.

(Naturalizmus és városi irodalom.)

A népies nemzeti költészet Petőfiben, de különösen Arany Jánosban a tökéletesedés csúcspontjáig jutott. Itt már lehetetlen volt minden fejlődés. Különben a két szellemóriásnál amúgy is sokkal kisebb tehetségű epigónok kezdték ezt az irányt lejáratni s üres szólamokká és a megszokott érzések és gondolatok lélektelen ismétlésévé tették a költészetet. Új útakat kellett tehát keresni. Összeesik ezzel a szükségszerűséggel, amely néhány kiválasztott lélekben már éreztette hatását, a magyar főváros rohamos fejlődése. Az egy várossá egyesült Buda és Pest polgársága megmagyarosodott, meggazdagodott, ízlésében jobban simult a nyugati nagy városokéhoz és így más szellemi táplálékra is vágyott.

Új színei, új típusai és problémái új tárgyakat is adtak az íróknak, akik sokkal sűrűbben mentek már nyugatra hatásokért, s a nyugati új szellemáramlatokból kölcsönözték azt a friss erőt, amelyet az előző nemzedék írói a népköltészetből szívtak. Lassankint egy nagy városi irodalom fejlődött így ki, amely elsősorban a lírában és a drámában éreztette hatását. Míg az elbeszélő próza terén, ahol még volt tere a fejlődésnek, értékes, szép virágokat termett a népies nemzeti irodalom, bár, különösen a novella-irodalom terén, már erősen éreztette hatását az új polgári ízlés. *Kiss* József *Hét* című folyóirata körül csoportosultak ennek az új ízlésnek az írói s az új hangot bevitték a kritikába is, amelynek legjelentékenyebb s legeredetibb művelője *Ignotus* volt. Megbomlik most az az egységes irányzat, amely eddig az egész irodalmat összefogta. Az írók kezdenek egyéni utakon járni. Különböző irányok és stílusok fejlődnek egymás mellett ebben az átmeneti korban, amely tulaj-

donképpen előkészítője volt a legújabb irodalomnak.

Ezt a kort azonban egy átmeneti korszak előzte meg, amelyben a régi epigon-irodalomból kiemelkedő s a saját erős egyéniségüket érvényre juttató írók egyengették az új irodalom útjait.

A Petőfi-utánzó költők sorából először *Vajda* János (1827—1897) vált ki. Verselésében megtartotta ugyan még a könnyed dalformát, de azok a tárgyak és súlyos gondolatok, magasröptű bölcselkedések, amelyek képzeletét foglalkoztatták, sehogy sem illettek bele ebbe a formába. *Vajda* volt az első költő, aki az érzelem helyett a hangulatot vitte bele a költészetbe. Sötét, elborult kedély, nehéz, pesszimista lélek volt. Rendkívüli tehetség, de éppen keserű, vigasztalan pesszimizmusáért nem szerették. Még az egykorú kritikusok sem értették meg. Társtalan lélek volt, undorodott minden képmutatástól, hajlongástól és megalkuvástól olyan kor-

ban, amikor mindezek a tulajdonságok kezdtek a gazdasági és társadalmi siker legfőbb rúgóivá válni. Eredeti merészséggel gondolkozott az emberiség és a társadalom nagy kérdéseiről és lobogó fantáziája a megkapó és különös képeknek bizarr tűzijátékával világított az élet vad tülekedésének zsivajára. Szerelmi költeményeiben is szertelen lángokat lobbantott fel. Néha a menynyei elragadtatás szeráf-hangján énekelt, néha a keserűség kárhozott, vad sikolyával kiáltozott. A Ginához írt versek a magyar szerelmi líra legszebb és legegyénibb alkotásai. A komor életbölcselethez, a lázas és borús szerelemhez nem illett a népies költészet egyszerű közvetlen nyelve és hangja s ezért *Vajda* nyelve is inkább Vörösmarthy páthoszához kanyarodott vissza. Az bizonyos, hogy a Petőfi és Arany fellépését követő korszak legnagyobb költője volt. Hatása érezhető *Komjáthy* Jenő és *Reviczky* Gyula költészetén is s legvégső fokon Adyt is befolyásolta. Különös, vad szenvedélyektől tépett életéről ere-

deti kutatások alapján érdekes regényt írt *Pásztor* Árpád.

Filozófus költő volt *Komjáthy* Jenő is. Verseiben az emberiség megváltásáról ábrándozott. A nietzschei felsőbbrendű embert látta önmagában, akinek magános, társtalan szenvedése milliók számára hozhatja meg a boldogságot. De a milliók el sem olvasták egyhangú, végtelen melódiává nyúló verseit és Komjáthy csaknem teljesen ismeretlenül halt meg, mint vidéken eltemetett polgári iskolai tanár.

Sokkal népszerűbbé vált barátja, *Reviczky* Gyula, akinek homlokára a betegség és korai halál font mártírkoszorút. *Reviczky* is azok közül a lelkek közül való volt, akik nem tudták az életet, a világot olyan egyszerűnek, olyan bonyodalomnélkülinek látni, mint a népies költészet. Versei tele vannak bölcselkedéssel és tudományos világszemlélettel. Szerelmi verseiben *Schopenhauer* keserűsége szólal meg. Vallásos költeményei is új hangokat szólaltatnak meg.

Hazafias költeményeket egyáltalában nem írt. Perdita-ciklusa merész, új témát vitt be a magyar lírába, amelynek talaját ő is erősen ugarolta az új idők eljövetelére.

Még tudatosabb és határozottabb úttörője volt az új magyar költészetnek nemcsak verseivel, hanem lapjával, a *Hét*-tel, ezzel a maga nemében egészen újszerű heti folyóirattal *Kiss* József. Ebben a folyóiratban szólal meg először tisztán és érthetően a „modernség", a nagyvárosi intellektuel-polgár erősen kritizáló szellemű és gúnyos hangja, amely kíméletlenül lerombolta a régit, hogy újat építhessen. *Kiss* József ugyan féllábbal még maga is a multban állt. Arany-epigónnak tartották s ezt a véleményt igazolta is balladáival és elbeszélő költeményeivel. Irt zsidó-tárgyú költeményeket is, amelyeket szintén a maradiság szelleme hatott át. De lírájában már megszólaltak olyan hangok, amelyek ismeretlenek voltak akkor a költészetben. Olykor témái is egészen merészröptűek voltak. Ver-

selési formái is kezdtek bonyolultabbá, szeszélyesebbé válni. A gazdagon rímelt nyugateurópai formák bevonulnak a lírába. Ezeket a formákat bravurosan fejleszti *Makai* Emil, a verselésnek és a rímnek igazi ekvilibristája, aki szentimentális, elmés lírájában játékosan bánik a legnehezebb formákkal. Még erősebben fejlődik ki a fölényes, gunyoros nagyvárosi hang valami bohém nemtörődömséggel keverve *Heltai* Jenő verseiben, aki először szólaltatja meg a pesti boulevard líráját. A bölcselkedő költészet kissé száraz lirikusa *Palágyi* Lajos. Fájóbb, borongósabb lírát szólaltat meg *Telekes* Béla és *Szilágyi* Géza, akinél viszont az erotikus költészet jelentkezik először.

Természetesen a régi népies iránynak is akadnak tehetséges művelői. Könnyed verselő, gazdag skálájú lírikus *Endrődi* Béla, Heine dalainak magyar fordítója, aki kuruc-dalaiban nagyszerű stílus-érzékről tett tanuságot. Az egyszerű magyar lélek hazafisága, a vallásos és családi

érzés tisztasága ad ünnepi emelkedettséget *Szabolcska* Mihály közvetlen verseinek. A *Grand Caféban* című verse maradandó becsű. Arany János hangja, a francia költőkön nevelkedett verselési tökéllyel. szólal meg *Vargha* Gyula horáciusi témákkal tele magyar lírájában. Ugyancsak bravúros verselő *Kozma* Andor, akiben legtisztábban élnek *Arany* hagyományai. Rendkívül sikerültek szatírikus költeményei. Ujabban hosszabb elbeszélő költeményekben dolgozta fel, szerves egésszé foglalva össze a hún-magyar mondákat és hagyományokat. Teljes Faust-fordítása, a magyar műfordító irodalom egyik nagy teljesítménye. Értékes költő s Arany nyomdokain jár *Bárd* Miklós és *Zempléni* Árpád is a *Turán-dalok* szerzője.

Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg és az újabb magyar regény.

Míg a költészet meglehetősen új utakat keres, addig az elbeszélő próza, amely teljes fejlődését még nem érte el, tovább halad, legalább főirányvonalát és legjelesebb tehetségeit tekintve, a megkezdett ösvényen. A népies hangnak, a közvetlen humornak, az elragadó mesélőkedvnek igazi művésze *Mikszáth* Kálmán (1847—1910). Tulajdonképen a jóízű, elanekdotázó, kedélyes *Vas* Gereben hagyományainak folytatója. Mint vármegyei tisztviselő kezdte pályáját. Azután ujságíró lett. Szegeden, majd Budapesten ujságíróskodott s már hirneves író volt, mikor képviselővé választották. Népszerűsége Jókaiéval vetekedett. Tagja volt a Kisfaludy-Társaság-

nak, tiszteletbeli tagja az Akadémiának. Élete végén nagyszerű ünneplésben részesítették. A hálás nemzet visszavásárolta számára családi birtokát, szülőfaluját, Szklabonyát pedig Mikszáth-falvának nevezték el. Témáit a vidéki életből merítette legszívesebben. A felvidéki parasztokat, tótokat, palócokat, vármegyei gentryket, kisnemeseket, notabilitásokat rajzolta legszívesebben és megragadó szemléletességgel, olykor a legkedvesebb humorral. Sok népszerű és sikerült novella után jelent meg első regénye, a *Szent Péter esernyője*, egyik legkitünőbb munkája, a kedves mesemondás s a jóízű, aranyos humor remeke. Sikerült regényei még: *Beszterce ostroma*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, a *Vén gazember*. A két utóbbi színpadra átdolgozva is bámulatos sikert aratott. A multba ritkábban nyúlt vissza témáért Mikszáth, de van egy nagyobb lélekzetű történeti regénye, a *Fekete város*, amely Lőcse és Szepesmegye alispánjának élet-halálharcát meséli el a kuruc idők-

ben. Történelmi háttere van a *Különös házasság*-nak is, amely egy furcsa, bonyodalmas válópör rendkívül hatásosan megírt históriája. Mulatságos politikai- és társadalmi karrikatura az *Uj Zrinyiász*. Novellás kötetei közül legklasszikusabb *A tót atyafiak* és *A jó palócok*, a legjellegzetesebb típusok mesteri rajzával tele mind a kettő. Ezenkívül még egész sereg kisebb regénye és novellás kötete jelent meg, mint a *Lohinai fű*, *Kísértet Lublón*, *A szelistyei asszonyok*, *Prakovszky, a siket kovács*, stb. Mesélni Jókaitól tanult Mikszáth, de míg Jókai rózsás fellegekben járt és mindent eszményesített, addig Mikszáth meglátta már az árnyoldalakat, észrevette a hibákat is, de a patriarchális szatíra, a dickensi humor meleg hangjaival kedélyeskedte el.

Mikszáth tehát már közeledik a naturalizmus felé. Még tovább megy ezen a téren *Tömörkény* István, aki Szeged vidékét s a tiszaháti magyart fedezte fel az irodalom számára. Ő eltanulta

már a paraszt ember tömör, szaggatott mondatokba sűrített beszédét s ezen a nyelven beszélteti alakjait. És jól látja már a társadalmi bajokat, a szociális problémákat is és nem borítja rájuk a humor eltakaró fátylát. Legjellegzetesebb kötete: *Népek az ország szolgálatában.*

Gárdonyi Géza (1863—1923) klasszikusa a magyar realizmusnak. Ő talán még emberibb, még naturalisabb nyelven beszélteti parasztjait és egyéb alakjait, mint Tömörkény, de lehagy róluk minden sallangot, ami nem tartozik szorosan az elbeszéléshez. Ő az embert igyekszik meglátni és megéreztetni a parasztban. Általában kitünően és legmélyéig ismeri az emberi lelket, a bennünk lakó láthatatlan embert. Csupaszív író, még kedvesen mosolygó humorában is. Irásai tele vannak fölényes, mosolygó bölcseséggel. Csodálatosan tiszta írásművészete éppen olyan egyszerű és közvetlen, mint Gárdonyi egyénisége és élete. A szegény falusi tanítóból vidéki ujságíró lesz. Arad és Szeged után föl-

kerül Budapestre. Sikerei vannak. De Budapest zajos neki. Visszavonul Egerbe, ahol valósággal remetei elvonultságban csak az irodalomnak él. Megfigyelő ereje és plasztikus, megelevenítő leíró művészete bámulatosan csillog *Az én falum* kis rajzaiban, amelyek tökéletes képet adnak a háború előtti magyar falu életéről. Három nagy történeti regénye van: a *Láthatatlan ember*, amelyben egy Zéta nevű görög rabszolga önéletrajzában *Atilla* hún király hatalmas alakja jelenik meg. Az *Isten rabjai*, a Margit-legenda költői feldolgozása s az *Egri csillagok* XVI. századbeli magyar krónika a török-magyar küzdelmek korából, középpontjában Egervár ostromával. *Gárdonyi* történelmi regényei nemcsak érdekfeszítő meséjükkel ragadnak meg, hanem művészi erővel elevenítik meg a kor lelkét is. Társadalmi regényei közül legművészibb *Az a hatalmas harmadik*. Ezenkívül egész sereg hosszabb-rövidebb elbeszélése van, amelyekben egyformán hat az érzés mélysége, az előadás kere-

setlen egyszerűsége és közvetlensége s a stílus tiszta művészete. Színdarabokat is írt. Ezek közül korszakalkotó jelentőségű a *Bor*, amely a népszínművek hamis romantikája után először vitte reális színekkel és igaz lélektannal színpadra a magyar parasztot. Költői szépségekben gazdag a *Karácsonyi álom*, amelyben a magyar betlehemes játékot próbálta színpadképessé tenni. A falu humorát a tréfás *Göre-történetekben* tette páratlanul népszerűvé.

Még erősen nemzeti tradíciókkal közeledik már a városi irodalomhoz *Herczeg* Ferenc, aki Versecről került fel Budapestre, ahol hamarosan népszerűvé tette nevét novelláival, regényeivel, úgy, hogy búcsút mondott az ügyvédi pályának és kizárólag az irodalomnak élt. Még jobban megalapozta hírnevét nagysikerű darabjaival. Megalapította az *Uj Idők* című hetilapot, amely körül a modern nemzeti szellemű írók csoportosultak a *Hét* nyugat felé vonzódó, nemzetközi hajlandóságú iróival szemben. Később ő

volt a szerkesztője a *Magyar Figyelő*-nek is, amelyet a *Nyugat*-tal szemben alapított Tisza István. Ekkor *Herczeg* politikai és írói pályájának csúcspontján állott. Tagja volt az Akadémiának és mint országgyűlési képviselő, élénk részt vett a politikai életben is, amelytől a háború után visszavonult. Azóta hüvösvölgyi villájában csak az irodalomnak él. Első regényeiben és novelláiban a századvégi úri társadalom jellegzetes alakjai elevenednek meg: mágnások, földbirtokosok, lecsúszott, de úrhatnám gentryk, snejdig huszártisztek. Később a nagyvárosi társaság típusai váltják fel őket. *Herczeg* néhány vonással kitünően jellemzi ezeket. Meséit a francia Maupassant könnyedségével szövi. A századvégi gentry-társaság bájos humorral bontakozik ki a *Gyurkovics-fiúk* és *Gyurkovics-lányok* enyhe, simogató szatírájában. De sokkal nagyobb jelentőségű alkotások is telnek *Herczeg* írói erejétől. A *Pogányok* nagystílű történelmi freskójában drámai feszültséggel éled meg a pogány-

ság végső küzdelme a kereszténység ellen Szent István halála után. Jókai színes romantikája folytatódik újabb történeti regényeiben *(Fogyó hold, Az Élet kapuja)*. A *Simon Zsuzsa* és *Szabolcs házassága* még szentimentális, könnyed tárcaregények, de az *Aranyhegedű* már kitünő társadalmi regény, amelyben elsőrangú jellemző erő nyilatkozik meg. Mint novellista is igazi művész; újabb irodalmunk legtökéletesebb novelláit köszönheti neki. Történelmi tragédiája a *Bizánc*, amely a romlott keleti császárság összeomlását viszi színpadra, újabb színpadi irodalmunk egyik legklasszikusabb alkotása. Nagyhatású történelmi drámái az *Árva László király*, amely a Hunyadiak és Czilley harcát dramatizálja, az *Ocskay brigadéros*, a kurucvilág romantikus színpadi megelevenítése és *A fekete lovas*, amely a szabadságharcból ragad ki egy drámai epizódot. Legsikerültebb társadalmi vígjátéka a *Kék róka*, amely az egész külföldet bejárta. Bájos történelmi vígjátékában, a *Balatoni*

regében a Szentivánéji álom költészete csillan meg magyar fantáziával. Herczeg Ferenc teljesen megőrizte írói frisseségét és alkotó erejének teljében van ma is, amint ezt *Széchenyi* és *Kossuth* küzdelméről írt új, nagysikerű drámája, a *Híd* is bizonyítja.

Ezek körül a kimagasló alakok körül, a kiváló tehetségű íróknak egész serege működik, mert a század végén a béke és a gazdasági jólét ölén hatalmas lendületet vesz a magyar irodalom, különösen a regény és a dráma, amely a régebbi időkkel ellentétben, egyre nagyobb teret foglal el irodalmunkban. Rendkívül kedvelt elbeszélője a kornak *Rákosi* Viktor, aki az érdekfeszítően megírt *Elnémult harangok*-ban a kor egyetlen nagyjelentőségű problémáját, a nemzetiségi kérdést szólaltatja meg. Kitünő humorista éppen úgy, mint *Ágai* Adolf. A régi magyar élet emlékeit idézte föl páratlan zamatú magyarsággal *Eötvös* Károly. *Justh* Zsigmond már újra francia hatások alatt írta társadalmi regényeit,

amelyekben az arisztokraták zárt körét, vagy az alföldi nép életét elevenítette meg gondos lélekrajzzal. A természet szeretete, az erdők költészete, az állatvilág lélektana adott egyéni tartalmat és színt *Bársony* István üde írásainak. Egyik legkiválóbb stílusművésze a kornak *Tóth* Béla, aki hires Esti leveleiben a magyar hirlapirásnak is utánozhatatlan krónikása volt. *Werner* Gyula kedvelt történeti regényeivel aratott sikert. Méltán divatos novellistái a kornak *Kemechey* Jenő és *Malonyai* Dezső, akik dráma terén is sikerrel próbálkoznak. Népszerűbb elbeszélők még: *Pekár* Gyula, *Andor* József, *Benedek* Elek, *Szemere* György, *Tarczay* György, *Kincs* István, *Lovik* Károly, *Porzsolt* Kálmán, *Domonkos* István és mások.

Bródy Sándor és a Hét írói.

Egészen külön hely jut *Bródy* Sándornak, aki a mult század végének egyik legeredetibb, legkiválóbb, de legegyenetlenebb tehetsége. Erősen szemléltető stílusa a naturalizmusra hajlott úgy, hogy őt tartják a magyar naturalizmus megalapítójának, de romantikus temperamentum volt. A divatos külföldi áramlatok erős hatással voltak rá. Irt regényt, novellát, drámát. Legsikerültebb regénye *Az ezüst kecske*, leghatásosabb drámája a *Tanítónő*.

A *Hét* körül csoportosult elbeszélők közül kiváltak; *Kóbor* Tamás, aki gondos naturalizmussal, tipikus pesti alakok történetét írta meg regényeiben és novelláiban s *Kabos* Ede, akit ugyanígy lehet jellemezni. Franciás eleganciájával és könnyedségével, stílusának gyöngéd

finomságaival tűnt ki *Ambrus* Zoltán. Társadalmi regényeiben megkapó a finom lélekrajz *(Midás király, Giroflé és Girofla)*. Novelláiban a hangulati elemek szövődnek szinte álomszerű látomásokká. Kitünő társadalmi szatírákat is írt *(Berzsenyi báró és családja)* s a legképzettebb és legalaposabb kritikusaink egyike. Rendkívül nagy műveltségű, ötletes író volt *Cholnoky* Viktor, aki sajátságos, magyar levegőben, Poe Edgar fantáziájával írja rendkívüli történeteit. Krónikái remekbe készült alkotásai ennek az új műfajnak, amelyet az ujságírás teremtett meg. Rokontehetség vele a nagytudású, széles látókörű és mély humánus érzéstől áthatott *Bányai* Elemér, aki *Zuboly* néven írta magvas krónikáit.

Erős fejlődést mutat a mult század végén a drámairodalom is. *Szigligeti*, majd *Csiky* Gergely örökségét Herczeg Ferenc vette át. Ő azonban a régi nyomokon jár. A modern dráma úttörője nálunk *Ferenczy* Ferenc. Nála úgy a

tárgyválasztásban, mint a színpadi technikában érzik *Ibsen* hatása, akinek föllépése nyugaton valóságos forradalmat jelentett a romantikus hatásokra vadászó francia drámaírással szemben. *Ferenczy* a századvégi ember lelki válságait viszi színpadra. Hőseiben a szív és az ész harcol egymással. A gondolat le akarja igázni az érzést és ebből súlyos lelki bonyodalom keletkezik. Ez a lelki válság a tárgya a *Rablélek*-nek. *Pogány* Gábor című drámájának hőse a hazafiság és a világpolgárság közt ingadozik. *A nagy érzés* hőse viszont szkeptikus és nem hisz a nagy szerelemben. Vígjátéka a *Flirt*, amelynek igen szép sikere volt ugyanennek a drámai főtémának szatírikus változata. Erős drámai bonyodalmak vannak *Szemere* György darabjaiban is. *Erősek és gyöngék* című drámájának magja az, hogy az egymást követő nemzedékek nem értik meg egymást. Igazi remeke a naturalista drámának *Siralomházban* című egyfelvonásosa. Egy halálra ítélt magyar paraszt utolsó óráinak erős drámai

feszültségű rajza ez a kis darab. A Szemere által elindított paraszt-naturalizmust *Gárdonyi*, majd *Bródy* folytatja. Legnagyobb sikerű s külföldön is legünnepeltebb drámaíró *Molnár* Ferenc, ugyanebben az időben lép fel, bár fejlődése már a következő század elejére esik. Molnár Ferenc nem igazi drámaíró, de rendkívül ötletes, kedves humora van és utólérhetetlen mestere a színpadi hatásoknak. Drámatechnikát a francia vígjátékíróktól tanult, ötleteket, paradox szellemességet *Wilde* Oszkártól. Mindakét tehetsége csillog két vígjátékában, az *Ördög*-ben és a *Testőr*-ben. Sokkal eredetibb és költőibb alkotása a *Liliom*, bár ez is csak igen sikerült színpadi novella. A pesti külvárosok lelki életének s egész levegőjének költészettel átszőtt színpadi formát adott. Kitünő a darab dialógusa is abból a szempontból, hogy nagyszerűen jellemzi vele alakjait, de nem igazi drámai dialógus, akárcsak többi darabjában. Volt aztán Molnár színműírói pályájának egy meglehetősen

sikertelen korszaka, mikor erején túl, monumentális drámai költeményekkel próbálkozott. *Az égi és földi szerelem* és a *Vörös malom* hanyatlást jelentenek művében. Erre visszatért régi formáihoz és a színpadilag a legvégsőkig leegyszerűsített vígjáték ismét visszavarázsolta régi sikereit *(Játék a kastélyban, Olympia)*. Kitünő *Molnár* mint novellista is. Van egy remekbe készült ifjúsági regénye, a *Pál-uccai fiúk*. Humoros rajzait, csevegéseit valósággal falta a közönség. De a nagystílű regény terén *(Andor)* teljesen csődöt mondott. Hatásos drámákat írtak még: *Hevesi* Sándor, aki egyik legkitünőbb dramaturgunk, jelenleg a Nemzeti Színház igazgatója. *Kazaliczky* Antal, *Prém* József, *Szécsy* Ferenc, gróf *Bánffy* Miklós és *Zivuska* Jenő.

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

IRTA:

Kállay Miklós

III. KÖTET

A XX. század és a ma irodalma

A XX. század irodalma.

A huszadik század irodalmának indulását a népies iránytól való elszakadás jelzi. A nagyvárosi kultúra megteremtette a városi irodalmat. A *Hét* körül csoportosult írók előkészítették a talajt az új idők számára. A népies reálizmus költészete már Arany Jánosnál eljutott a tetőpontra. Mikszáth és Gárdonyi a prózában is elérték a tökéletességet. Ebben az irányban már nem igen lehetett fejlődést várni. Az írók nyugat felé fordultak hát hatásokért és megtermékenyülésért és igy az az irodalom, amely a XX. század

elején megindul, bizonyos nemzetközi vonásokat mutat. Nem nemzetietlen ez az irodalom, de a magyarság kérdését egészen másképen értelmezi, mint az előző korok. A magyarságnak, mint Európa közepén egyedül álló idegen fajtának eredeti jellegzetességei sokkal erősebben mutatkoznak meg benne nemzetközi tartalma mellett is. Ezt az irodalmat sokkal inkább érdeklik a társadalmi ellentétek, a szociális problémák, mint az előzőt. A biztosság és szelíd derű, a jólét optimizmusának nyugalma után a nyugtalanság, az idegesség, szinte a betegességig izgatott balsejtelmek irodalma ez, amely már ösztönösen megérezte Európa feszült légkörében az elkövetkező veszedelmet. De van ennek az irodalomnak, főleg pedig ennek a költészetnek egy olyan sajátossága, amely megkülönbözteti az egész előző irodalomtól. A népies stilus hamar kiélte magát és kezdett üres és megundorodott szólamokat termelni. A realizmus viszont igen szűkre szabta a határokat és gátat vetett a

képzeletnek. A költészet így meglehetős egyhangúvá és színtelenné vált. Sovánnyá és merevvé változott. Az új költészet szakított ezzel a sablonos ürességgel és a sovány és dísztelen egyszerűséggel is. A költeményt egyéni átéltség fűtötte most. A költő szinte minden érzékszervével átérezte a költeményt. Az elragadtatásig fokozta ihletét és szinte látomásszerűen fedezte fel a legmegkapóbb és legszemléltetőbb képeket. Ennek következtében díszes és pompázó lett a vers, mint a barokk templom. Plasztikus képek, sugárzó szinek ragyogása öntötte el és ehhez képest a szóbősége is megdagadt, kiteljesedett, úgy, hogy a magyar verselés dús pompáját, a szinek új és meglepő csillogását s a magyar nyelv teljes kifejező erejét, bársonyos puhaságát és acélos hajlékonyságát versben, prózában egyformán ez az új irodalom teremtette meg. Ezek az írók főképen a Franciaországban diadalmassá vált szimbólizmustól tanultak s ez az új romantikus irány diadalmaskodott nálunk is.

Nem jelentett ez teljes szakítást a népies iránynyal sem. Ami erőteljest, szépet, plasztikusat, szineset, megkapó képet, szókötési eredetiséget a népköltészetben találtak, azt mind felhasználták. De magyar tradíciókért nem Petőfihez és Aranyhoz mentek, hanem visszanyúltak Balassához, Csokonaihoz, Vörösmartyhoz. Folyóiratuk, a rövid életű Figyelőből sarjadt Nyugat nagy lendülettel népszerűsítette ezt az új irányt s hirdette esztétikai hitvallását. A Nyugat hatása a század elején igen jelentős volt és az irány stílusbeli és nyelvi újításainak hatásai még az ellentétes tábor íróin is érezhetők voltak.

Ady Endre és a Nyugat írói.

Az új század legkimagaslóbb egyénisége s Petőfi óta a legnépszerűbb költő *Ady* Endre (1877—1919), akinek költészete leghívebben fejezte ki a század elejének nyugtalan, ideges hangulatát. Ady Endre Érmindszenten született, Szilágymegyében, törzsökös kisnemes családból. Ujságíró lett. Debrecen és Nagyvárad után Párizsba ment. Itt teleszívta magát a nyugati irodalom eszméivel. A virágkorát élő francia szimbolizmus pompája megihlette. Hazatérése után adta ki *Uj versek* című kötetét, amely egészen új hangot szólaltatott meg a magyar irodalomban s amelyben már teljesen benne van Ady egyénisége. A Holnap hőse a Halál rokona, a kárhozott költő látomásainak könyve ez. A reális életet elrúgja maga alól. Az extázis fél-

önkívületében halmozza vízióit, amelyek szimbólikus képekké sűrűsödnek költeményeiben. Szerelmese az életnek, de ott hordja magában a halál csíráit. Szorongások, balsejtelmek gyötrik, a gonosz Ármány megtestesülése, az ős Kaján kísérti. Mámorban keres menedéket. A vér és arany, a bor és a szerelem mámorát keresi. Feledtető ámulásokért sóvárog és liheg. A szerelem vad, tomboló kéjbe és kínba fuló érzékiség lesz nála. Magyarsága fajtájának keserű, szertelen ostorozásában, a magyar bűnöknek kegyetlen, leplezetlen feltárásában vagy nyakas dacban és a másik végletben: a faj istenítésében nyilatkozik meg. Általában a végletek találkoznak benne. Szinte középkori kényúr, de nem tud beilleszkedni a világ mai kapitalista berendezkedésébe. Szociálista verseket ír. Általában nála vonul be újra irodalomképesen a politika a költészetbe. Vallásos költészete csupa nyugtalan, istenkeresés, sóvárgó vágy a hit és misztikum után. *(A minden Titkok verseiből.)*

Verseiben, amelyek közül a legszebb az *Uj versek után* a *Vér és Arany*, az *Illés szekerén*, a *Szeretném, ha szeretnének*, a *Ki látott engem* és a *Halottak élén* című köteteiben jelentek meg, egyformán mestere a hangulatkeltésnek. A modern emberi lélek bonyolult érzéseit, furcsa lelki vívódásainak legfinomabb árnyalatait csodálatos élességgel fejezte ki ez a minden hangulatrezzenésre ideges érzékenységgel reagáló költészet.

Verselése is egészen új utakat keresett. Nem volt nála semmi szigorú szabatosság, közeledett már a szabad verseléshez, de mégis a legellenállhatatlanabb erejű ritmus lüktet minden versében s ennek a ritmusnak éppen a szabálytalanság adott rendkívüli, nyugtalan, de annál hatásosabb lejtést. Nyelve újveretű, szokatlan vonzatokat, meglepő összetételeket, különös soha nem használt jelzőket találó, bámulatosan gazdag árnyalású nyelv. Ugy, hogy Ady fellépése stílus és nyelvújítást is jelentett az iroda-

lomban, amelynek hatása az egész újabb írói nemzedéken, világnézetre és irányokra való tekintet nélkül egyformán megérzik.

Ady erősen forradalmi temperamentum volt. Érzékeny lelke ösztönösen előre megérezte a fenyegető veszedelmet és ő látta legtisztábban, hogy a világháború nem a magyarság háborúja és ebben ez az ország és ez a fajta csak veszíthet. Mikor a háború kitört, már betegeskedett. Idegbaja rohamosan fokozódott s 1919 telén a költő be is fejezte földi pályáját. Már életében élénk vita támadt körülte, amely *az irodalom kettészakadására vezetett.* Ady fellépése óta van nálunk két nagy irodalmi áramlat: *radikális, nyugatról táplálkozó irodalom és a régi tradiciókhoz ragaszkodó konzervatívizmus.* Az Ady irodalom legalaposabb művelői különben *Földessy* Árpád, *Dóczy* Jenő és *Hatvany* Lajos.

Ady körül az új nemzedék tehetséges, fiatal költőinek egész hada csoportosult. Ezeket a költőket és írókat szócsövük, a *Nyugat* folyóirat

után nyugatosoknak hívták. Volt másik nevük is: a *Holnaposok*, mert Holnap volt a címe annak az anthológiának, amelyben az *Ady* körül csoportosult költők versei először megjelentek.

Ezek közül a nyugatos költők közül Ady után a legkiemelkedőbb és legmagasabb kultúrájú költő *Babits* Mihály. Tudós költő, a dekadens hüperkultúrált városi ember ideges érzékenysége nyilatkozik meg verseiben. A valóság szemlélete s nagy könyvkultúra korok és stílusok dekoratív szépségeit kereső tudása olvad különös fantasztikummá verseiben. Az antik kultúra és az újabb angol líra egyformán hatott költészetére. Letűnt korok világát megkapó elevenséggel idézi fel. Aztán kísértetes, ideges látomások váltakoznak lírájában. Ő nálunk az első és leggazdagabb stílromantikus. Szerelmi költészete egészen halk és álmodozó. Esztéta lélek, szereti a finom bölcselkedést. Ujabban a hazafias érzések is hangot kapnak költészetében. Elsőrangú mestere a verselésnek és a rímelésnek. Kötetei-

nek címe: *Levelek Irisz koszorújából*, *Herceg*, *Hátha megjön a tél is*, *Recitatív*, *Laodameia*, *Nyugtalanság völgye*, *Sziget és tenger*, amelyek most legújabb verseivel kiegészítve egy vaskos kötetben jelentek meg *Versek* címen. Egyike a legnagyobb tudású és legbiztosabb ítéletű kritikusainknak. Babits mint regényíró is igen jelentős. *Gólyakalifa* című regénye, fantasztikus lélektani tanulmány. A lelki kettősség izgalmas problémáját írja meg egy gyermek tragikus történetében. Hatalmas koncepciójú társadalmi korrajz a *Halálfiai*. Az intelligens magyar középosztály vidéki élete markáns jelenetekben vonul itt fel. A regény középpontjában a háborút megelőző kor fiatal nemzedékének társadalmi és intellektuális problémái állnak az író ifjúkori emlékein átszűrve.

Kosztolányi Dezső, a dekadens szimbolista irány legartisztikusabb költője. Mélabús, gyermekkori emlékektől átszőtt hangulatvilág színes megéledése ragad el legszebb és legjellegze-

tesebb verseiben *(A szegény kis gyermek panaszai.)*. Rendkívül érzékeny kedély, egyszerre lázba szökken a vére s ízzó színekben remegő képein valami bűbájos rejtelmesség ömlik el *(Négy fal között, Mágia, Mák)*. Ujabban nemes és mélyen zengő hangokat talál a családi líra számára *(A bús férfi panaszai, Kenyér és bor)*. Kitűnő verselő, a rímcsendítésnek igazi mestere, amiről gyönyörű műfordításai is tanuskodnak, de sikerrel tett kísérletet a szabad vers terén is. Itt a gondolatok gazdagsága egy-egy hatásos záróképben csúcsosodik ki *(Meztelenül)*. Novellái közt is legszebbek a gyermekkori emlékek meleg lírájától fűtött hangulatok. Diáktörténetek, félszeg lateinerek furcsa esetei. Ezekből az emlékekből építette fel poros, fülledt alföldi városban játszódó két regényét. *(A pacsirta, Aranysárkány)*. De nagy erővel és igazi stílművészettel idézte fel letűnt korok lelkét és *A véres költő* című regényében, amely a dekadens Róma kegyetlen császárkomédiását, Nerot vá-

lasztotta hősévé. Legújabb és legeredetibb regényében, az *Édes Anná*-ban, egy szegény, faluról felkerült cselédleány lelki egyensúlyának bomlását írta meg mesteri módon. Szinte drámai szükségszerűséggel vezette le, hogy jut el végül a szegény cseléd a félönkívületben elkövetett kettős gyilkosságig. Az első magyar regény, amely a forradalmak után feltápászkodó magyar társadalmi élet érdekes rajzát megkísérelte.

Ugyancsak a szépség és a művészi tökéletesség szerelmese a fiatalon elhalt, nagytehetségű költő, *Tóth* Árpád is. De Kosztolányi romantikus dekadenciájával szemben *Tóth* Árpád a valóságot szeretné artisztikummá szépíteni. Az újabb költői nemzedékből senki sem állt ilyen közel *Arany* Jánoshoz. Álmodozó, szelíd költő, halkan búsongó lélek, amely meglepő, nehéz pompájú képek aranyos brokátjával igyekszik takargatni a sivár, szegényes élet kopott látomásait. *Hajnali szerenád, Lomha gályán, Az*

öröm illan című köteteiben a legszebb magyar lírai sorok vannak. *Tóth* Árpád a legtisztább költőnk, tiszta az érzésvilága és tiszták a formái. Ujszerű, meglepő rímkezelése Arany János óta talán legjobban fejlesztette a magyar rímtechnikát. Általában teljes művészi tökéletességre törekedett. Azok közé a ritka költők közé tartozik, akik csak jó verseiket írják meg. Igazi művésze volt a versfordításnak is. Angol, francia, olasz költők örökszép darabjait nagy formatökéllyel ültette át *Örök virágok* című kötetében.

Tóth Árpádhoz hasonló, halk álmodozó *Juhász* Gyula is, aki Szegeden nagy elvonultságban él. Ő is sívárnak, szürkének találja az életet, költészetének magyar bánata bizonyos fokig Baudelaire spleenjére emlékeztet, de vígasztalást ad neki, hogy az álmok szárnyán a végtelenbe lendül. A túlvilági élet, a végtelenség jelenéseit azonban a magyar vidéki élet, a magyar állat- és növényvilág színei közé illeszti be.

A magyar tájat szinte imádja s ezen keresztül önti ki hazaszeretetét. Színei és hangja egyre tisztulnak, bár a formája nem olyan szigorú, mint Tóth Árpádé. Költeményei *Versek*, *Testamentum*, *Késő szüret*, *Nefelejts*, *Ez az én vérem* című köteteiben vannak összegyüjtve.

Szép Ernő világfájdalmas tünődéseit egy tudatosan magára kényszerített gyermeki egyszerűség hangján fejezi ki. A lemaradottság, a céltalan ődöngés, a csetlő-botló gyámoltalanság vékony sípon sirdogáló, nyögdécselő költészete ez. De néha igen meleg és közvetlen, mikor gyermeki álmélkodással tárja rá a szemét az élet csodáira. A szemérmesség és szégyenlősség van a hangjában. Résztvevő szíve élénken reagált a háború szenvedéseire. Elbeszéléseiben, novellái, darabjaiban a mai Pest, főleg a külváros és a liget tipikus alakjai vonulnak föl. Hangulatos mesejátéka, az *Egyszeri királyfi*, finom költői alkotás.

A *Nyugat* költőinek körében igen sok még a finom tehetség, *Kemény* Simon művészi dekadenciája Babits és Kosztolányi között áll. Babits és *Tóth* Árpád költészetével rokon *Nagy* Zoltán művészi dekoratívsága. Erősebb egyéniség *Somlyó* Zoltán, akinek költészetében a modern bohémség új hangjain szólal meg az átkozott költő. *Gellért* Oszkár szabadabb formái közt egészen laza fűzésű versekben a családi élet új lírája kap közvetlen hangokat. Gellért költészetéhez áll közelebb *Fürt* Milán és *Peterdy* István mesterkélt és alapjában igen szűk körű lírája. Az egykoru antológiákban Ady és Babits mellett ott szerepel *Dutka* Ákos, *Balázs* Béla és *Emőd* Tamás. *Emőd* Tamás külön értéket szerzett nevének azzal, hogy a szeriőz kabaréversnek nemes csengést adott, míg a humoros, tréfás és szatírikus kabaré vers *Gábor* Andorban talált mesterre. *Harmath* Imre már sokkal alsóbbrendű művelője a kabarékőltészetnek.

A *Holnap* antológiának egyetlen nőtagja, *Mik-*

lós Jutka teljesen elhallgatott. De sokkal jelentősebb asszonyköltői is megszólaltak a modern irányoknak. *Erdős* René nem formáiban hozott újat, hanem abban, hogy nőnél egészen szokatlan merészséggel szólaltatta meg érzéki sóvárgását. Később a vallásos rajongásnak adott hangot ugyanilyen érzéki forrósággal. *Lesznai* Anna verseiben a visszaemlékezés kap igen szép, telt zengésű hangokat. Az anyaság érzésének s a női odaadásnak néhány gyönyörű versét csendíti meg *Kafka* Margit. Míg a szerelemben feloldódó teljes nőiség legtökéletesebb kifejezését *Lányi* Sarolta verseiben találja meg.

Van még számos költőnő, aki formás versekben önti ki érzelmes lelkének hangulatait. Kiemelkednek közülök: *Unger* Ilona, aki *Alba Nevis* álnéven írt verseiben Erdős Renével tart rokonságot, *Nil (Dapsy* Gizella) és *Szalay* Fruzsina, akiket a halk, elmerengő lírizmus jellemez és *Czóbel* Minka, akinek eredeti hangja és érdekes színei vannak. Igen hangulatos kötettel

tűnt fel *Janda* Matild is. *Krüzselyi* Erzsi a szelíd melankólia, a csendes borongás költőnője. Ugyanebben a hangulatkörben él *Reichardt* Piroska és *Szász* Piroska lírája is.

Ady Endre fellépése s különösen az erős ellenérzés, amelyet költészetének új tartalma és új hangja keltett, kemény ellenkritikát hívott ki. Eleinte pamflettekben gúnyolták *Ady* verseinek érthetetlenségét. Azután a magyartalanság és nemzetköziség vádjával illették a költőt. A Nyugat táborából erélyes ellentámadásba kezdtek. A helyzet lassankint elmérgesedett és így megtörtént a magyar irodalom kettészakadása. Az ellentábor, amely szigorúan kitartott az Arany-féle népies nemzeti hagyományok mellett, állandóan azt a költőt kereste, akit Adyval szemben, mint hasonló értéket kijátszhatott volna. De nem találta, mert azok a költők, akiket Adyval szemben felsorakoztatott, nemcsak sokkal jelentéktelenebbek voltak, hanem egyenesen Ady hatása alatt állottak. *Oláh* Gábor

igen tehetséges költő, de messze elmaradt Ady mögött és szinte védekeznie kellett *Ady* hatása ellen, annyira ösztönösen a vérében volt. Még kisebb jelentőségű Ady-epigon volt *Gyóni* Géza, akinek inkább a harctér és a szibériai fogságban való tragikus halál font nimbuszt a fejére. Kevésbbé érzik Ady hatása *Bodor* Aladár költészetén, amely mégis annyiban rokon Ady lírájával, hogy szintén rajongója a magyar fajiságnak, amelynek ősi ázsiai eredetét szinte pogány erővel szólaltatja meg.

A konzervativ irányú költészetnek egyik kimagasló tehetsége *Harsányi* Kálmán. Harsányi nagy esztétikai kultúrájú költő, mély gondolatait, elmerülő kontemplációit csodálatos gazdagságú művészi nyelven fejezi ki. Modern lelki témák izgatják, érzelmes verseiben fojtott tűz lobog. Néha kilobban a fantáziája s ilyenkor a szimbolizmus legszínesebb csúcsait éri el *(Utolsó fölgyulás)*. *Kristálynézők* című regényének filozófiai mélységei vannak. *Ellák* című drámá-

jában az örök magyar széthúzás tragikumának adott fönséges és hatásos színpadi formát. Egyfelvonásosai közül kiemelkedik a *Páter Benedek* meleg, magyar renaissance képe. Kitűnő Harsányi, mint színházi kritikus és irodalmi essayista is. Nagy tehetség és egészen egyéni színt képvisel a magyar lírában *Sik* Sándor, pap, tanár, vallásos lélek s amellett igen nyilt gondolkodású, modern szellemű ember. Az ő vallásos költészetében először jelentkezik az átéltség lendületes, egyéni hangja. Bölcselő, tiszta erkölcsi igazságokat kereső lírájában a fenkölt emberszeretet a szimbólizmus eleven és gazdag képeiben jut kifejezésre. Finom érzelmesség és alapos műgond jellemzi egy másik papköltő, *Harsányi* Lajos verseit. Igen hangulatosak dunántúli tájképei. A *Szent asszony* címen hatásosan és nagy stílművészettel írta meg Árpádházi Szent Erzsébet életregényét. Nagy erő, éles dialektika, de olykor Ady hatások is jelentkeznek. *Lendvay* István meg nem alkuvó magyar érzés-

től áthatott verseiben. A finom hangulatok halk költője *Gáspár* Jenő és *Szegedi* István. Gyöngéd nosztalgia, valami különös városi modernségben feszengő szelíd, franciskánus szellem jelentkezik *Keleti* Arthur primitíveskedő verseiben. Kitünő formaművész *Jászai Horváth* Elemér, aki igen ötletes verses szatírákat is ír. Nagy sikerei vannak *Falu* Tamás érzelmes, csipkefinom lírájának. Nemes páthosz, tiszta hang s a formák gondos csiszoltsága jellemzi *Sajó* Sándor emelkedett nemzeti költészetét. Figyelemreméltó lírikusok még *Sassy* Csaba, *Szamolányi* Gyula, *Thomé* József, *Varságh* János.

Külön kis fejezet jut a szocialista költőknek, akiknél az általános emberszeretet eszméi politikai programmversekkel keverednek. Legtehetségesebb köztük *Várnai* Zseni. Lendületes verseket ír *Peterdi Andor*. Csak pártköltők *Csizmadia* Sándor, *Gyagyovszky* és *Szakasits*.

Az új magyar szépprózа.

Az új magyar szépprózа kettős úton halad. Egyrészt tovább fejlődik az a realizmus, amelynek az előző korszakban *Mikszáth* és *Gárdonyi* a legkimagaslóbb alakjai, másrészt stílromantikusok kezdik gazdagítani. A próza sokat átvesz Ady nyelvújításának eredményeiből, de más forrásokból is merít, egyre dúsabb és választékosabb lesz s egyformán alkalmas a leggyöngédebb és legerőteljesebb kifejezésekre. Egyre erősebben tért hódít nálunk a pusztán szórakoztató irodalom is, amely mindenütt a prózai stílus teljes fejlődésével együtt jelenik meg.

A Nyugat prózaírói közül a legerősebb tehetség *Móricz* Zsigmond, tiszaháti magyar, aki a parasztot közvetlen közelből látta erényeivel és hibáival együtt, nem is igyekszik idealizálni, a

naturalista író teljes brutalitásával jeleníti meg, de a maga robusztus erejét ömleszti át belé, úgy varázsol alakjaiba mégis költészetet. A *Sárarany* „Turi Danija" egészen más, mint Mikszáth vagy Gárdonyi parasztjai, de semmivel sem áll közelebb a meztelen valósághoz, mint ezek és éppen olyan költeménye a túlhabzó erőnek, mint az *Uri muri Rozikája* a virágillatú gyöngéd asszonyiságnak. Erős, fékezhetetlen testiség, nehéz emberi indulatok bomladoznak *Móricz* parasztjaiban, akikben legerősebb a földéhség, a körmönfontság, az úrgyűlölet s a kemény konzervatív gőg. Ugyanilyen erős naturalista világításban látja a kisváros tipusait is *(Isten háta mögött, Galamb papné, Fáklya)* s a vidéki félparasztot és félgentryt *(Kivilágos kivirradtig, Uri muri)*. Egyik legszebb és legköltőibb alkotása a *Légy jó mindhalálig*, érzelmes szívvel megírt kisvárosi diáktörténet. Ugyancsak robusztus naturalista meglátással serkenti életre a múlt alakjait, a *Tündérkert* című hatalmas kompozi-

ciójában Báthory Gábor erdélyi fejedelmet. Úgy regényeiben, mint drámáiban a férfi és a nő küzdelmét rajzolja erőteljesen, bár nem egészen strindbergi keserűséggel. Színpadon ugyan kisebb a sikere. Legharmonikusabb színpadi műve a *Sári bíró*. Ujabban nagy sikert aratott az *Uri muri* s a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, amelyeket hasonló című regényeiből írt át színpadra. Igen erőteljes és egyéni meglátója a magyar vidék kispolgári életének *Tersánszky Józsi* Jenő. Inkább realisztikus író, alakjai elevenek s a humor finom levegője burkolja őket. *Tersánszky Józsi* Jenő legsikerültebb művei a *Két zöld ász*, a *Rossz szomszédok*, *A repülő család*. Legszívesebben a parasztot s a falusi életet rajzolja *Móra* Ferenc is. Az ő parasztja azonban Gárdonyi parasztjához áll közelebb. Móra, aki egyik legkitűnőbb humoristánk, a fölényes bölcs szemével nézi a parasztot és inkább agyafurtságát, eszének eredeti járását, kedves huncutságát látja meg. Móra kü-

lönben kitűnő stiliszta, gazdag tudású, finom iróniájú író, aki ma legjobb publicistáink és hírlapi krónikásaink közé tartozik.

Móricz Zsigmond drámai feszültsége mellett is epikus tehetség, másik legkiválóbb prózaírónkban, *Szabó* Dezsőben viszont a líraiság kerekedik felül. *Szabó* Dezső is a Nyugattal indult el, de azután egészen egyéni utakra lépett, sőt élesen szembefordult a Nyugattal, amely lassankint, főként Ady halála után elvesztette súlyát és jellegzetességét. Szabó Dezső szertelenül szereti a magyarságot, látja bajait, pusztulását, vad fájdalommal ordít fel és próbálja megvédeni ezt a nemes fajt ellenségeitől és önmagától. Az *Elsodort faluban* a magyar faj tragédiáját írta meg a saját sorsának szimbólikus rajzain keresztül. Ugyanezt a témát folytatja a *Segítségben* is, melynek hőse szintén ő maga, két alakban. A *Csodálatos élet*-ben a népmesének adott egészen új és eredeti regényformát. Novellái közt az újabb magyar irodalom leg-

erősebb alkotásait találjuk, *Szabó* Dezső nagy stílművész is. Gazdag szókincse, eredeti képalkotásai és szókötései erősen fejlesztették a magyar prózai stílust, amelyben Szabó ideges, markáns kifejezésekre törekvő szóbősége egészen egyéni színt képvisel.

Még egyénibb és rendkívülibb stílusművész *Szomory* Dezső. Amilyen rendkívüli a stílusa, olyan különösek a témái is. A világvárosok forgatagának legsötétebb mélységeiből, a hypercivilizáció minden természetességükből kivetkőzött perverz bűnözőiből választja ki figuráit. Wedekind világát öltözteti barokk pompába. Ezeket a rendkívüli témákat egészen egyéni nyelven, teljesen szokatlan stílusban dolgozza fel. Tele van ez a stílus a legexcentrikusabb képekkel, a furcsa hasonlatok zsufolódnak benne, s megtorlódnak a szavak is, az egész nyelv különös zenét és ütemet kap, amely nem törődik a grammatika törvényeivel. Tobzódnak nála a dekadens képzelet pompázó színei. *Harry Russel*

Dorsan harctéri levelei vérben, aranyban s a fénynek legborzalmasabb káprázataiban fürdő víziók. Történelmi drámáiban, a *Habsburg trilogiában* és *II. Lajosban* ugyancsak különös nyelvének ellenállhatatlan lírájával fogja meg a közönséget, kevésbé sikerültek polgári drámái, amelyekben ez a dekoratív stílus furcsa iróniába csap át. Ugyancsak romantikus stílusművész *Krúdy* Gyula is, de nála inkább a biedermayer gyöngéd színei, kecses formái és szenvelgő romantikája kerekednek felül. *Révész* Béla is mint stílusművész kezdte. A nyomorgók, a munka kínjával küzdők világát rajzolta fülledt, szinte a mesefantázia határát súroló stílusban, amely azóta meghiggadt leegyszerűsödött, de zenéjének eredetiségét megtartotta. Ugyanezt a szűkös, szürke világból merített tárgyat *Nagy* Lajos és *Bartha* Lajos is,

Egészen egyéni témákat és eddig ismeretlen hangot visz a magyar irodalomba *Karinthy* Frigyes. Karinthy gondolkodó s kérlelhetetlen lo-

gikájú író. A lélek és az élet legnagyobb fonákságait látja meg s a mosolygó kritika, amit erről mond, a legkegyetlenebb irónia. Az angol *Swift* szellemi rokona. Fantasztikus utazási regényei a *Faremido* és a *Cappillaria*, mintha a Gulliver folytatásai volnának. Ma a legeredetibb és legkitünőbb humoristánk. Érdekes bölcselő *elbeszélés Kupcsay* Felicián „*Zarathustra múmiája*".

A Nyugat köréből nőtt ki két tehetséges novellista, *Színi* Gyula és *Biró Lajos*, aki a színpadon is sikerrel megpróbálkozott. Finom veretű novellákat hagyott hátra a fiatalon elhúnyt *Csáth* Géza.

Éppen úgy, mint a lírában, a szépprózában is erőteljesebben tért hódítottak a *Nyugat* korszaka óta a nők. A Nyugatnak ugyan csak egy kiemelkedőbb írónője volt, *Kaffka* Margit, de ő látott bele legmélyebben a középosztálybeli magyar nő lelkébe. A *Mária évei*, a *Szinek és évek* s az *Állomások* nagyszerű fejezetek a modern, mű-

velt magyar nő életéből és lelki válságaiból.

A másik oldal legtehetségesebb írónője *Tormay* Cecil. Mélyen érző költői lélek és stílusművész. Legszebb könyve az *Emberek a kövek közt*, amelynek külföldön is nagy sikere volt. *A régi ház* című romantikus regénye tette nevét igazán népszerűvé. Van néhány erőteljes, művészi veretű novellája is. *Bujdosó könyv* című naplója legmegrázóbb dokumentuma a világháborút követő forradalmi időknek. Ő a szerkesztője a *Napkelet* című kétheti revünek. Finom hangú, szimbólikus mélységű tanító meséket ír *Bethlen* Margit grófnő, aki legújabban a színpadon is kísérletet tett.

Kaffka Margittal egy témakörből merít *Ritoók* Emma és *Szederkényi Anna*. Ügyes elbeszélő *Kosáryné Réz* Lola és *Becássy* Judith. Az arisztokrácia és az arisztokrácia fényében sütkérező kapaszkodók világából ad jól meglátott képeket *Szikra* gróf Teleki Sándorné, míg a vidéki életet kissé romantikusan, de mozgal-

masan rajzolja Törökné *Kovács* Hermin. Színpadon is sikereket ért el *Dánielné Lengyel* Laura, akinek néhány hosszabb lélekzetű novellája legművészibb alkotása. A legolvasottabb magyar írónő kétségkívül *Erdős* René. Indulása sokkal erősebb és reményteljesebb volt. Érdekes meseszövéssel, eleven színekkel dolgozik. Első regényei, amelyekben saját emlékeit elevenítette fel *(Az új sarj, Az élet királynője)* irodalmi értékűek és maradandó becsűek. Ujabb regényeiben, amelyek közül talán csak a *Santerra biboros* értékes, már csak szórakoztatni akar, s ezert a legolcsóbb eszközöktől sem riad vissza. Egyik legfinomabb hangú és gondos lélekrajzú nőelbeszélőnk *Gellért* Mária. Erősen érzik az átéltség realitása *Arányi* Mária művein. Érzelmes, lírai aláfestésű regényeket ír *Ferenczy* Sari. A mai mondain élet markáns képeit adja *Hatvany* Lili. A történelmi romantika felé hajlik *Dénes* Gizella.

A dráma.

Sajnos, a legkisebb fejlődést a magyar drámа mutatja. A magyar színpadi irodalom legnépszerűbb művelői egyre jobban eltávolodnak az igazi költészettől és az efemer színpadi hatásokat keresik, de még a színpadi mesterség fogásaiban is elmaradnak *Molnár* mögött. Ám úgy látszik, máris túlszárnyalják a francia és a német mesterembereket, mert külföldön is kezd kapóssá válni a magyar dráma. Legjelentősebb drámaírói tehetség *Lengyel* Menyhért, akinek erős színpadi érzéke elvitázhatatlan. Vannak értékes, emelkedett gondolatai is. Első művei; keserű szatírái, mint a *Falusi idill* és a *Hálás utókor*, vagy exotikus hatásdrámái a *Tajfun* és a *Próféta* szép ígérete után az *Antónia*, a *Seybold*, a *Postás kisasszony* erős visszaesést jelentenek.

Hatásvadászó, csaknem kulisszahasogató drámákkal kereste a népszerűséget *Biró* Lajos *(Hotel Imperiál, Sárga liliom)* és *Földes* Imre *(Császár katonái, Hivatalnok urak, Kuruzsló, Tüzek az éjszakában)*. Molnár tanítványai *Szép* Ernő, *Vajda* Ernő, *Lakatos* László. Inkább az eleven riport megdöbbentő hatásait keresi a színpadon *Pásztor* Árpád. A vígjáték olcsóbb színpadi eszközeit nagy sikerrel használta fel *Drégely* Gábor, *Zágon* István, *Török* Rezső. Újabban feltűnt tehetséges drámaírók *Vitéz* Miklós, *Vándor* Kálmán, *Orbók* Atilla, *Faragó* Sándor és *Somogyi* Gyula.

A ma irodalma.

A ma irodalmának előjátéka a háború és a forradalmak borzalmas fortissimója. Ennél szörnyűbb megrázkódtatás még nem zúgott végig a világon. Európa egyensúlya megbomlott. Gazdasági válságok egész sora forgatta fel a társadalmak régi rendjét. Nem csoda, ha a nyugalmas békeévek finomkodó esztétasága és az intellektuális kultúra összeroppant. A művészet és az irodalom új útak keresésére indult. Hadat üzent minden értelemnek és a logikának s az ösztönös érzések és indulatok összefüggéstelenül feltorlódó képeiből alkotta meg az új lírát. Kül-

földön egész sora keletkezett ezeknek az új dadogó irányoknak. S a háború után a mi fiatal költő-nemzedékünk egyrésze vakon indult a dadaista, expressionista és surrealista irányok után. Külföldön a szimbolista irány túlfejlődése természetesen előkészítette ezeket az új irányokat. Nálunk egyszerűen megpróbálták utánozni, sőt túlszárnyalni értelmetlenségüket és badarságukat.

Az új irány vezére *Kassák* Lajos volt, aki egyszerű lakatoslegényből lett költővé. *Kassák* erős tehetség, nagy fantáziája és élénk megfigyelőképessége van. Verseiben gyakran meglepő erejű és szépségű sorok ragyognak ki, de az egész költészete még zavaros és forrongó. De a tisztulási folyamat már megindult nála. Regényeiben az új életrealitások elevenen bontakoznak ki. Önéletleírása: Egy ember élete az új magyar szépprózа egyik figyelemreméltó alkotása. Kassák körül a fiatal lírikusoknak egész serege csoportosult a *Tett*, a *Ma*, a *Dokumen-*

tum és az *Egység* című rövidéletű avant-garde revükben. Vannak közöttük tehetségesek, mint *Barta* Sándor, *Forbáth* Imre, *Illyés* Gyula, *Komjáth* Aladár, *Reményik* Zsigmond és *Tamás* Aladár, de még mind kiforratlanok és keresők. Valamivel több eredményt mutat már fel az a csoport, amelynek szócsöve *Raith* Tivadar *Magyar Irás* című revűje volt. Ebből a csoportból főleg *Komor* András és *Sirató* Károly emelkedett ki.

Vannak azonban a csoportoktól független, fiatal lírikusok, akiktől még sokat várhat a magyar líra. Ady nyomdokain haladnak, de az új idők szellemében fejlődnek tovább *Rozványi* Vilmos és *Zsolt* Béla. Inkább *Babits* hatásait tükrözi, de sokkal érzelmesebb, szinte misztikus elmerülésre hajlamos lélek *Sárközi* György. Annál energikusabb, keményebb s a gépkultúrás és ezerszínű mába kapaszkodó költő *Szabó* Lőrinc, aki hirtelen búcsút mondott a csiszolt formáknak és szabad versekben fejezi ki a mai

élet ziháló sodrát tükröző érzelmeit. Ő alapította a *Pandora* című folyóiratot, amely a fiatal törekvések legleszűrtebb eredményeit közölte rövid ideig a nyilvánossággal. Ő egyik tagja a *Forrás*-nak is, ez a legújabb anthológia címe, amely a legtehetségesebb fiatal magyar lírikusok csoportosulása. A Forrás egészen modern szellemben visszakanyarodást jelent a régi magyar tradíciókhoz, sőt a népiességhez. A magyar szív s a magyar talaj mélyéről buzog fel ez a forrás, amelynek egyik költője *Erdélyi* József. Petőfi egyszerű közvetlenségével és népies dalformájával szólaltatja meg mai mondanivalóit. Igen tehetséges és színes fantáziájú költője a csoportnak *Fodor* József, a *Lihegő erdők* szerzője. A *Forrás* többi költője *Bányai* Kornél, *Boros* Ferenc, *Féjá* Géza, *Simon* Andor és *Varga* Zsiga mind értékes egyéni hangot jelentenek az új lírában.

A háború után mintha pillanatra megtorpant volna a magyar szépprózа. Szinte félt a jelen-

től és a múltba menekült vissza. Uj virágzása támadt nálunk a történeti regénynek és ezen a téren egy rendkívül értékes tehetségünk bontakozott ki *Surányi* Miklós, nagyműveltségű és nagy fantáziájú író. Gondolkodó ember és kitűnő stiliszta, akinek úgy a készültsége, mint a lélekbelátása s az írói ereje is megvan ahhoz, hogy régi korok lelkét megelevenítse. Még a *Hét* írói körében tűnt föl a *Trianoni páva* című regényével. De tehetsége egész gazdagságában csak a háború után bontakozott ki. Legsikerültebb művei a *Szent Hegy*, Kún László korának pittoreszk megelevenítése és a *Nápolyi asszony*, amely Mátyás korának és a magyar renaissance ragyogásának páratlan erejű és gazdagságú monumentális freskója. Igen jelentős, mint rendkívüli egyéniségek és izgalmas lélektani problémák éles logikájú boncolgatója is. Általában a mai irodalom legkimagaslóbb alakjai közé tartozik. Ujabban francia mintára érdekes problémájú, lélektani regényeket is írt. Si-

került regényt írt Balassa Bálint kalandos alakjáról, *Dormándy* László *(Sólyom madár)* és *Somfay* Margit *(Vénusz jegyében)*. *Darnay* Kálmán Kisfaludy Sándort állította be hangulatos korrajz keretébe. *Kárpáti* Aurél a tatárjárás korának siralmas krónikáját írta meg *(Aquamanile)*. Herczeg Ferenc nyomdokain halad *Csathó* Kálmán, aki főleg a vidéki úriosztály eleven, kedves rajzával s problémáinak felvetésével szerzett magának igen nagy olvasó tábort. Legnépszerűbb regényírónk, *Lányok, anyák, nagyanyák* című ciklusában a magyar politikai és társadalmi életnek egész százada vonul föl. Darabjai: *Az új rokon*, a *Te csak pipálj Ladányi*, páratlan nagy sikert értek el. Sok a mondanivalója egy igen kiváló fiatal tehetségnek, *Zilahy* Lajosnak. Rendkívül érzelmes író, egyéni színű, művészi veretű stílusa van, zamatos, ízes magyarsággal ír. *Szép apám szerelmei* című összefüggő novellasorozata újabb irodalmunk leggráciásabb pasztelje. Fő-

témája az ellenállhatatlan sodrú, szinte gyilkos erejű szerelem *(Halálos tavasz, Valamit visz a víz)*. Legnagyobb népszerűségét a háború érzelmi válságainak felvetésével érte el úgy regényben, mint színpadon *(Két fogoly, Szibéria, A tábornok)*. A háború és a háború után következő idők esemény- és problémagazdagsága sok írónak adott témát. *Kőrös Andor* az összeomlás nagy kháoszát próbálta epikus szélességgel regénybe foglalni. *Zsolt* Béla ugyanezzel a tárggyal foglalkozott, de inkább riportszerű érdekességgel. A háború és béke nagy problémáját vetette fel a világháború egy jól ismert tragikus esete, Miss Cavell halálraítéltetése keretében *Berend* Miklósné a *Lüktető talajban*. Rendkívül erős egyéniség, dübörgő erejű stiliszta *Bibó* Lajos. Paraszt történeteiben *Móricz* Zsigmondnál mélyebbre nyúlva mutatja meg a parasztnak szinte az őstalajban gyökerező ösztöneit. Nagy regénye az *Anyám*, a harminc-negyvenéves nemzedék kerékbetört sorsának kínos kálváriajá-

rása, bűne és vezeklése. Fantasztikus humor ad különös hangot *Cholnoky* László regényeinek és novelláinak. Sokkal kedvesebb, szelídebb humorista a nemrég elhúnyt *Zsoldos* László. *Komáromi* János szintén humorista, de humora alatt finom érzelmesség és szlávos melankólia húzódik meg. Egyik legerőteljesebb novellistánk *Mariay* Ödön. Nagy kultúrájú, szellemes író *Laczkó* Géza. Elmélyedő és gyöngéd érzelmességű író *Kádár* Endre és *Miklós* Jenő; mind a kettő sikerrel kísérletezett színpadon is. Finom lélektani meglátásaival ad értékes tartalmat regényeinek és darabjainak *Schöpflin* Aladár, aki különben az újabb irodalom legalaposabb és legobjektívebb kritikusa. A mai társadalom új tipusainak s ez új tipusok lelki rendkívüliségének friss rajzát adja regényeiben *Földi* Mihály. Színes, eleven, elbeszélő, ízes magyarságú író *P. Ábrahám* Ernő, aki színpadon is sikert aratott költői alkotásával, az *Isten várával*, amelyben egy régi székely népballadát

dramatizált. A falusi életet erőteljes realizmussal látja és írja le *Kodolányi* János és *Ádám* Dezső. A legújabban feltűnt tehetségek közül kiemelkedik *Szitnyai* Zoltán, *Balla* Borisz és *Sásdy* Sándor. *Szalay László* szintén a legzamatosabb magyar nyelven írja le a *Szuhay* históriákban a *Buckák* különös magyar életét. A legfiatalabb nemzedékből kiválik erős egyéniségével és mondanivalói érdekességével *Márai* Sándor.

Érdekes, forró levegőjű szerelmi regényt írt *Lovászy Márton;* a magyar életnek jó ismerője és kedves szavú elbeszélője regényeiben és novelláiban *Bónyi* Adorján. Érzelmes szerelmi regényeket ír *Anday* Ernő. Ismert nevű regényírók és novellisták: *Benedek* Marcell, *Bartóky* József, *Bodnár* Géza, *Peterdy* Sándor, *Drasche Lázár* Alfréd, *Forró* Pál, *Kürthy* György, *Kádár* Lehel, *Mohácsi* Jenő, *Majthényi* György, *Szilárd* János, *Szekula* Jenő, *Sziklay* János *Szöllösi* Zsigmond és *Vándor* Iván.

Az elszakított részek magyar irodalma.

Az ország feldarabolása nagy lendületet adott a magyar irodalomnak az elszakított területeken. Eddig Budapest felszívott minden irodalmi tehetséget. Most az elszakított részek nagyobb magyar városaiban, Kolozsvárt, Nagyváradon, Kassán, Pozsonyban virágzó irodalmi élet indult meg és megszületett az *Erdélyi* és a *Felvidéki magyar irodalom*, amely már eddig is rendkívül értékes tehetségeket mutathat fel. Különösen jelentős az *Erdélyi irodalom*. Főleg itt éli új virágzását a történelmi regény, ami Erdély tradíciókkal, kalandos, hányatott romantikával teli multját tekintve, természetes is. *P. Gulácsy* Irén megírja hatalmas regényében a *Fekete vőlegényekben* a mohácsi vész történetét s a magyar szakadás akkori szomorú, zavaros

korszakát, amelyben mint erőt, bizalmat adó magyar eszmény, született meg az „erdélyi gondolat". Erőteljes alkotás *Makkai* Sándor történeti regénye, az *Ördögszekér*, Báthory Gábor és Anna szerelmének merészen megírt története. Történeti regényeket írtak még *Tabéry* Géza *(Szarvasbika)*, *Gyullay* Domokos *(Vaskenyéren)*, *Berde* Marie *(Romuald és Andriana)* és *Kós* Károly *(A Varjú nemzetség)*. Kitűnő prózaíró még *Tamási* Áron, aki a *Szűzmáriás királyfiban* balladaszerűen írta meg a régi székely népéletből vett regényét. Társadalmi regényeket írnak *Ligeti* Ernő, *Kádár* Imre, *Nagy* Dániel, *Szabó* Mária és *Kuncz* Aladár. Ezenkívül egész sereg kitűnő lírikusa van az új erdélyi irodalomnak: *Reményik* Sándor, *Áprily* Lajos, *Szombati Szabó* István, *Bárd* Oszkár, *Tompa* László és *Olosz* Lajos, akik mind a szimbolizmus közös gyökeréből táplálkoznak. A modern irány hívei erőteljes, szabad verseikben *Szentimrei* Jenő és *Bartalis* János.

Legutóbb nagy sikert aratott *Markovics* Rodion, szatmári fiatal író „Szibériai garnizon" című regénye, amely a magyar katona háborús- és hadifogoly-szenvedéseinek mély emberi riportja.

A Felvidéki irodalom legerősebb tehetsége a gazdag képzeletű és erős ódai lendületű *Mécs* László, mellette jelentősebb felvidéki írók *Győri* Dezső, *Tamás* Lajos, *Ölvedy* László, mind tehetséges lírikusok.

A magyar irodalom tehát a termelés bőségét tekintve, gazdagabb, mint bármikor volt és ez az irodalmi virágzás is egyik bizonyítéka a magyarság nagy kultúrerejének.

A magyar értekező szépprózafejlődése.

Az irodalomba mind szervesebben belekapcsolódik és egyre közelebb kerül az általános irodalmi érdeklődés középpontjához az a magyar szépprózа, amelynek főcélja nem az esztétikai gyönyörködtetés, hanem a tanítás, a szellemi haladás fejlesztése, a jelenségek végcéljának és magasabb összefüggésének keresése, tehát az értekező szépprózа vagy tudományos irodalom. És mivel ma viszont az a törekvés, hogy a tudományos munka ne csak tanítson, hanem gyönyörködtessen is, mivel ma az értekezőprózа művelői is arra törekszenek, hogy ne csak a tudományos szakemberek, hanem a legszélesebb rétegek számára érthető, közvetlen és világos nyelven írjanak, ennek következményeképp

erősen meggyarapodott és még egyre nő a tudományos irodalom olvasótábora. Ma már általános meggyőződés, hogy a tudományos munka is irodalmi mű, amely stílusában, elevenségében, lendületében versenyre kelhet a szigorú értelemben vett szépirodalommal. Emellett egy egészen új válfaja támadt és témakörét, érdeklődését és irányait tekintve egyre többfelé kezd ágazni az az irodalom, amely nem is szigorúan vett szépprózа, se nem regény, se nem novella, de azért a tudományos irodalomba sem tartozik. Főleg a napisajtó fejlesztette ki ezt a könnyed, színes és szórakoztató műfajt, amely az ujságreport frisseségével, lüktető lendületével dolgozza fel az emberi ismeretkörök legkülönbözőbb ágaiból vett témáit. Igy keletkeztek ma egészen új irodalmi műfajok, mint a regényes történelmi életrajz, az újszerű utazási regény s a nagystílű irodalmi report. Ezeknek a műfajoknak, amelyek külföldön már erő-

sen virágzanak, nálunk is számos művelője akad.

Legközelebb áll a szépprózához az esztétikai és kritikai irodalom s az úgynevezett essay. Nálunk a mai értelemben vett esztétika és magasabbrendű irodalmi bírálat megalapítói *Bajza* József és *Kölcsey*. Igen helyes érzékű és emelkedett nézőpontú kritikus volt *Vörösmarty* is. De a rendszeres esztétikát *Greguss* Ágost kezdte meg, ő írta meg az első rendszeres széptant, amelyben a *szép, jó és igaz* hármas egységét tette az érdektelen, tehát esztétikai gyönyörködés alapjává. *Erdélyi* János pedig *Hegel* német filozófus bölcseletét alkalmazta az esztétikai kérdések elméleti megmagyarázására. Az ő alapelveik érvényesültek aztán abban a gazdag és lelkiismeretes kritikai irodalomban, amelynek legjelentősebb művelői *Arany* János, *Kemény* Zsigmond, *Salamon* Ferenc, *Szász* Károly, *Lévay* József és *Madách*, de legfőképen *Gyulai* Pál. *Gyulai* Pál egészen modern értelemben

vett kritikus. Józan és gyakorlati gondolkodású író, teljesen át volt hatva attól a gondolattól, hogy a kritikusnak a közönség legszélesebb rétegei számára is világosan kell az irodalmi kérdések mélyére hatolnia. Ő a költők műveiből vonta le a szép törvényeit és semmit sem útált úgy, mint az elvont elméleti „tudós zagyvalékot", mely az ellenkező úton haladt. Főművei: Vörösmarty életrajza, a Bírálatok és kritikai dolgozatok különböző kötetei, továbbá Katona József és Bánk-bánja és a Dramaturgiai dolgozatok.

Általában a dráma körül nagy esztétikai irodalom fejlődik ki nálunk. *Beöthy* Zsolt fejti ki először a tragikum elméletét, amelynek alapja a tragikus hős vétke és bűnhődése. *Rákosi* Jenő vele ellentétben a tragikus hős lelki nagyságában látja a tragikum magvát. Legtisztábban s máig is megdönthetetlen érvekkel magyarázza a tragikum lényegét a legkiválóbb magyar esztétikai elmék egyike, *Péterfy* Jenő.

Sokat foglalkoztak még a dráma elméletével *Névy* László, *Szigligeti* Ede, *Szigetvári* Iván és *Silberstein Ötvös* Adolf.

Az újabb lélektani kutatások alapján új esztétikai irodalom is indul meg. Ennek egyik legkiválóbb művelője *Alexander* Bernát, aki főkép azzal foglalkozik, milyen szerep jut a képzeletnek a műalkotásban. Főművei: A művészet és A művészet értékéről. Ugyancsak lélektani alapon művelik az esztétikai és kritikai irodalmat: *Pasteiner* Gyula, *Dénes* Lajos, *Szemere* Samu, *Haraszti* Gyula, *Kallós* Ede.

Még erősebb lendületet vesz a lélektani irány abban a modern esztétikában, amelynek legjelesebb művelői *Arany* László és *Riedl* Frigyes. *Horváth* János nagy Petőfi-tanulmánya egyik kimagasló értéke esztétikai irodalmunknak. Érdekes Adyról írt megértő tanulmánya is. Horváth, éppen úgy, mint *Arany* László, behatóan foglalkozik verselmélettel is, amelynek kiváló művelői még *Négyessy* László és *Gábor*

Ignác. Ugyanennek az iránynak legújabb követői *Voinovich* Géza, a legfinomabb és legkultiváltabb magyar kritikai elmék egyike. Esztétikus, kritikus és irodalomtörténetíró egy személyben. Főműve *Madách és Az ember tragédiája.* Egész sereg kisebb-nagyobb irodalmi tanulmányt írt a modern külföldi és magyar irodalom jeleseiről. Értékes az újabb angol irodalmat ismertető tanulmánya. *Császár* Elemér megírta az irodalmi kritika elméletét. Összefoglalta a magyar regény történetét. Foglalkozott Shakespeare hatásával a magyar költészetre s a kritikai dolgozatok egész hosszú sorát írta meg. *Pitroff* Pál a művészet játékelméletét fejtette ki. Jelentős nevek még *Kőszegi* László, *Havadi* Barnabás, *Tolnay* Vilmos, *Galamb* Sándor, *Varjas* Sándor és *Mitrovich* Gyula, aki nemrég adta ki „A magyar esztétikai irodalom története" című hézagpótló munkáját.

A természettudományos életbölcselet elvei alapján állanak esztétikai műveikben: *Dux*

Adolf, *Greguss* Gyula, *Schmidt* Jenő, *Pekár* Károly, a „Pozitív esztétika" szerzője és *Pollák* Illés, akinek a művészi teremtés törvényéről írt könyve számos eredeti eszmét vetett fel. A modernek között egyik legjelentősebb képviselője ennek a biológiai esztétikának *Ravasz* László, aki *Bőhm* Károly bölcseleti rendszere alapján építette fel esztétikai elméletét.

Az új irodalmi irányokkal párhuzamosan fejlődött ki az új esztétika is. A Nyugat költőinek és íróinak úttörői a közízlésben Ignotus (Veiglsberg Hugó), *Fenyő* Miksa és *Hatvany* Lajos voltak. Ignotus „Olvasás közben" és „Kísérletek" című köteteiben harcolt a dekadens szimbolista irodalom megértetéséért. Ehhez az irányhoz csatlakozott *Ambrus* Zoltán és egyik legfinomabb és igen éles dialektikájú esztétánk. De a Nyugat írói közt is igen tehetséges esztétikusok akadtak. Igy elsősorban *Babits* Mihály, *Balázs* Béla s különösen a rendkívül nagy műveltségű és duzzadó temperamentumú *Szabó*

Dezső. Legjelentékenyebb és legrendszeresebb esztétikusa ennek a dekadens iránynak *Lukács* György. Lukács György főműve *A modern dráma fejlődése*, amely általános elméletében a drámát elsősorban társadalmi jelenségnek tekinti s egy irodalmi szociológia megírásának hiányát panaszolja. Az új irány legképzettebb és legalaposabb kritikai tehetsége *Schöpflin* Aladár.

Nem tartoznak a Nyugat irányához, de egészen modern gondolkodású, rendkívül kultivált esztétikusok *Fülep* Lajos és *Alszeghy* Zsolt.

A képzőművészeti irodalom és kritika legjelesebb művelői *Lyka* Károly (A művészetek kis tükre) *Petrovich* Elek dr., *Gerevich* Tibor, *Ybl* Ervin, *Lázár* Béla, *Elek* Artur, *Nádai* Pál, *Gerő* Ödön és *Felvinczi Takács* Zoltán és *dr. Czakó* Elemér.

Az esztétikai irodalommal szorosan összefügg az irodalomtörténetírás. Nálunk éppen úgy, mint maga a szépirodalom, ez is csak nehezen

fejlődött. Az első nyugateurópai értelemben vett irodalomtörténetírónk *Toldy* Ferenc, aki egyformán foglalkozott újabb és régibb irodalmunkkal. A nemzeti eszme kidomborításával csinálta meg első rendszeres irodalomtörténeti összefoglalásunkat. Beöthy Zsolt *(Képes magyar irodalomtörténet)*. Megírta a magyar irodalomtörténet vezérfonalát is *(A magyar irodalom kis tükre)*. Kiválóbb irodalomtörténetíróink még *Badics* Ferenc, *Bayer* József, *Ferency* Zoltán, *Horváth* Cyrill, *Katona* Lajos, a két utóbbi főleg a magyar irodalommal foglalkozik, irodalmunk őstörténeti kutatása körül szerzett érdemeket *Sebestyén* Gyula. Említést érdemelnek még *Bodnár* Zsigmond, *Szinnyei* József és *Szinnyei* Ferenc, *Dézsi* Lajos, *Szilády* Áron, *Váczy* János, *Baross* Gyula és *Hartmann* János. Legújabban *Pintér* Jenő foglalkozik irodalomtörténeti tanulmányokkal. Fáradhatatlan munkásság és teljességre való törekvés jellemzi. Két vaskos kötetben tudomá-

nyos rendszerbe foglalta a magyar irodalom történetét. Ezt legutóbb mégegyszer átdolgozta. Leegyszerűsítette s a legújabb kor bő történetével egészítette ki.

A történetírás rendszeres egybefoglaló munkásságának kezdeményezői *Horváth* Mihály és *Szalay* László, akik terjedelmes művekben írták meg a magyar nemzet történetét. Érdemes történetíró munkát fejtettek ki *Marczali* Henrik, *Márki* Sándor, a kitünő stiliszta, aki világtörténelmet is írt, *Ácsády* Ignác, aki a jobbágyság helyzetével s a régi Magyarország gazdasági történetével foglalkozott, *Fraknói* Vilmos a Hunyadiak korának kiváló ismerője, továbbá *Pauler* Gyula, *Thaly* Kálmán, *Thallóczy* Lajos, *Ballaghi* Aladár, *Kerékgyártó* Árpád. A legújabbak közül különösen kiválnak kutatásuk alaposságával és élesen átértékelő kritikájukkal *Hómann* Bálint és *Szegfű* Gyula, akik új rendszerbe foglalták Magyarország történetét. *Takáts* Sándor a törökvilág idejének korát dolgoz-

za fel történelmi alapossággal, de szinte anekdotikus érdekességgel. Említésre méltó nevek *Andrássy* Gyula gróf, *Lukinich* Imre és *Beöthy* Ákos és *Viszota* Gyula is.

Esztétikának és történetírásnak alapja a filozófia. Nálunk a filozófiai irodalom meglehetősen szegényes és későn kezdődik. Egyetlen erős egyéni gondolkodónk a kezdeményezők között *Bőhm* Károly. Inkább a különböző filozófiai rendszerek népszerüsítője *Alexander* Bernát. Ujabb filozófiai íróink közül kitünnek *Pauler* Ákos, *Imre* Sándor, *Kornis* Gyula, *Sebestyén* Károly és *Bárány* Gerő.

A filozófia egyik ága a theológiai irodalom amelynek legkimagaslóbb művelője volt nálunk *Prohászka* Ottokár, igazi misztikus lélek, aki vallásos bölcseletében és szónoklatában a legszárnyalóbb költészetig emelkedett. Aquinói Szent Tamás skolasztikus filozófiájának legalaposabb ismerője *Schütz* Antal dr. Jeles katholikus egyházi írók *Bangha* Béla, *Czapik*

Gyula és *Vass* József, Szent Ágoston vallomásainak kitünő fordítója. Protestáns részről *Zoványi* Jenő, *Ravasz* László, *Balthazár* Dezső, *Raffay* Sándor és *Szimonidesz* Lajos válnak ki.

A tudományos irodalom egyéb ágai közül itt főleg az érdekel bennünket, amely a nagyközönség érdeklődéséhez is közel áll, a nálunk elég gyöngén képviselt természettudományi irodalomból, főképp a földrajzi irodalom ilyen, amelynek nálunk is nem egy kiváló művelője akad. Az utazási irodalomnak új nagy divatja van világszerte. Az utazás célja azonban nem annyira tudományos kutatás, hanem első sorban hangulatos benyomások szerzése, kultúrális ismeretek bővítése, úgy, hogy útleírás formájában nem egyszer esztétikai vagy filozófiai műveket kapunk.

Legkiválóbb tudományos földrajzi íróink *Lóczy* Lajos, *Cholnoky* Jenő, *Halász* Gyula, *Gáspár* Ferenc, *Leidenfrost* Gyula, *Zboray* Ernő, *Zichy* Jenő gróf. Sokkal több azonban

irodalmunkban az a fajta útleírás, amelynek esztétikai, vagy egyenesen lírizáló céljai vannak. Klaszikus mű ezek között *Berzeviczy* Albert Itáliája, amely elsősorban az olasz építészet nagy stílustörténeti tanulmánya. *Gineverné Győri* Ilona az angol társadalmi élet filozófiáját írta meg Thaine Graindorge-ának mintájára az *Angolokban*, *Garády* Viktor hangulatos tengerparti képei a magyar Adria kontemplatív líráját adják. *Bárány* Gerő filozófiai és esztétikai elmélkedések forrásául használja olaszországi útjának benyomásait. *Pröhle* Vilmos a távol napkelet színes impresszióit foglalja összse útleírásában, *Erdősi* Károly indiai útjáról ír benyomásokban és élményekben gazdag könyvet. *Szudy* Elemér „Trianon után Párizs felé" című könyvében az új Európa zilált társadalmi képét tárja elénk. *Ifjú Hegedűs* Sándor Amerikáról ad eredeti megfigyelésen alapuló jegyzeteket. Igen érdekesek és tanulságosak *Orbók* Attila Párizsról készült feljegyzései is.

A magyar ujságírás egész sereg kitünő publicistát termelt úgy a multban, mint a jelenben. Politikai és társadalmi kérdéseknek magasabb szempontból való bírálata és összefoglalása, esetleg kultúrpolitikai szempontok termelése szolgáltat bőséges anyagot a magyar publicisztikának, melynek legkiválóbb művelői voltak a múltban *Deák* Ferenc, *Bartha* Miklós, *Tóth* Béla, *Kaas* Ivor, *Tisza* István gróf, a jelenben pedig *Rákosi* Jenő, *Klebelsberg* Kunó gróf, aki „Neonacionalizmus" című kötetében foglalta össze egységes nemzeti kultúrelgondolásból fakadt cikkeit, *Vass* József dr., *Vészi* József, *Túri* Béla, *Surányi* Miklós, *Milotay* István, *Lengyel* Ernő, *Feleky* Géza, *Lázár* Miklós, *Szabó* László, *Petheő* Sándor, *Zsilinszky* Endre, *Kóbor* Tamás, *Lendvay* István, *Mezey* Ernő. A nagystílű riportnak is akad már nem egy jeles művelője. Az ujságírás hatása alatt kezdődött el nálunk is külföldi példára a regényes történelmi életrajzok vagy politikai kar-

rier tanulmányok írása, amelyek közül legsikerültebb *Surányi* Miklós Bethlen István grófról írt könyve és a fiatalon elhúnyt *Kemechey* László dr. Mussolini-ja. A világjáró reporterek közül legkiválóbb nálunk *Pásztor* Árpád. Fiatal zsurnalisztáink sűrűn keresik fel a kultúrnyugatot, keresik az érintkezést a világ politikai, társadalmi és kultúrális kiválóságaival és mindennek az eredményét magas irodalmi színvonalon dolgozzák fel.

Ezenkívül a tudomány más ágaiban is gazdag kutatás és irodalmi munkásság folyik nálunk, amelynek eredménye szervesen illeszkedik be a világ ma már szolidáris kultúrfejlődésének nagy egységébe. De az így támadt művek inkább a szakirodalom keretébe illeszkednek s nem a nagy közönséget, hanem inkább csak az egyes kérdések szakembereit érdeklik s ezért az irodalomtörténet keretébe már szorosan nem tartoznak.

Annyi bizonyos, hogy úgy a szorosan vett

szépirodalom, mint a tudományos irodalom terén is páratlan erejű lendület jelentkezik Magyarországon. Legújabban lépések történtek az irodalom kettészakadásának megszüntetésére is s ez az irodalmi béke csak új és az eddiginél is bőségesebb és sokrétűbb fejlődést adhat a magyar szellemnek és kultúrának.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

KÁLLAY

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE